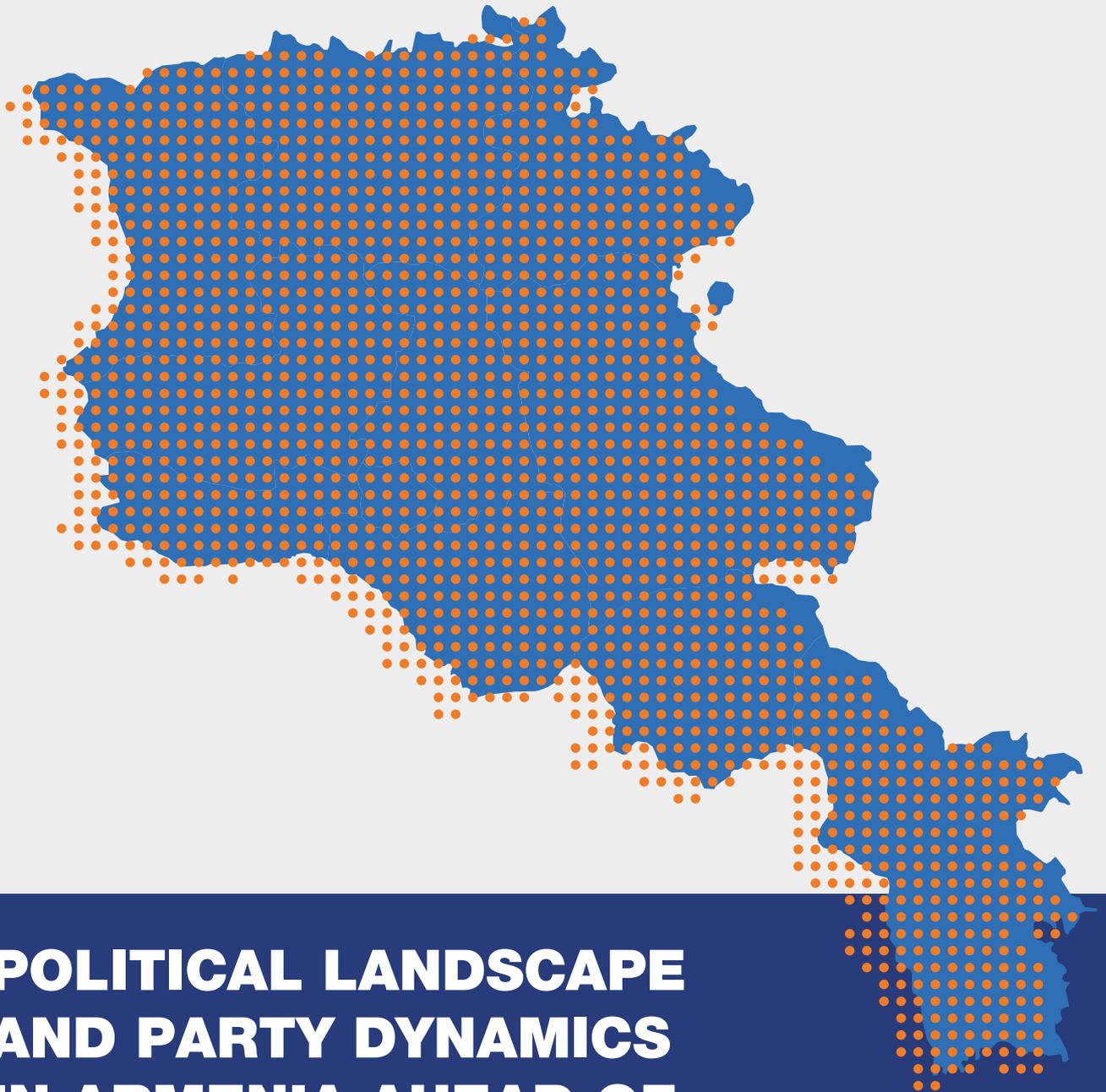

EECMD

EASTERN EUROPEAN CENTRE
FOR MULTIPARTY DEMOCRACY

POLITICAL LANDSCAPE AND PARTY DYNAMICS IN ARMENIA AHEAD OF THE 2026 PARLIAMENTARY ELECTIONS

Author: Hasmik Harutyunyan

2026

WWW.EECMD.ORG

**POLITICAL LANDSCAPE
AND PARTY DYNAMICS IN
ARMENIA AHEAD OF
THE 2026 PARLIAMENTARY
ELECTIONS**

Author: Hasmik Harutyunyan

2026

TABLE OF CONTENTS

List of Political Parties	4
List of Acronyms	6
Executive Summary	7
Introduction, Purpose and Scope of the Study	8
Analytical Framework and Key Concepts	8
Methodology	9
Institutional and Political Framework of Armenia	9
The 2015 Constitutional Reform	9
Electoral System and Electoral Reforms	11
Political Developments after the Velvet Revolution	13
Importance of 2018 Velvet Revolution	13
Governance and Post-Revolutionary Political Environment in Armenia (2018-2020)	15
Post-War Political Crisis and the 2021 Snap Parliamentary Elections	17
Political Situation after 2021 Parliamentary Elections: Executive Dominance and Institutional Strain	18
Party System and Political Actors ahead of 2026 Parliamentary Elections	20
Political Environment ahead of 2026 Parliamentary Elections	20
General overview of the Current Parliamentary System	22
Parliamentary Political Parties	23
Landscape of Extra-Parliamentary Parties	25
Emerging Political Movements and Other Political Actors	27
Ideological Landscape, Foreign Policy Positioning and Programmatic Competition	29
Ideological Cleavages and Party Positioning	29
Regional positioning and relationship with EU	30
Major Challenges of Programmatic Development	36
Identified Challenges and Key Conclusions	38

Disclaimer

This publication was commissioned by the Eastern European Centre for Multiparty Democracy (EECMD) as part of a project funded by the Danish Social Liberal and Danish Institute for Parties and Democracies (DIPD). The content and opinions expressed within this publication are the sole responsibility of the author and do not necessarily reflect the views of EECMD or its donor organizations.

LIST OF POLITICAL PARTIES

Political parties and movements (alphabetical)

“5165” National Conservative Movement – 5165 National Conservative Movement

Against All (Բոլորին դեմ եմ) – “Against All” movement

Armenia Alliance – Armenia Alliance

Armenian National Congress – Armenian National Congress

Armenian Revolutionary Federation (Dashnaktsutyun) – Armenian Revolutionary Federation (ARF / ՀՅԴ)

Bright Armenia – Bright Armenia Party

Citizen’s Decision – Citizen’s Decision Party

Civil Contract – Civil Contract Party

Communist Party of Armenia – Communist Party of Armenia

Country to Live – Country to Live Party

Democratic Party of Armenia – Democratic Party of Armenia

Dzayn libertarian party- Dzayn libertarian party

European Party of Armenia – European Party of Armenia

Fair Armenia – Fair Armenia Party

For the Republic – For the Republic Party

Hanrapetutyun (Republic Party) – Hanrapetutyun Party / Republic Party

Homeland – Homeland Party

LIST OF POLITICAL PARTIES

Political parties and movements (alphabetical)

I Have Honor Alliance – I Have Honor Alliance

Mer Dzevov (Our Way) – “Mer Dzevov” movement

Mother Armenia / Mayr Hayastan – Mother Armenia / Mayr Hayastan

National Democratic Pole – National Democratic Pole (political pole/coalition)

National Progress Party – National Progress Party

New Power – New Power Party

NZHAR – NZHAR constitutional movement

One Armenia – One Armenia Party

Prosperous Armenia – Prosperous Armenia Party

Public Voice – Public Voice Party

Reborn Armenia – Reborn Armenia Party

Republic Party – Republic Party

Republican Party of Armenia – Republican Party of Armenia

Sasna Tsrer – Sasna Tsrer Pan-Armenian Party

Sovereign Armenia – Sovereign Armenia Party

Strong Armenia – Strong Armenia Party

Wings of Unity – Wings of Unity initiative

United Armenia – United Armenia Party

LIST OF ACRONYMS

ALDE	Alliance of Liberals and Democrats for Europe
CEPA	Comprehensive and Enhanced Partnership Agreement (EU–Armenia)
CEC	Central Election Commission (Republic of Armenia)
CIS	Commonwealth of Independent States
CoE	Council of Europe
CSO	Civil Society Organization
CSTO	Collective Security Treaty Organization
EAEU	Eurasian Economic Union
ECHR	European Convention on Human Rights
EPP	European People’s Party
EU	European Union
ICC	International Criminal Court
MoJ	Ministry of Justice
MP	Member of Parliament
NA	National Assembly
NATO	North Atlantic Treaty Organization
NGO	Non-Governmental Organisation
NSS	National Security Service
ODIHR	Office for Democratic Institutions and Human Rights
OSCE	Organization for Security and Co-operation in Europe
PM	Prime Minister
PR	Proportional Representation
RoL	Rule of Law
SJC	Supreme Judicial Council
SoP	Separation of Powers
SRC	State Revenue Committee
TRIPP	Trump Route for International Peace and Prosperity
VC	Venice Commission (European Commission for Democracy through Law)
US	United States

Executive Summary

This study examines the functioning of Armenia’s political system, institutional arrangements and party landscape, with particular attention to the extent to which formal democratic structures translate into democratic practice. The analysis identifies a persistent gap between constitutional design and effective governance, reflected in the concentration of executive authority, uneven institutional checks, limited accountability and lack of political dialogue.

Although Armenia operates under a parliamentary framework, political power has increasingly gravitated towards the executive, most notably the office of the prime minister and the governing majority. Electoral and institutional arrangements intended to ensure stability have, in practice, facilitated dominance by a single political force. Counterweights that are essential to a parliamentary democracy, robust parliamentary oversight, effective judicial independence and credible electoral accountability, are in constant transformation stage and are inconsistently applied. While recent reforms have improved certain technical aspects of election administration, structural constraints persist. Citizen participation therefore remains largely episodic and election-centred, with limited institutionalised avenues for sustained public influence between electoral cycles.

Post-2018 reform ambitions in the areas of electoral integrity, rule of law, judicial reform and anti-corruption have produced mixed and, at times, uneven results. Implementation has been shaped by limited administrative capacity and human resources, institutional inertia, political polarisation and, critically, successive crises that have reoriented public priorities and state attention towards security management. These factors have contributed to reform fatigue and have undermined confidence in both the sustainability and impartiality of reform processes.

The study further finds that parliamentary oversight remains constrained by the logic of stable majorities and by the dominance of party discipline. Together, these dynamics reinforce executive predominance and weaken the practical operation of checks and balances. Armenia’s party system reflects these broader institutional conditions. Political pluralism

exists and it is effective, but many parties remain weakly institutionalised and heavily leader-centred, with limited programme depth, outdated or inaccessible policy documentation and inconsistent engagement beyond election periods. This diminishes meaningful voter choice, encourages personality-driven competition, and reduces accountability, since programme benchmarks against which parties can be assessed are often absent. At the same time, the post-2020 context has altered the ideological field: governance- and reform-oriented agendas, particularly within pro-European currents, have become more visible, though not yet consistently translated into durable party organisation and policy platforms.

In foreign policy, Armenia is pursuing a more diversified orientation, including deeper engagement with the European Union while reassessing elements of its traditional security reliance on Russia. This re-orientation is constrained by structural economic interdependence, ongoing security vulnerabilities and limited external guarantees. As a result, foreign policy choices increasingly shape domestic political competition and influence both the pace and framing of democratic reforms.

Overall, the study concludes that Armenia remains in a prolonged transitional phase in which democratic aspirations coexist with entrenched structural weaknesses, constrained reform capacity, high political polarisation and sustained external pressure. Progress towards more resilient democratic governance will depend not only on constitutional design, but on restoring institutional trust, strengthening checks and balances, revitalising credible reform agendas, and supporting the development of a more programmatic and accountable party system.

Introduction, Purpose and Scope of the Study

This study seeks to situate Armenia's current political system within its broader historical and institutional context, assess prevailing political trends, and identify plausible trajectories for future development. Building on developments from the 2015 constitutional and electoral reforms through the 2018 Revolution, the post-revolutionary reform agenda, and the post-war and post-2021 electoral periods, it examines the dynamics that continue to shape Armenia's democratic transformation. In doing so, the study pays particular attention to how political crises, security shocks and shifting geopolitical alignments have affected governance patterns, the institutional balance of power and the nature of party competition.

The analysis addresses the interaction between Armenia's constitutional and legal architecture and day-to-day political practice. It explores whether reforms intended to depersonalise power and strengthen democratic institutions have delivered meaningful changes in accountability, oversight and responsiveness, or whether informal practices and political incentives continue to reproduce executive predominance. To this end, the study examines the functioning of parliament, particularly under conditions of a constitutional majority, and the extent to which parliamentary scrutiny, policy deliberation and representation are exercised in practice.

A central focus is the evolving role of political parties as the principal vehicles for political competition, representation and governance in a parliamentary system. The study reviews parties' internal development, their capacity to articulate programme-based alternatives, and their engagement with societal interests beyond electoral cycles. Special attention is given to persistent challenges related to transparency, organisational sustainability, policy development and the quality of representation in parties' day-to-day activities, including their approaches to coalition-building, opposition work and constituency outreach.

By combining institutional analysis with an assessment of the party system and the broader political

context, the study offers an integrated perspective on Armenia's democratic transition. It treats this transition as an ongoing, contested and fragile process, shaped by both reform initiatives and structural constraints, rather than as a linear or completed transformation. The study therefore aims not only to describe institutional arrangements, but also to interpret how they operate under pressure and what this implies for democratic consolidation.

Analytical Framework and Key Concepts

The analytical framework of this study draws on institutional theory, democratic transition and political system analysis. It examines how constitutional and electoral reforms interact with the practical realities of governance, including the incentives of political actors, the distribution of power across institutions, and the constraints created by administrative capacity and political culture. The core premise is that institutional design, while important, does not in itself determine democratic outcomes: the interpretation, implementation and enforcement of rules in day-to-day political practice, by elected officials, institutions and wider society, ultimately shape whether democratic arrangements operate as intended.

Several key concepts underpin the analysis. The notion of a constitutional majority is treated not simply as a legal category, but as a political condition that can either enable effective governance or weaken pluralism when it reduces incentives for compromise and oversight. The quality of electoral safeguards is assessed both in technical terms (integrity and administration) and structural terms (thresholds, incentives and barriers to competition). The study also evaluates the functioning and institutionalisation of political parties, focusing on programmatic depth, organisational capacity, internal coherence and sustained engagement with voters, factors that are essential for meaningful electoral choice in a parliamentary democracy.

In addition, the analysis incorporates the concept of democratic legitimacy and the related dimensions of political and constitutional culture. These are treated as practical determinants of institutional perfor-

mance: levels of public trust, informal norms within institutions, and patterns of political behaviour can reinforce formal rules or, conversely, hollow them out. Finally, consistent with the study's emphasis on parties as key democratic intermediaries, the framework considers how effectively political parties formulate long-term policy agendas and articulate credible alternatives, including through their foreign policy positioning. As discussed in the parties section, the foreign policy priorities of leading political actors, particularly their stance on deeper cooperation with the European Union and the broader question of EU integration, have become an increasingly salient axis of political competition and a meaningful indicator of how parties interpret Armenia's strategic direction, reform trajectory and governance choices.

Taken together, this framework allows the study to link constitutional and electoral design to institutional behaviour and political outcomes.

Methodology

This study adopts a primarily qualitative research approach, complemented by selected quantitative elements, in order to provide a comprehensive analysis of political parties in Armenia and their positions, structures and activities. The core of the methodology consists of an in-depth desk review of national legislation to clarify the legal framework governing political parties, their establishment, internal governance, financing and operational requirements. This legal analysis is complemented by a review of party charters and related official documents, including political programmes, declarations and other formal statements, in order to assess parties' ideological foundations, internal organisation and stated policy objectives. To strengthen the robustness of the findings, the study also makes systematic use of open-source material, drawing on publicly available reports, party publications, media coverage and online resources. These sources are used to enrich the analysis and to triangulate key observations, particularly where direct primary data are limited.

To supplement documentary research, a custom-designed questionnaire was developed as a core re-

search tool. The questionnaire places particular emphasis on party ideology; relations with the European Union; relations with Russia; approaches to regional integration; the role and functioning of youth wings; reform agendas; and organisational capacity at regional level, including the number of offices and party members.

The questionnaire was distributed to a broad range of political parties with the intention of ensuring wide coverage and enabling comparative analysis. In parallel, requests for meetings and interviews were addressed to representatives of major political parties to facilitate more detailed discussion and to capture qualitative insights that are not readily accessible through official documentation alone. Nonetheless, the study faced notable methodological limitations linked to the low response rate and restricted access to direct engagement with party representatives. These constraints are explicitly acknowledged and have been taken into account when interpreting the findings and formulating conclusions.

Consequently, the study relies more heavily on documentary analysis and open-source sources, such as legislation, party statutes, official statements, interviews and publicly available materials, to assess party positions, organisational arrangements and policy orientations. While this approach allows for a structured and evidence-based mapping of the party landscape, the limited primary input from parties means that certain internal dynamics, operational practices and perceptions are captured primarily through external documentation rather than direct self-reporting.

Institutional and Political Framework of Armenia

The 2015 Constitutional Reform

The 2015 referendum introduced sweeping constitutional amendments that significantly altered Armenia's political system, reshaping both the distribution of state power and the mechanisms through which the National Assembly is elected. Formally

presented as a vote on constitutional amendments, the referendum held on 6 December 2015 in practice amounted to a major transformation of the constitutional order, shifting Armenia from a semi-presidential model to a parliamentary system¹. Rather than a limited set of technical adjustments, the proposed package represented a near-complete rewriting of the Constitution and a fundamental redesign of governance. Under the new framework, political authority was re-centred away from a directly elected President, previously the most influential figure in the political system, and towards a Prime Minister chosen by the National Assembly. In parallel, the reforms also reshaped electoral rules: whereas the National Assembly had previously been elected under a mixed system combining proportional and majoritarian elements, the revised constitutional design established a fully proportional electoral system, reinforcing the centrality of parties in political competition and government formation.

The initiative for constitutional reform was launched under President Serzh Sargsyan, although the concept of a parliamentary model had circulated since independence in 1991 and had been advocated by opposition actors at various points, including in 1994 and 2004. The governing authorities formally adopted the idea in 2013, notwithstanding the fact that the ruling elite had remained largely continuous since 1998. This institutional continuity shaped both the political context in which reform was proposed and the debate over its underlying motivations.

The reforms also took place against a background of recurring legitimacy challenges associated with the presidency in Armenia. President Levon Ter-Petrosyan resigned in 1998 amid declining public and elite support. His successor, Robert Kocharyan, presided over a period widely criticised for authoritarian governance and constraints on political pluralism. Serzh Sargsyan's presidency began in 2008 following a contested election and was further overshadowed by the violent dispersal of post-election

¹ European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), *Second Opinion on the Draft Amendments to the Constitution of the Republic of Armenia, endorsed at the 104th Plenary Session (Venice, October 23–24, 2015)*.

protests on 1 March 2008², which deepened public distrust and widened the perceived gap between the political leadership and society. In this context, arguments in favour of constitutional change, framed in terms of democratic development and institutional modernisation, resonated with parts of the public debate. At the same time, critics maintained that more democratic governance could have been achieved under the existing constitutional model, provided there was genuine political will, and they questioned whether the reform agenda was primarily driven by institutional logic or by political considerations.

To prepare and advance the reforms, a Constitutional Reform Commission was established in 2013³ and worked for almost two years. The process included engagement with the Venice Commission, which issued a generally positive assessment in 2015, while also noting discrepancies between the drafts reviewed during consultations and those ultimately submitted. As the reform package moved into the political arena, opposition forces consolidated resistance through the formation of the “No Front” alliance in 2015⁴, arguing that the proposed transition was designed to consolidate power rather than to strengthen democratic governance. Despite these objections, the National Assembly approved the draft Constitution on 5 October 2015, enabled by the ruling party's dominance and support from allied factions. Several opposition parliamentarians, including Nikol Pashinyan, publicly criticised the process, portraying it as manipulative and aimed at entrenching the incumbent political leadership⁵.

The amendments were subsequently submitted to a referendum on 6 December 2015, in line with constitutional procedures. According to official results, vot-

² European Court of Human Rights, “*Farmanyan and Others v. Armenia*,” judgment, HUDOC (European Court of Human Rights), n.d., <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-245048>.

³ President of the Republic of Armenia, “*President Serzh Sargsyan Signed Decree*,” press release, September 4, 2013, <https://www.president.am/en/press-release/item/2013/09/04/President-Serzh-Sargsyan-signed-decree>.

⁴ Radio Free Europe/Radio Liberty (Azatutyun), “*Article, Armenian Groups Join Forces Against Constitutional Changes*,” <https://www.azatutyun.am/a/27246722.html>.

⁵ Infocom, “*Article, 25-year-old Constitution: adoption, amendments, present and expected future*,” <https://infocom.am/30965/>.

er turnout was reported at 51%, with 66% voting in favour. The outcome, however, was disputed by opposition parties and accompanied by widespread allegations of electoral fraud, consistent with patterns of contestation surrounding previous national votes.

In substantive terms, the transition from a presidential to a parliamentary model constituted a profound shift in both the balance of power and the procedures of government formation. The Prime Minister, elected by parliament rather than directly by the electorate, became the central authority within the state. Unlike the presidency, the office of Prime Minister is not subject to term limits, meaning that a Prime Minister may remain in office as long as their party retains a parliamentary majority or continues to lead a governing coalition. The office of President was retained, but its functions were reduced largely to ceremonial and representational roles, with limited political influence. Taken together, these changes redefined the institutional architecture of Armenia's political system and established a governance framework in which party control of parliament became the decisive determinant of executive power.

Electoral System and Electoral Reforms

The constitutional reforms adopted in 2015 also envisaged significant changes to Armenia's electoral system, reflecting the shift from a semi-presidential model to a predominantly parliamentary form of governance. This transition required a new Electoral Code to underpin government formation in a system where parliamentary representation became the decisive source of executive authority. In response, the Ministry of Justice prepared a draft Electoral Code and submitted it for expert review to the European Commission for Democracy through Law (the Venice Commission). Following this opinion, the draft was revised through several subsequent iterations⁶.

⁶ European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), *Second Joint Opinion on the Electoral Code of Armenia, October 14–15, 2016*, <https://www.coe.int/en/web/venice-commission/-/cdl-ad-2016-031-e>.

The new electoral framework sought to address long-standing concerns identified by international observation missions, including recommendations by the OSCE/ODIHR and the Venice Commission relating to the accuracy and publication of voter lists. It further provided for a minimum of 101 Members of Parliament to be elected through a two-tier proportional system, combining a single national list with district-based lists. For the first time, the system also introduced reserved seats for national minorities. In parallel, the Constitution introduced the requirement of a “stable parliamentary majority” for government formation, setting a defined threshold for a governing majority.

Against this background, a revised Electoral Code was adopted on 25 May 2016 by a substantial parliamentary majority. Its adoption was accompanied by a broader political agreement between governing and opposition parties (RPA and ANC) on additional measures intended to strengthen the conditions for democratic elections ahead of local elections in autumn 2016 and parliamentary elections in spring 2017. Civil society organisations were engaged constructively in these discussions, although they did not ultimately sign the final agreement. Further amendments adopted on 30 June 2016 introduced, among other changes, the planned use of digital technologies to strengthen oversight of the electoral process, subject to the availability of adequate funding⁷.

Overall, the 2016 Code incorporated many Venice Commission recommendations. It introduced a number of improvements, including longer deadlines for forming coalitions, enhanced transparency through access to stamped voter lists, and eased requirements for citizen observers. It also included measures aimed at strengthening the independence and professionalism of election administration, including clearer appointment rules and safeguards for electoral officials. Provisions were introduced to increase women's representation through higher gender quotas on candidate lists, although these changes were scheduled to take effect later⁸. The Code fur-

⁷ *Ibid* 7

⁸ European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), *Second Joint Opinion on the Electoral Code of Armenia, October 14–15, 2016, para. 17*, <https://www.coe.int/en/web/venice-commission/-/cdl-ad-2016-031-e>.

ther clarified rules on campaigning and campaign finance, candidate deregistration, and complaints and appeals procedures.

At the same time, several recommendations from the initial joint opinion were not implemented. Outstanding concerns included the unequal thresholds applied to parties and alliances, aspects of minority representation, the limited ability of citizen groups to nominate candidate lists, safeguards against misuse of administrative resources, and measures to increase transparency in vote tabulation and recount procedures. These gaps remained relevant in the subsequent application of the Code.

The 2017 parliamentary elections were held under this revised framework. According to OSCE/ODIHR election observation reporting, the amendments had been adopted through an inclusive process that helped strengthen confidence in the electoral system. Nevertheless, concerns persisted in relation to the complexity of voting procedures, limits on the number of citizen observers and journalists permitted in polling stations, and the application of criminal liability provisions related to inaccuracies in reporting from signed voter lists⁹.

A further stage of reform took place in early 2021 in advance of snap parliamentary elections. Armenian authorities requested a joint opinion from the Venice Commission and the OSCE/ODIHR on draft amendments to the Electoral Code and related legislation. The resulting opinion covered only those provisions formally submitted for review and did not constitute a comprehensive assessment of Armenia's wider electoral framework. On 1 April 2021, the National Assembly adopted amendments that, most notably, abolished territorial candidate lists, thereby simplifying the proportional model. Further changes discussed in the 2021 reform period included adjustments to electoral thresholds—lowering the threshold for individual parties while setting higher thresholds for party alliances—as well as a modification to the “stable majority” requirement. The reforms also expanded and clarified campaign finance rules, including the scope of expenses that must be

declared and paid through official campaign funds, and introduced requirements for political advertising to be clearly labelled as election campaigning.

While aspects of the 2021 amendments were criticised for being adopted late and creating uncertainty, the Venice Commission and OSCE/ODIHR noted that the changes simplified elements of the proportional system and had broad political and civil society backing. Certain risks, such as provisions that could have constrained legitimate media reporting or political debate, were mitigated by withdrawing problematic draft language. However, several recommendations remained outstanding, including concerns about high thresholds for party alliances, limitations on legal remedies for voters, unclear definitions for key violations, and overly short deadlines for recount applications¹⁰. Two sets of amendments were examined: those adopted in April 2021 and applied to the June 2021 snap parliamentary elections, and a larger package adopted in June 2021 that did not apply to those elections. The April amendments abolished territorial candidate lists, it suggested also to lower the electoral threshold for political parties from 5% to 4%. However, it raises the threshold to 8% for electoral alliances of two parties, 9% for alliances of three parties, and 10% for alliances of four or more parties. The parliamentary stable majority rule was kept however the threshold of 54% of the total mandates of a political party was decreased to 52%. It made extensive changes to the ways campaigns are run, widening the scope of expenses that must be declared and paid out of the official campaign fund, and adding requirements for ads to identify themselves as “election campaigning”.

Moreover, in January 2026, the political majority at the National Assembly approved another piece of government-backed legislation empowering the Central Election Commission (CEC) to disqualify elections observation groups that are not deemed politically neutral and impartial. As the rationale of the law was concerned, the political majority representatives claimed that the current Electoral Code

¹⁰ European Commission for Democracy through Law (Venice Commission) and OSCE/ODIHR, *Joint Urgent Opinion on Armenia: Amendments to the Electoral Code and Related Legislation*, July 5, 2021, <https://www.coe.int/en/web/venice-commission/-/cdl-ad-2021-025-e>

⁹ OSCE/ODIHR, *Armenia: Parliamentary Elections, 2 April 2017. Final Report (Election Observation Mission)*

does not set sufficient and effective legal mechanisms to monitor and ensure the proper fulfillment of the obligation of political neutrality and impartiality by observation missions and observers, hence the given legislative initiative aims to correct this gap. The National Assembly swiftly approved the bill in the first reading during an extraordinary session held under a so-called “urgent procedure” allowing its full passage within just 24 hours. The parliament's two opposition factions boycotted the short session after the pro-government majority refused to put up the proposed amendments for public discussion before debating them¹¹.

To summarize, the post-2015 electoral reforms reflect an ongoing attempt to align electoral rules with Armenia's parliamentary model while responding to recurring concerns around transparency, fairness and accountability. At the same time, the constant process of reforms of the electoral code further manifest the continued fragility of electoral process in Armenia as a foundation for democratic consolidation.

Political Developments after the Velvet Revolution

Importance of 2018

Velvet Revolution

Since regaining independence from the Soviet Union on 21 September 1991, Armenia's domestic political development has been shaped to a significant degree by the Nagorno-Karabakh conflict and the broader security environment it created. The conflict not only influenced foreign and defence policy choices, but also structured internal political competition, elite cohesion and the legitimacy narratives of successive governments. In the early post-independence period, this dynamic contributed to the emergence

¹¹ Gayane Saribekian. 2026. “Armenian Parliament Approves Curbs on Local Vote Monitors.” “Ազատ Եվրոպա/Ազատություն” *նախընկալյան. Ազատություն* *ն/կ*. January 23, 2026. <https://www.azatutyun.am/a/33657838.html>.

of a security-centred political settlement in which questions of war, peace and territorial security became closely intertwined with leadership continuity and state authority. President Levon Ter-Petrosyan's resignation in 1998, following sustained opposition from influential figures including Robert Kocharyan and Serzh Sargsyan, was a defining moment in this trajectory. His departure reflected both an internal elite rupture and the political costs of advocating a negotiated settlement: Ter-Petrosyan effectively acknowledged the defeat of a “peace party” approach in favour of a more hardline consensus that prioritised perceived security imperatives.

Robert Kocharyan, a former leader from Nagorno-Karabakh, assumed the presidency in 1998 and proceeded to consolidate power over the subsequent decade. Under his tenure, the political system became increasingly centralised, and public confidence in elections and institutional accountability eroded. These dynamics were further reinforced by the continuing dominance of a narrow political elite and by a pattern of weak checks and balances. The 2008 presidential election, widely disputed, crystallised the legitimacy crisis that had been building over time. Serzh Sargsyan's declared victory over Ter-Petrosyan triggered mass protests that were met with force, resulting in fatalities and the declaration of a 20-day state of emergency. Beyond the immediate violence, the events of March 2008 entrenched a long-lasting perception that electoral competition was structurally unequal and that political change through the ballot box was constrained. This perception contributed to the gradual accumulation of public frustration and reinforced the sense that formal democratic procedures did not reliably translate into political accountability.

Serzh Sargsyan succeeded Kocharyan and maintained the prevailing governance model, characterised by executive dominance and limited institutional counterweights. Over time, however, the gap between constitutional form and political practice became more visible, particularly as socio-economic pressures and governance deficits remained unresolved. Widespread dissatisfaction was fuelled by a combination of factors: concerns about corruption and patronage networks; persistent inequality and limited social mobility; emigration and demographic

decline linked to economic insecurity; and a growing sense among citizens, particularly younger generations, that political representation was increasingly detached from public needs. These grievances did not arise suddenly in 2018; rather, they reflected a prolonged period in which many citizens experienced the political system as closed, elite-driven and resistant to meaningful change.

The 2015 constitutional amendments, discussed in the preceding sections, were a critical institutional turning point and a direct precursor to the events of 2018. Framed by the authorities as modernisation and democratisation through a transition to a parliamentary system, the reforms were also widely interpreted by opposition actors and segments of civil society as a mechanism for elite continuity. In particular, critics argued that the shift from a semi-presidential to a parliamentary model, while potentially defensible in institutional terms, was pursued in a manner that primarily enabled the incumbent leadership to retain power through reconfigured roles. This interpretation gained further traction as Sargsyan's second presidential term approached its end and the political expectation formed that he would seek to assume the strengthened office of Prime Minister. In other words, the constitutional redesign did not merely change institutional architecture; it also altered public perceptions of political intent, reinforcing the belief that rules could be rewritten to preserve power rather than to strengthen accountability.

This linkage between institutional reform and perceived power consolidation is essential to understanding the root causes of the Velvet Revolution. The protests of April-May 2018 were not solely a civic reaction to a single appointment; they represented the culmination of long-standing democratic legitimacy deficits and accumulated frustration with a governance model seen as insulated from public control. By 2018, Armenia's political system faced a dual crisis: a substantive crisis, rooted in governance performance and socio-economic grievances, and a procedural crisis, rooted in declining trust that elections and constitutional rules ensured real alternation of power. The decision of the RPA to nominate Serzh Sargsyan as Prime Minister after he had served two presidential terms operated as a symbolic trigger that crystallised broader public discontent into

mass mobilisation. It was widely perceived not as a routine political development, but as confirmation of an entrenched pattern in which leadership rotation was managed within a narrow elite rather than determined through meaningful democratic competition.

The 2018 Revolution also reflected important changes in the organisation and character of political mobilisation in Armenia. Unlike earlier protest dynamics that were often fragmented or met with severe coercive responses, the 2018 movement was marked by sustained non-violent protest, broad geographic spread and a strong civic dimension. It mobilised diverse constituencies, youth, urban professionals, students, civil society groups, and citizens outside Yerevan, around a clear, widely resonant set of demands centred on accountability, anti-corruption and democratic governance. The movement's framing deliberately avoided partisan exclusivity and instead presented itself as a civic struggle against systemic injustice and political stagnation. In this sense, the revolution functioned as both a political and societal moment: it expressed a shift in political culture towards greater insistence on public voice, transparency and the legitimacy of peaceful collective action.

The leadership of by-then Member of the National Assembly Nikol Pashinyan, as the leader of the protest movement, was decisive in translating mobilisation into strong political outcomes. As protests grew and more citizens were mobilised, the movement demonstrated both resilience and a capacity to maintain discipline around non-violence, which in turn made it harder for the authorities to justify coercive escalation, use of disproportional force and widened the movement's civic appeal. At the same time, the political system architected by the RPA itself showed signs of fragmentation under strong and consistent civic-political pressure. Elite defections and the unwillingness of key actors to sustain confrontational repression contributed to a rapid shift in the balance of power. Facing unprecedented public pressure and increasing political isolation, Serzh Sargsyan resigned, publicly acknowledging the legitimacy of the protest movement and effectively conceding the political impasse. This resignation created the conditions for a peaceful transfer of power and opened a new phase in Armenia's polit-

ical development, defined by heightened public expectations for democratic reforms and a recalibration of institutional legitimacy.

The Revolution, hence, can be understood not only as a political milestone phenomena, but as a critical juncture in Armenia's prolonged democratic transition. At the same time, it did not automatically resolve the underlying institutional weaknesses outlined in earlier sections of this research. The post-2018 period therefore needs to be seen as one in which democratic aspirations were amplified, but also confronted by the legacies of executive dominance, weak party institutionalisation, contested political culture and persistent external security pressures. In this regard, the Velvet Revolution is best interpreted not as an endpoint, but as a reconfiguration of the political landscape, one that transformed the terms of political legitimacy and raised the stakes for institutional reform, while leaving the longer-term challenge of democratic consolidation still open.

Governance and Post-Revolutionary Political Environment in Armenia (2018-2020)

Nikol Pashinyan's election as Prime Minister on 9 May 2018 signalled a decisive political rupture and raised expectations that the legitimacy generated by the Velvet Revolution would be converted into institutional and legal reform. The early post-revolutionary period was therefore defined by a dual imperative: to stabilise governance after the collapse of the previous political settlement, while also delivering visible change in the areas that had mobilised society, such as anti-corruption, accountability, justice, and the fairness of political competition. This created a reform agenda that was ambitious in scope but also highly exposed to internal political resistance, institutional inertia and the constraints of limited governing experience of the new elites.

In its initial phase, the new leadership pursued a pragmatic consolidation strategy. Pashinyan formed a Government of National Accord that included cooperation with parliamentary parties such as Prosperous Armenia and the Armenian Revolutionary Federation (Dashnaktsutyun), while placing trusted allies

from the protest movement in key executive positions. This approach provided short-term governability and helped mitigate institutional disruption. At the same time, it quickly became clear that the new administration intended to dismantle the informal political-economic networks associated with the previous regime. Investigations and legal proceedings against figures linked to the former ruling elite were launched, accompanied by political messaging that framed accountability as a core principle of the revolution and warned against attempts at "counter-revolution". In political terms, these steps challenged prior narratives of "stability" and the "nation-army" concept, and symbolised the decline of the so-called Karabakh political elite (clan) that had dominated Armenia's power structure for two decades.¹²

A central governance question during 2018 was the relationship between revolutionary legitimacy and constitutional authority. While the new Prime Minister enjoyed strong public support, the parliamentary majority remained formally associated with the Republican Party of Armenia and its allies, creating a structural mismatch between the executive's de facto legitimacy and the legislature's inherited composition. This mismatch fuelled political tension and made early parliamentary elections both a public demand and, from the government's perspective, a functional necessity to secure a governing mandate capable of sustaining a reform programme. As the Republican Party's influence weakened, through the withdrawal of business-linked deputies and the broader erosion of its political authority, momentum grew for a full reset of the legislature.

Pashinyan and his team articulated a reform roadmap that linked political consolidation to institutional transformation¹³. Key objectives included establishing a government with a direct and legitimate electoral mandate; ensuring economic stability and pursuing ambitious socio-economic reform; rebuilding a judi-

¹² Heinrich Böll Stiftung (Tbilisi – South Caucasus Region), "From Revolution to War: Domestic Developments in Armenia," December 21, 2020, <https://ge.boell.org/en/2020/12/21/revolution-war-domestic-developments-armenia>

¹³ Prime Minister of the Republic of Armenia, "Statement/Message (100-Day Rally)," August 17, 2018, <https://www.primeminister.am/en/statements-and-messages/item/2018/08/17/Nikol-Pashinyan-100-day-rally/>

ciary that could command public trust; strengthening anti-corruption mechanisms, including consideration of transitional justice tools; advancing accountability for the events of 1 March 2008; pursuing the Nagorno-Karabakh conflict settlement in line with a popular mandate; maintaining balanced external relations with Russia, the EU and the United States; and, critically, forming a legitimate National Assembly through snap elections. Although presented as a programme of democratic renewal, the roadmap also had a strategic function: it framed early elections as the bridge between revolutionary mobilisation and constitutional governance.

Resistance to snap elections became the first major political stress test of the post-revolutionary period. The Republican Party sought to delay elections until 2019, while the Prime Minister insisted on a December 2018 timeline. The ensuing confrontation highlighted the extent to which formal parliamentary procedures could be used to constrain a government that had high public legitimacy but lacked a secure parliamentary base. Attempts by the incumbent parliamentary majority and allied forces to block early elections through procedural amendments triggered a renewed political crisis¹⁴, leading to the dismissal of coalition ministers and accelerating the breakdown of the temporary governing arrangement. Under strong public pressure, a political compromise emerged through a constitutional pathway: Pashinyan resigned, Parliament twice failed to elect a new Prime Minister, and early elections were scheduled for 9 December 2018.

The December 2018 parliamentary elections produced a transformative outcome. Pashinyan's "My Step" alliance secured a landslide victory¹⁵ and obtained a constitutional majority, enabling the formation of a single-party government and marking the transition to a "second phase" of the revolution, one focused less on mobilisation and more on institutional change. In governance terms, the new parliamentary configuration eliminated the immediate

¹⁴ Panorama.am, "Article, Armenian president signs decrees to sack PAP, ARF-D ministers" October 3, 2018, <https://www.panorama.am/en/news/2018/10/03/president-ministers/2013027>

¹⁵ BBC News, "Armenia Protests: 'Velvet Revolution' Brings Change," December 10, 2018, <https://www.bbc.com/news/world-europe-46502681>

problem of divided legitimacy. However, it also created a different challenge: the concentration of political power in the hands of a relatively new political force, with limited administrative depth, operating in a system whose checks and balances remained structurally weak.

This period also reshaped the dynamics of opposition and pluralism. Following the elections, the government increasingly presented itself as the primary, or even sole, bearer of public trust, drawing heavily on its electoral mandate to respond to criticism. The legitimacy of the opposition became contested in practice, as many opposition voices were associated with the previous ruling system and widely perceived as lacking credibility. Yet the absence of a strong, programmatic and trusted opposition created a structural vulnerability for democratic consolidation. A functioning parliamentary system requires an opposition capable of offering alternative policies, scrutinising government action and credibly competing for power; in 2018–2020, Armenia struggled to establish such a balance.

Meanwhile, former elites reorganised and utilised their media and political resources to challenge the new authorities, often through highly polarised narratives. From late 2018 onwards, the government faced accusations ranging from undermining traditional values to betraying national interests, including claims related to the Nagorno-Karabakh negotiations. This environment of intensive information contestation contributed to a hardening of political rhetoric and an increasing linkage between domestic legitimacy and national security positioning. In response to political pressure, the authorities adopted strong messaging on Karabakh, which served both as reassurance to domestic audiences and as a signal of resolve, but also narrowed space for nuanced debate¹⁶.

As the government moved from revolutionary mobilisation to institutional reform, implementation proved uneven. Slow progress, resistance from networks linked to the old system, and the strains of governing

¹⁶ Gor Madoyan, "From Revolution to War: Domestic Developments in Armenia," Heinrich Böll Stiftung (Tbilisi – South Caucasus Region), December 2020, <https://ge.boell.org/en/2020/12/21/revolution-war-domestic-developments-armenia>

with an inexperienced but dominant parliamentary majority contributed to fragmentation among forces that had initially supported the revolution. Several actors and parties aligned with the protest movement shifted into more critical positions, while new political groupings began to emerge. At the same time, many CSOs representatives remained supportive of the reform agenda and became increasingly integrated into policy development through formal roles in government structures, committees and working groups. This provided the government with some expertise and legitimacy, but also blurred, at times, the boundaries between civic oversight and political participation.

Overall, the post-revolutionary period from 2018 to 2020 can be characterised as a transition from symbolic legitimacy to institutional governance, during which the government achieved a strong electoral mandate but faced the deeper challenge of converting political mobilisation into sustainable democratic institutions. The period laid the groundwork for reform, yet it also revealed enduring structural constraints, weak checks and balances, contested opposition legitimacy, and polarised political discourse, that continued to shape Armenia's political trajectory.

Post-War Political Crisis and the 2021 Snap Parliamentary Elections

The post-revolutionary governing mandate faced its most severe credibility test during 2020–2021, as Armenia confronted two overlapping shocks: the COVID-19 pandemic and the 44-day war in Nagorno-Karabakh in autumn 2020. The pandemic exposed limitations in administrative capacity and crisis management, while the war, and its aftermath, produced a far deeper political and societal rupture. These events unfolded against the background of reform ambitions announced in 2018 that had progressed unevenly in practice. By the end of 2020, public expectations of rapid democratic transformation, stronger rule of law and a new political culture within the state apparatus were increasingly juxtaposed with perceptions of incomplete implementation, persistent institutional weaknesses and escalating polarisation.

The domestic political crisis intensified dramatically following the signing of the trilateral ceasefire statement by the leaders of Armenia, Azerbaijan and Russia on 9 November 2020¹⁷. The agreement, widely perceived domestically through the lens of defeat and loss, triggered immediate mass protest and a sustained challenge to the government's legitimacy. Opposition groups demanded the resignation of Prime Minister Nikol Pashinyan¹⁸, while political debate became dominated by questions of responsibility for the war's outcome, the terms of the ceasefire, and the broader direction of national security policy. The crisis moved beyond routine political contestation and began to test the resilience of civilian governance and constitutional order.

A critical escalation occurred on 25 February 2021, when the Chief of the General Staff of the Armed Forces and 40 senior military officers issued a public call for the government to step down. Prime Minister Pashinyan denounced the statement as an attempted military coup and urged supporters to gather in Republic Square in Yerevan, while the opposition's Homeland Salvation Movement organised a rival rally in Freedom Square in support of the generals. This confrontation crystallised the depth of institutional strain: it brought civil-military relations to the centre of the crisis and further polarised society at a moment when post-war trauma and uncertainty were already acute. After months of sustained turbulence, Pashinyan announced on 28 March 2021 that he would resign in April in order to pave the way for early parliamentary elections, originally expected only in late 2023, thereby framing snap elections as the constitutional mechanism to resolve the legitimacy dispute¹⁹.

The June 2021 snap parliamentary elections were therefore held in an environment shaped by loss, military defeats, grievance and intense political

¹⁷ Prime Minister of the Republic of Armenia, President of the Republic of Azerbaijan, and President of the Russian Federation, "Statement," November 10, 2020, <https://www.primeminister.am/en/press-release/item/2020/11/10/Announcement/>

¹⁸ Radio Free Europe/Radio Liberty (Azatutyun), "Article, Armenian PM Dismissive Of Opposition Protests", <https://www.azatutyun.am/a/30968582.html>

¹⁹ Armenpress "Article, Armenian parliament to be dissolved, early elections scheduled on June 20", <https://armenpress.am/en/article/1051910>

hostility. For the first time since independence, the election outcome appeared genuinely uncertain. The contest drew an exceptionally large and politically weighty field, including the acting Prime Minister and, notably, all three former presidents through direct participation or political leadership roles. The scale of participation was also unprecedented: 22 parties and four alliances registered with the Central Election Commission²⁰, collectively nominating 2,605 candidates. Although the principal competition centred on the forces associated with Nikol Pashinyan and former President Robert Kocharyan, the breadth of contestants reflected both fragmentation within the party landscape and the reactivation of political networks linked to previous regimes.

The campaign was marked by unusually high levels of antagonism. Government and opposition figures exchanged accusations of betrayal, incompetence and responsibility for the war, with political communication frequently sliding into hate speech and delegitimising rhetoric. In analytical terms, this was not merely an aggressive campaign style; it indicated a deeper struggle over the moral and political foundations of post-2018 governance. The elections became a referendum not only on wartime leadership, but also on whether the revolutionary mandate retained legitimacy after the shock of military defeat.

Despite widespread expectations that the war would decisively erode the government's support, the ruling force prevailed. Voter turnout was approximately 50%, with around 2.6 million citizens eligible to vote. According to the Central Election Commission, Pashinyan's Civil Contract party received 53.9% of the vote, while the alliance led by Robert Kocharyan secured about 21%²¹. The result reaffirmed Pashinyan's governing mandate, but it did not resolve the deeper sources of societal division. Instead, it produced a new political equilibrium in which constitutional legitimacy was restored through elections, while political trust and social cohesion remained fragile.

²⁰ Central Election Commission of the Republic of Armenia, "Information on Parties and Alliances of Parties that Have Submitted Documents for Registration," PDF, n.d., <https://res.elections.am/images/doc/nomination20.06.21.pdf>

²¹ CivilNet, "Pashinyan's Party Wins 2021 Armenian Election," <https://www.civilnet.am/en/news/623545/pashinyans-party-wins-2021-armenian-election/>

Taken together, the post-war political crisis and the 2021 snap elections illustrate how Armenia's democratic trajectory has been repeatedly reshaped by exogenous shocks. Early elections provided a constitutional mechanism to re-establish governing authority after an acute legitimacy breakdown. However, the wider post-war period has remained defined by polarisation, unresolved questions of accountability and a security context that continues to exert decisive influence over domestic politics, institutional reform priorities and the boundaries of political debate.

Political Situation after 2021 Parliamentary Elections: Executive Dominance and Institutional Strain

Since the 2021 snap parliamentary elections, Armenia has remained in a transitional phase in which the reform impetus of 2018 coexists with mounting institutional strain and an increasingly polarized political environment. With the consolidation of power after the elections, Prime Minister Nikol Pashinyan has emerged as the central political broker within a system that is formally parliamentary but, in practice, strongly prime-ministerial. Civil Contract's constitutional majority in the National Assembly has enabled the government to pass major legislation and shape appointments to key oversight and integrity bodies with limited reliance on opposition votes, thereby narrowing the opposition's ability to influence decision-making through parliamentary mechanisms.

This configuration has had direct implications for the role of parliament as an independent branch of power. While a parliamentary majority is an expected feature of any democratic system, the concentration of authority around the executive leadership has tended to reduce robust scrutiny and incentivise party discipline over legislative autonomy. In such circumstances, parliamentary oversight risks becoming procedural rather than substantive, particularly on politically sensitive issues where the majority may be reluctant to contest or significantly amend government initiatives. The result is a political environment in which the system of checks and balanc-

es is limited²², yet operate under pressure from the realities of overwhelming parliamentary dominance and highly centralised political control.

The judiciary has remained one of the most contested arenas in this post-2021 political landscape. Long-standing concerns, linked to perceived legacy dependence, uneven professional standards, and questions of public trust, have continued to shape debates on judicial reform. While multiple reform initiatives and donor-supported programmes have sought to strengthen institutional independence and integrity, the justice system has remained under sustained public and political scrutiny²³. At the same time, the relationship between reform ambition and political restraint has been difficult to balance: efforts to dismantle entrenched networks and practices can generate resistance and backlash, yet excessive executive influence, real or perceived, risks undermining reform legitimacy and reinforcing doubts regarding impartiality. These tensions have contributed to what many observers describe as reform fatigue and, in certain areas, signs of stagnation or backsliding, particularly where institutional change depends on sustained political consensus and long-term capacity-building rather than rapid political interventions.

Alongside domestic institutional dynamics, Armenia's foreign orientation since 2021 has undergone a visible recalibration, shaped decisively by post-war security vulnerabilities and the perceived limits of existing security arrangements²⁴. A key trend has been the gradual distancing from Armenia's traditional security reliance on Russia and the Russian-led Collective Security Treaty Organization (CSTO). Armenian officials have publicly characterised participation in the CSTO as effectively "frozen", and Armenia has

²² CivilNet, "Pashinyan's One-Man Rule Threatens Armenia's Democratic Development," n.d., <https://www.civilnet.am/en/news/812299/pashinyans-one-man-rule-threatens-armenias-democratic-development/>

²³ Eastern Partnership Civil Society Forum, *EaP Index 2023*, PDF, July 2024, <https://eap-csf.eu/content/uploads/2024/07/EaP-Index-2023-.pdf>

²⁴ Regional Center for Security Studies (RCSS), "Distancing from Russia in the Context of Armenia's Policy of Strategic Balancing," n.d., <https://rcsp.am/en/entry/8241/distancing-from-russia-in-the-context-of-armenias-policy-of-strategic-balancing/>

ceased paying membership dues and halted participation in joint CSTO activities. This deterioration in confidence has been driven largely by the perception that allied support was insufficient during episodes of heightened security pressure from Azerbaijan.

The recalibration has also taken practical form through changes in the management of borders and the presence of Russian personnel. In 2024, reporting indicated that Russian border guards were withdrawn from Yerevan's Zvartnots International Airport²⁵, a move widely interpreted as symbolically significant in the context of Armenia–Russia relations. Armenia also announced that Russian border guards completed their withdrawal from the Agarak crossing on the Armenia–Iran border by late December 2024, transferring border control functions fully to Armenian forces at that location. These steps have been presented by Pashinyan's administration domestically as elements of increased sovereignty and security autonomy, even as broader dependencies persist.

At the same time, Armenia has sought to deepen ties with the European Union and other partners, positioning governance reform and international legal alignment as part of a broader diversification strategy. Armenia became a State Party to the Rome Statute of the International Criminal Court on 1 February 2024²⁶, a move with clear geopolitical resonance given the regional context and Armenia's historical alignment patterns. Efforts to diversify security and defence cooperation, while uneven and subject to external constraints, have also been part of this broader reorientation.

Yet this shift remains delicate and constrained. Armenia continues to face structural economic links with Russia and hosts a Russian military base in second largest city of Gyumri, realities that limit room for *manoeuvre* and heighten the costs of

²⁵ *Le Monde*, "Armenia Takes Partial Control of Its Borders for the First Time in 32 Years," October 17, 2024, https://www.lemonde.fr/en/international/article/2024/10/17/armenia-takes-partial-control-of-its-borders-for-the-first-time-in-32-years_6729628_4.html

²⁶ *The Guardian*, "Armenia Formally Joins International Criminal Court in Snub to Russia," January 31, 2024, <https://www.theguardian.com/world/2024/jan/31/armenia-formally-joins-international-criminal-court-in-snub-to-russia>

abrupt geopolitical realignment. In parallel, Western security guarantees remain uncertain in scope and reliability in the context of hybrid interferences from Russia, and domestic political polarisation can amplify contestation over foreign policy direction. As a result, Armenia's trajectory since 2021 can be understood as a balancing exercise: asserting greater sovereignty and seeking diversified partnerships while managing the risks associated with institutional fragility, security exposure and the constraints of inherited dependencies.

Overall, the post-2021 period reflects a convergence of two pressures. Internally, executive dominance, enabled by a constitutional parliamentary majority, has strained the practical functioning of checks and balances and intensified debates about institutional independence, particularly in the judiciary and oversight bodies. Externally, security shocks and shifting regional realities have accelerated a cautious but consequential reorientation of foreign and security policy. Together, these dynamics help explain why Armenia's transition remains ongoing: reform ambitions and democratic aspirations are present, but they are being pursued in a context shaped by concentrated political power, institutional vulnerability, reform fatigue and sustained geopolitical uncertainty.

Party System and Political Actors ahead of 2026 Parliamentary Elections

Political Environment ahead of 2026 Parliamentary Elections

Armenia's domestic political environment ahead of the 2026 parliamentary elections is being shaped by two interlocking dynamics. The first is an increasingly intense internal contest over governance, accountability and national identity, unfolding against the background of the post-2020 security shock, the 2023 forced displacement of Nagorno-Karabakh's Armenian population, and the continuing strain on state institutions. The second is an exter-

nally driven agenda centred on the consequences of the Nagorno-Karabakh conflict and the pursuit of a comprehensive settlement and peace deal with Azerbaijan, an agenda that is now directly shaping domestic legitimacy debates, party positioning and the electoral narrative.

The peace process has produced tangible diplomatic movement, but it has also introduced new sources of domestic friction. During early to mid-2025, Armenia and Azerbaijan signaled substantial progress on a draft peace treaty. Yet the remaining points of contention, questions of constitutional reforms, bilateral border demarcation, waiver of international interstate claims against Azerbaijan, transit arrangements and sequencing, have proved politically sensitive in Armenia, particularly among constituencies that interpret concessions as a sovereignty trade-off rather than a route to long term peace and regional stabilisation.

These sensitivities intensified following the 8 August 2025 summit in Washington, where Armenian Prime Minister Nikol Pashinyan and Azerbaijani President Ilham Aliyev signed a joint declaration witnessed by US President Donald Trump, publicly committing to pursue signing and ratification of an "Agreement on the Establishment of Peace and Inter-State Relations" and calling for the dissolution of the OSCE Minsk Group structures. A distinctive feature of this settlement effort is the centrality of the connectivity package branded as the "Trump Route for International Peace and Prosperity" (TRIPP)²⁷. Reporting and commentary around the Washington summit describe TRIPP as a strategic transit and infrastructure route intended to connect Azerbaijan with its Nakhchivan exclave via Armenian territory, with U.S.-linked development rights framed on a long-term (99-year) basis. For the administration of Prime Minister Pashinyan and parliamentary majority party Civil Contract, the Washington deal is presented as a vehicle for regional peace, economic connecti-

²⁷ "Joint Declaration by the President of the Republic of Azerbaijan, the Prime Minister of the Republic of Armenia and the President of the United States of America on the Outcomes of Their Meeting in Washington D.C., United States of America." 2025. [Primeminister.am. 2025. https://www.primeminister.am/en/press-release/item/2025/08/09/Nikol-Pashinyan-visit-US-declaration/.](https://www.primeminister.am/en/press-release/item/2025/08/09/Nikol-Pashinyan-visit-US-declaration/)

ty, risk reduction and internationalised deterrence; for opposition critics, it raises unresolved questions about sovereignty, implementation control, and the durability of external guarantees once the immediate diplomatic spotlight fades. A further uncertainty is whether the United States' regional engagement will remain sustained amid competing regional priorities from Russia, Iran, Turkey and China and, a point repeatedly raised by some local analysts assessing TRIPP's opportunities and risks.

In parallel, Armenian Government has taken formal steps that place European Union integration at the centre of its political agenda, with direct implications for domestic reform expectations. The National Assembly adopted a law initiating Armenia's EU accession process on 26 March 2025. This has been complemented by deepening EU-Armenia agenda-setting: Armenia's Ministry of Foreign Affairs announced the conclusion of negotiations on a new Partnership Agenda on 1 July 2025, which was formally signed in Brussels in December 2025²⁸.

These moves have sharpened a core domestic dilemma: how to pursue (if pursuing) a European reform pathway while managing the costs, pace and political backlash of systemic change in a security-pressured environment. EU alignment raises practical questions (legal harmonisation, regulatory burdens, distributive impacts) and strategic ones (how to recalibrate external dependencies on Russia without triggering destabilising counter-pressure). As the election approaches, pro-European narratives increasingly compete with sceptical framings that portray the EU track as geopolitically risky or economically disruptive (usually quoting Georgian example), especially when set against a still challenging security environment.

Security and sovereignty therefore remain the dominant vocabulary of political competition ahead of the forthcoming parliamentary elections. The Pashinyan's cabinet efforts to diversify defence cooperation, expanding partnerships with states such as France and India and exploring selective engage-

²⁸ "Armenia-EU Partnership Strategic Agenda." 2025. [www.mfa.am. 2025. https://www.mfa.am/en/press-releases/2025/12/03/Armenia-EU-StrategicAgenda/13649.](https://www.mfa.am/en/press-releases/2025/12/03/Armenia-EU-StrategicAgenda/13649)

ment with the EU (within the European Peace Facility) and NATO partners, are presented as steps towards restoring strategic autonomy. However, the same steps fuel domestic political dispute over the pace and feasibility of diversification, the handling of relations with Russia, and whether Armenia's security posture is becoming more resilient or more exposed. This security framing has also spilled into local political debates, particularly visible municipal dynamics and mobilisation in places such as Gyumri and national politics centred in Yerevan, which have become early tests of voter readiness to endorse alternatives, even if the opposition remains fragmented and often unable to cohere around a single governing proposition.

Alongside geopolitics, governance and rights-based debates continue to shape the legitimacy terrain. Concerns about policing, accountability and the credibility of the justice system remain politically salient, not least because international partners repeatedly frame reform performance as a prerequisite for deeper cooperation. In practice, the persistence of polarisation, and an institutional environment where reform implementation is uneven, means rule-of-law narratives are frequently instrumentalised: the government invokes them to justify consolidation against perceived external interference or "counter-revolutionary" networks, while opponents interpret enforcement actions as selective or politically motivated.

A particularly acute domestic fault line has emerged around identity and religion. While Article 18 of the Constitution recognises the special role of the Armenian Apostolic Church as the national church²⁹, in 2025 the relationship between the current political majority and senior clergy became a visible axis of political polarisation. Prime Minister Pashinyan publicly called on Catholicos Karekin II to resign following allegations relating to clerical vows; the Church rejected the accusations and framed the move as an attack on spiritual unity. These developments were followed by a joint statement issued by a group of civil society organisations and individuals express-

²⁹ "Constitution of the Republic of Armenia - Library - the President of the Republic of Armenia." n.d. [www.president.am. https://www.president.am/en/constitution-2015/.](https://www.president.am/en/constitution-2015/)

ing serious concern over recent developments in Armenia. The signatories raised alarm over alleged violations of the Constitution, the rule of law, and fundamental human rights, with particular emphasis on unlawful state interference in the autonomy of the Armenian Apostolic Holy Church. They denounced actions by executive and legislative authorities that, in their view, contravene domestic law, international standards on freedom of religion, and the case-law of the European Court of Human Rights, including reported pressure exerted on clergy by state security bodies³⁰.

Taken together, the pre-2026 domestic political environment can be characterised as a high-stakes convergence of external settlement diplomacy and internal legitimacy competition. The peace process and EU trajectory have created strategic opportunities, yet both are generating new lines of domestic contestation, over sovereignty, identity, reform pace and the distribution of political authority. In analytical terms, the key determinant ahead of the elections is not merely whether Armenia advances formal agreements, but whether institutions can convert headline diplomacy and declared strategic reorientation into credible, socially supported governance outcomes at home.

General overview of the Current Parliamentary System

As it has already been discussed, Armenia operates under a multiparty parliamentary system; however, its constitutional and electoral arrangements strongly incentivise the formation of a single-party majority. Following the 2015 constitutional reforms, the National Assembly is elected through proportional representation. The Constitution of the Republic of Armenia provides that:

“The National Assembly is elected through a proportional representation system. The Electoral Code ensures the formation of a stable parliamentary ma-

*iority. If a stable parliamentary majority is not formed as a result of the election or through the formation of a political coalition, a second round of elections may be held. In the case of a second round, the formation of new alliances is permitted. The restrictions, conditions, and procedures for forming a political coalition are defined by the Electoral Code”.*³¹

In addition to the Electoral Code, the Law on Political Parties sets out the legal status of parties and regulates key aspects of their operation, including establishment and state registration, internal governance, rights and obligations, property and financial activities, and related organisational requirements³². In formal terms, therefore, Armenia’s party system is regulated through a relatively comprehensive legal framework intended to structure pluralistic competition within a parliamentary model.

In practice, however, the electoral framework places particular emphasis on producing a “stable majority”, and this has significant consequences for political competition and representation. Under the current rules, if the party receiving the largest number of seats falls short of the 52% threshold of mandates, it may be allocated additional seats to reach that level. Where coalition formation does not produce a stable majority, a second round between the two leading parties may take place, after which the winner receives bonus mandates to secure a majority. These mechanisms are designed to reduce the risk of prolonged government formation and political deadlock. At the same time, they can weaken the logic of proportional representation by converting plural votes into single-party governing authority, limiting incentives for coalition-building and reducing the leverage of smaller parliamentary forces. In analytical terms, this model prioritises governability over representativeness, and it can, under certain configurations, enable a party with relatively limited overall electoral support to form a single-party government.

These institutional features interact with broader governance dynamics, including the concentration

³¹ Republic of Armenia, Constitution of the Republic of Armenia, art. 89.

³² Armenian Legal Information System (ARLIS), “Law/Act,” n.d., <https://www.arlis.am/hy/acts/110534>

³⁰ Coalition of NGOs condemns government’s pressure on Church., <https://www.civilnet.am/en/news/991430/coalition-of-ngos-condemns-governments-pressure-on-church/>

of authority in the executive and the central role of the Prime Minister. When combined with a constitutional majority in parliament, the “stable majority” logic may further reduce the practical scope for parliamentary oversight, cross-party bargaining and negotiated policymaking. Although reforms were promised following the 2018 Revolution, several of these structural features, originating prior to 2018, have largely been preserved, shaping how political competition translates into institutional power and limiting the extent to which pluralism in society is reflected in parliamentary decision-making.

This institutional environment has had a defining influence on the recent evolution of Armenia’s party system. By discouraging coalition politics and rewarding single-party dominance, the electoral framework affects not only how many parties can enter parliament, but also how parties organise themselves, how they do political planning, how they build political strategies, and how they position ideologically. Parties have strong incentives to pursue leader-centred, electorally efficient mobilisation rather than longer-term programmatic development or coalition readiness. Understanding the party landscape therefore requires placing parties’ behaviour and organisational choices within the constraints and incentives created by the constitutional and electoral architecture.

Since independence, Armenia has witnessed the creation of a large number of political parties, many of which have not attained parliamentary representation and have tended to become active primarily around electoral cycles. In the early post-independence period, many parties adopted conservative and nationalist positions, with nationalism becoming a strong ideological marker, particularly for parties that emerged from, or were closely associated with, the Karabakh Movement. At the same time, party competition frequently revolved around prominent individuals rather than coherent ideological platforms or sustained policy agendas, contributing to low levels of party institutionalisation and weak programmatic differentiation.

The 2018 Velvet Revolution marked a significant shift in political discourse, elevating issues such as social justice, good governance and anti-corruption. Its decentralised nature and reliance on civic mobili-

sation created greater space for smaller parties and non-traditional actors to gain visibility and influence in public debate. Yet increased pluralism at the level of ideas and activism has not automatically translated into parliamentary pluralism. The existing electoral and constitutional incentives continue to favour larger, better-resourced parties and limit the ability of smaller actors to convert social support into institutional representation, thereby reinforcing the dominance of established political forces³³.

In this context, the following section provides a structured overview of Armenian political parties, focusing on ideological orientation, regional positioning and programme-based activity. Due to methodological constraints, most notably the limited number of direct responses to questionnaires distributed as part of this study, the assessment relies primarily on publicly available sources, including official party statements, election platforms, media reporting and relevant academic or analytical materials. While this approach may not capture internal party dynamics in full or the most recent strategic recalibrations, it allows for a systematic and comparable mapping of parties’ orientations and capacities within the parameters set by Armenia’s current party system.

Parliamentary Political Parties

The Armenian National Assembly comprises a minimum of 101 members elected for five-year terms under a closed-list proportional representation system. In addition, the electoral framework allows for the allocation of additional seats to ensure that opposition parties collectively hold at least 30 per cent of parliamentary mandates. In practice, this arrangement seeks to balance the logic of proportional representation with the constitutional objective of securing a “stable majority”, while also guaranteeing a minimum level of parliamentary pluralism.

The June 2021 snap parliamentary elections were contested by 22 parties and four alliances. The Civil

³³ Gor Madoyan, “David and Goliath: Small Political Parties in Armenia,” Heinrich Böll Stiftung (Tbilisi – South Caucasus Region), April 14, 2025, <https://ge.boell.org/en/2025/04/14/davitn-ow-gogiate-pokr-kowsaktsowtyownnere-hayastanowm>

Contract party, led by Prime Minister Nikol Pashinyan, secured 53.9 per cent of the vote and won 71 of 107 seats, thereby obtaining a stable parliamentary majority. The Armenia Alliance, led by former President Robert Kocharyan, received 21.1 per cent of the vote and 29 seats, becoming the largest opposition force. The “I Have Honor” Alliance, associated with former President Serzh Sargsyan and Artur Vanetsyan (former Chief of National Security Service), won 5.2 per cent and secured seven seats, although one mandate subsequently became independent. International and domestic observers assessed the elections as competitive and generally well administered, despite references to minor irregularities. The resulting parliamentary configuration produced a clear governing majority alongside a fragmented opposition, a balance that has shaped legislative dynamics, oversight practices, and the broader relationship between parliamentary and extra-parliamentary politics.

Civil Contract (Բաղաբացիական Պայմանագիր) remains the dominant governing party and the central pillar of the post-2018 political settlement. Established in 2013 and registered following its founding congress in 2015, the party rose to power in the aftermath of the Velvet Revolution and has since consolidated control through successive electoral victories. Ideologically, it is commonly positioned as centrist and reformist, combining anti-oligarchic and anti-corruption messaging with a broadly pro-European/pro-Western orientation and strong political communication. Its decisive parliamentary majority allows it to pass legislation and influence appointments to key institutions without reliance on opposition votes, which strengthens executive capacity but also heightens concerns about the concentration of authority and the limited effectiveness of parliamentary counterweights. In political terms, Civil Contract’s dominance makes it the principal target of opposition mobilisation and the primary focal point for public evaluation of governance performance, particularly on security and high-salience national issues³⁴.

Armenia Alliance (Հայաստան դաշինք) serves as the largest opposition bloc and represents a con-

solidation of forces that are more conservative and security-oriented in their political messaging. The Alliance is led by former President Robert Kocharyan and is generally characterised by a cautious stance on peace process concessions and a more reserved approach to European integration, while appealing to electorates that prioritise security and favour closer ties with Russia. Its political role extends beyond parliamentary debate: it positions itself as a central actor in both institutional opposition and wider public mobilisation, seeking to frame government actions through the lens of national security, identity, and the consequences of the 2020 war. Organisationally, the Alliance has included three parties: the Armenian Revolutionary Federation (founded in 1890 in Tiflis), Reborn Armenia (founded in 2021 and later ceasing parliamentary activity in November 2022), and the One Armenia Party (founded in 2019, with subsequent loss of representation following the renunciation of a parliamentary mandate by its founder). These developments illustrate both the Alliance’s breadth and the volatility that continues to characterise coalition-based opposition configurations in Armenia³⁵.

I Have Honor Alliance (Պատիվ ունեմ դաշինք) is a smaller opposition grouping with a nationalist-conservative and security-focused profile, strongly shaped by post-war political narratives and a hardline discourse on defence and national interests. It is associated with Artur Vanetsyan and former President Serzh Sargsyan, and it has generally positioned itself as advocating robust defence policy and closer political alignment with Russia. The Alliance includes the Republican Party of Armenia, founded on 2 April 1990 and historically a major governing party, and the Homeland Party, established on 30 May 2020 by Artur Vanetsyan, a former Director of Armenia’s National Security Service. Although its parliamentary weight is limited compared to the Armenia Alliance, it plays a visible role in reinforcing hardline positions on issues such as the peace process, the interpretation of the 2020 war’s outcomes, and broader questions of state sovereignty and security.

³⁵ Armenia Alliance, official website, n.d., <https://xn--y9afw8bd4f.xn--y9a3aq/en>

³⁴ Civil Contract Party, official website, <https://www.civilcontract.am/>

Armenia’s parliamentary party landscape since 2021 reflects a system of concentrated governing majority alongside an opposition that is present and politically vocal, yet structurally constrained by the governing majority and by fragmentation across opposition formats. This balance has important consequences for legislative deliberation and oversight: while the National Assembly retains formal powers and plural representation, political competition often shifts outside parliament into public mobilisation and information campaigns, especially on high-salience security and identity issues. As a result, parliamentary politics is shaped not only by seat distribution, but also by the broader legitimacy contest that continues to define Armenia’s post-2021 political environment.

Landscape of Extra-Parliamentary Parties

Extra-parliamentary parties remain a structurally important element of Armenia’s current political landscape. Armenia’s proportional, party-list system enables the registration and participation of a large number of political parties, but the incentives created by the “stable majority” logic and relatively high electoral thresholds mean that many parties become most visible around election cycles and struggle to convert public visibility into parliamentary representation. The 2021 snap elections, contested by 22 parties and four alliances, illustrated this dynamic: the breadth of participation demonstrated pluralism at the level of political supply, while the final distribution of seats highlighted the system’s tendency towards parliamentary concentration.

In any democratic parliamentary system, the extra-parliamentary actors are important players and their operation matters for three reasons. **First**, they shape political discourse by introducing discussion themes and policy topics that parliamentary parties may avoid or instrumentalise (e.g., governance reforms, anti-corruption, social policy, foreign policy reorientation). **Second**, they often serve as recruitment platforms for future parliamentary contenders, particularly in a system with low party institutionalisation and frequent reconfiguration of alliances. **Third**, they play a key role in local governance, municipal

coalitions and issue-based mobilisation, which can become a launchpad for national relevance. This is particularly visible in recent years Yerevan politics, where parties that are extra-parliamentary at national level may still gain real influence through city council representation and coalition bargaining.

Within this extra-parliamentary field, a first layer is formed by legacy or historically significant forces that retain symbolic capital, name recognition and, in some cases, enduring organisational infrastructure. The **Armenian National Congress**³⁶ is emblematic of this category: it emerged in 2008 as a coalition and was registered as a party in 2013 under the leadership of Levon Ter-Petrosyan, Armenia’s first President. Its relevance today is less about parliamentary presence and more about its continued role in opposition discourse and its ability to re-enter public debate when questions of statehood, legitimacy and strategic direction become politically salient. **Prosperous Armenia**, founded in 2004 by businessman Gagik Tsarukyan, represents a different legacy model, business-backed and centre-conservative, which at various points acted as a major parliamentary force and potential coalition “kingmaker”. Although its influence has declined considerably since 2018, it remains a recognisable political brand with episodic mobilisation capacity and residual local networks, and it continues to be referenced in analyses of party-system volatility. Although **the Republican Party of Armenia (RPA)**³⁷ and **the Armenian Revolutionary Federation (ARF/Dashnaktsutyun)**³⁸ are represented in parliament through broader alliances (and therefore are not “extra-parliamentary” in a strict sense), they remain distinct political organisations with their own infrastructure, regional offices, diaspora ties (particularly in the ARF’s case), and long-term ideological identities. Their representatives continue to shape opposition narratives, foreign policy orientation debates, and security discourse beyond what can be explained purely by parliamentary seat counts.

³⁶ Armenian National Congress, official website, n.d., <https://anc.am/>

³⁷ Republican Party of Armenia, official website, n.d., <http://www.hhk.am/en/>

³⁸ Armenian Revolutionary Federation, official website, n.d., <https://www.arfd.am/eng/>

Alongside these legacy actors, Armenia currently also has reformist and pro-European parties that have maintained visibility and policy positioning but yet have struggled to translate this into stable national-level representation under the current electoral incentives. **Hanrapetutyun Party (Republic Party)**³⁹, founded in 2001 by former members of the Republican Party and figures linked to the Yerkrpah Volunteer Union and led by Aram Sargsyan, has not held parliamentary representation since 2018 but remains politically relevant through its clearly identifiable pro-Western stance and its practical engagement in local governance. The party's 2023 power-sharing arrangement with Civil Contract in Yerevan is important because it illustrates how municipal coalitions can compensate for national-level exclusion, providing both institutional leverage and organisational continuity.

In a comparable but more constrained position is **Bright Armenia Party**⁴⁰, founded in December 2015 and led by Edmon Marukyan (first elected as an independent MP in 2012). Bright Armenia retains public activity and international linkages (ALDE member), yet it currently does not have representation in both the National Assembly and municipal councils, which limits its institutional channels for agenda-setting and makes its influence more dependent on media presence and issue positioning. Its more recent messaging on Armenia's deeper EU engagement, also reflect how security pressures and polarised geopolitical debates can push even "Europe-an-linked" parties to recalibrate narratives.

Within the pro-Western segment of the extra-parliamentary field, several parties maintain clear strategic positioning that shapes public debate even when their electorate remains limited. **Rally for the Republic Party**⁴¹, founded on 20 September 2020 by former MP Arman Babajanyan, is positioned as pro-European and centre-right, with an explicit agenda focused on democratic reforms, human

³⁹ Hanrapetutyun Party, Facebook page, n.d., https://www.facebook.com/hanrapetutyunparty/?locale=hy_AM

⁴⁰ Bright Armenia Party, official website, n.d., <https://www.brightarmenia.am/en/1/home.htm>

⁴¹ For the Republic Party, Facebook page, n.d., https://www.facebook.com/Hanunhanrapetutyunparty/?locale=hy_AM

rights and rule of law, Euro-Atlantic integration and advocacy for Armenia's withdrawal from the CSTO and the Eurasian Economic Union. The **European Party of Armenia**⁴², founded on 6 November 2018 by Tigran Khzmalyan, similarly articulates a liberal pro-European orientation and remains visible in public debate despite limited electoral weight. These parties contribute to the policy spectrum by offering the "strategic pivot" narratives, thereby influencing wider discourse even when institutional representation is absent.

A distinct set of actors has emerged or gained momentum after the 2020 war, driven by sovereignty, security and accountability narratives. The **"5165 National Conservative Movement"**, founded in 2021 by Karin Tonoyan, and the **Sovereign Armenia Party**, founded in April 2021 by Davit Sanasaryan (former Chief of the State Oversight Service under the Prime Minister's Office), were part of this trend. These formations operated in a politically crowded space where "hard security" issues were highly salient, but where organisational sustainability was difficult to secure without proper human resource, fundraising, parliamentary entry or durable municipal footholds. In parallel, civic-activist and movement-rooted parties also remain present, with **Citizen's Decision**, established in November 2018 by left-leaning activists with roots in civic mobilisation dating back to 2012, representing an attempt to convert post-revolutionary civic energy into party organisation. Such parties face challenges of scale, resources and long-term institutionalisation.

The extra-parliamentary space has also expanded through newer formations and post-2020 political activism, reflecting the continuing volatility of Armenia's party landscape and the demand for alternatives beyond the dominant government-traditional opposition axis. A prominent example is **New Power/New Force Party**⁴³, founded in May 2024 and led by former Yerevan Mayor Hayk Marutyan, previously associated with Civil Contract. The party

⁴² European Party of Armenia, Facebook page, n.d., <https://www.facebook.com/armeuropeparty/>

⁴³ Helix Consulting LLC. 2024. "New Force Reformist Political Party Statute and Program" Azdarar.am. 2024. <https://personal-legal-old.azdarar.am/announcements/cat/505/01527894/>.

presents itself as a social-democratic, pro-European force advocating Western values, social justice, welfare expansion, anti-corruption measures, diaspora engagement, and the development of Armenia's free-market economy, while signalling pragmatic relations with Russia, the United States, India and China. Although it currently has no parliamentary representation and very limited information is available regarding its members and programme for the forthcoming elections, its significance lies in its attempt to consolidate urban discontent sentiment and municipal-level visibility into a national electoral proposition, positioning itself as a centrist-progressive alternative to both the ruling party and traditional opposition blocs.

Finally, some parties pursue gradual development through local elections and targeted constituency-building. The **Country to Live Party**⁴⁴, led by former MP Mane Tandilyan and active in local elections since 2021, reflects efforts to build profiles through municipal engagement and issue branding rather than immediate national breakthroughs.

Another feature of Armenia's non-parliamentary landscape is the presence of umbrella coalitions and "pole" politics, which function as mobilisation vehicles and attempts at broader alignment among smaller actors. The National Democratic Pole, formed in 2020 and including the Sasna Tsrer Pan-Armenian Party and the National Progress Party, exemplifies this format. Public sources also refer to a closely related umbrella, the National Democratic Alliance/Axis, established on 4 May 2020 by 16 political leaders and later strongly shaped by opposition narratives around the 2020 war⁴⁵. Such coalitions commonly face coordination challenges, leadership competition and difficulty translating mobilisation into durable party-building.

Overall, Armenia's extra-parliamentary space is simultaneously crowded and consequential: it reflects high pluralism in political supply, yet operates under

⁴⁴ Country to Live Party, official website, n.d., <https://www.apreluyerkir.am/en/>

⁴⁵ "National Democratic Pole Statement" - Ajbever." Ajbever. December 30, 2022. <https://ajbever.com/azgayin-zhoghovrdavaran-bewerhi-khorhridi-haytararowt-yowne/>.

institutional conditions that channel representation towards a small number of parliamentary actors. Many parties therefore pursue influence through municipal politics, media presence, civic mobilisation and alliance experimentation, seeking to overcome the structural barrier of parliamentary entry. Mapping these actors is essential not only as a record of who lacks seats, but also as an indicator of emerging agendas, potential future realignments and the evolving demand for political alternatives within Armenia's ongoing transition.

Emerging Political Movements and Other Political Actors

In the run-up to the 2026 parliamentary elections, Armenia's political arena has seen a fresh wave of movement-building alongside the continued activity of newer parties that have grown primarily through media-driven mobilisation and municipal politics. These developments reflect two parallel dynamics: a sustained demand for "new alternatives" beyond the established government-opposition axis, and a highly volatile party environment in which political entrepreneurship often begins as a civic initiative or informal movement before taking a formal party shape.

One of the most visible new entrants is the **"Mer Dzevov" (Our Way)** movement associated with Russian-Armenian businessman **Samvel Karapetyan**⁴⁶. Karapetyan was arrested in June 2025 and his pre-trial detention was changed to house arrest on 30 December 2025, with subsequent procedural fluctuations reported in January 2026. The movement has publicly presented itself as an informal volunteer association oriented around public service rather than a conventional party structure, while simultaneously positioning itself as a serious challenger ahead of the elections. In early January 2026, the movement's supporters formalised this trajectory by registering a political party called **"Strong Armenia"**⁴⁷, signaling a shift from mobilisa-

⁴⁶ Mer Dzevov Movement, official website, n.d., <https://merdzevov.org/>

⁴⁷ Factor.am, "Article, Members of the "Our Way" movement founded the "Strong Armenia" party: who are the members of the governing body?", <https://factor.am/974980.html>

tion to institutional participation. The new party has begun framing its appeal around economic recovery and state-capacity language, including a five-step programme emphasizing reindustrialization, job creation and reducing reliance on credit-driven growth. This positioning suggests an attempt to fuse “technocratic economic messaging” with a broader anti-incumbent narrative, an approach that could resonate with voters seeking competence and predictability after years shaped by security shocks and polarisation.

A second high-profile initiative is “**Wings of Unity**”, launched by former Human Rights Defender Arman Tatoyan, who has announced his intention to contest the 2026 elections as a candidate for prime minister⁴⁸. The initiative includes former State Revenue Committee head Davit Ananyan among its members. In political terms, Tatoyan’s move is significant because it seeks to convert a human-rights/advocacy profile into an explicitly electoral platform. Whether it becomes electorally viable will depend less on name recognition, Tatoyan has that, than on whether the initiative can develop party infrastructure, credible candidate recruitment and regional presence in a system that structurally rewards consolidated blocs.

A third emerging platform, though less influential and visible, is the **NZHAR constitutional movement**⁴⁹, launched in 2025 by public figure Garegin Miskaryan, human rights activist Nina Karapetyants, and businessman/inventor Artashes Ikonov. NZHAR has nominated Nina Karapetyants as its candidate for prime minister and has positioned itself as a force advocating a “return to law” and a restoration of constitutional order, while offering a strongly critical assessment of current governance and institutional decline. From an analytical standpoint, NZHAR illustrates a wider trend in Armenia’s post-war politics: the re-emergence of “constitutional restoration” narratives as a political brand, especially among actors seeking to differentiate themselves from both the incumbent and the former-regime opposition.

⁴⁸ PanARMENIAN.Net, “Article, Tatoyan to lead ‘Wings of Unity’ in 2026 vote”, <https://panarmenian.net/m/eng/news/326944>

⁴⁹ “Against All” movement, Facebook page, n.d., <https://www.facebook.com/profile.php?id=61579767788247>

At the beginning of 2026, another initiative, “**Against All**”, was publicly unveiled and announced plans to register as a party on 1 February 2026 and participate in the parliamentary elections⁵⁰. The movement’s messaging is explicitly anti-system: it centres on institutional reform proposals such as lowering entry thresholds and introducing an “against all” ballot option that would allow voters to formally reject the available lists and trigger corrective political consequences. Even if its electoral support proves limited, the initiative is noteworthy because it frames political competition around dissatisfaction with the entire offer of elites, an indicator of deeper legitimacy fatigue and the perceived absence of credible representation.

Alongside these newer movements and parties, **DOC Party** represents a different model of political emergence, one rooted in digital mobilisation and confrontational anti-establishment rhetoric. The party was established in 2022 and initially led by Vardan Ghukasyan (widely known as “DOG”), who is currently jailed in the United States for the breach of emigration laws.

Overall, the growing number of new parties and movements and recently established parties should not be read simply as “more pluralism”. In Armenia’s institutional environment, where resources, media ecosystems, and electoral incentives tend to favour large blocs, the key question is which of these initiatives can convert mobilisation into durable organisation, credible candidate lists, sustainable fundraising and regional networks. Even those that fall short of parliamentary entry may still matter: they can reframe debates, pressure parliamentary actors to adopt new narratives, and shape coalition arithmetic at the local level, thereby influencing Armenia’s political trajectory well beyond their immediate seat counts.

⁵⁰ Radio Free Europe/Radio Liberty (Azatutyun), “Article, ‘I am against everyone’ movement becomes a party and will participate in the parliamentary elections”, <https://www.azatutyun.am/a/33662481.html>

Ideological Landscape, Foreign Policy Positioning and Programmatic Competition

Ideological Cleavages and Party Positioning

To compile the information required for this and the subsequent chapters, a tailored questionnaire was developed and circulated to relevant political parties, with the intention of obtaining detailed, primary-source data in a structured and comparable format. Despite repeated follow-up, most parties did not complete or return the questionnaire. This limited access to first-hand information and reduced the study’s ability to reflect parties’ self-described priorities, internal assessments and strategic positioning in a consistent manner across the political spectrum.

The research process was further constrained by the uneven availability of formal documentation. A number of parties either do not publish comprehensive charters, written programmes, or clearly articulated policy platforms, or do so in ways that are episodic and not readily comparable. Consequently, the analysis in this chapter relies primarily on publicly available materials, official statements, media interviews, election communications, and other open-source content, used to infer ideological positioning and key policy messages. While these sources provide valuable insight into public-facing narratives, they do not substitute for systematic party documentation and should therefore be treated as an important methodological limitation when interpreting the results.

Within these constraints, the review of available party programmes and public positioning suggests the following broad mapping of ideological orientation (noting that in Armenia, ideological labels often overlap with leadership-centred mobilisation, security narratives, and geopolitical positioning):

Right	Left	Centrist	Centre-right	Centre-left
Republican Party of Armenia /Nationalism.	Democratic party of Armenia /Democratic Socialism/	Fair Armenia Party	Homeland Party	Armenian Revolutionary Federation
United Armenia Party	Citizens’ Decision Party	Armenian National Congress	Prosperous Armenia	New Force Party
“5165” National Conservative Movement	Communist Party of Armenia	Civil Contract	Country to Live	National Progress Party
Sasna Tsrer	Public Voice	Bright Armenia Party	Mother Armenia / May Hayastan	“Against All” Party
		Republic Party	Mer Dzevov Movement/Strong Armenia	
		European Party of Armenia		
		For the Republic Party		
		One Armenia		
		Sovereign Armenia		

Historically, following independence, much of Armenia's party formation and competition gravitated towards right-leaning, conservative and strongly nationalist narratives, shaped in large part by the security environment and the political legacy of the Karabakh Movement of early 1990s. Over time, "national defence", identity politics and traditional values were frequently used as the primary legitimising frames for governing coalitions and major parliamentary actors, often at the expense of sustained programmatic differentiation on socio-economic policy⁵¹. During the 2000s, left-leaning and socially oriented parties also emerged, although many continued to incorporate nationalist themes, reflecting the dominance of security as a cross-cutting political reference point.

The post-2018 period created greater rhetorical and political space for agendas associated with governance reform, anti-corruption, social justice and public service delivery. At the same time, the post-2020 context, marked by war, loss and profound security anxiety, re-energised hard security discourse and intensified polarisation, complicating the development of stable programmatic cleavages. In practical terms, Armenia's party system continues to exhibit an ideological imbalance: nationalist forces remain concentrated on the right, while the most "crowded" segment is the centre-right, where multiple parties compete for a broadly liberal and/or pro-European electorate. The left remains smaller but ideologically diverse, including socialist, social-democratic and social-liberal currents; however, its organisational consolidation and electoral translation remain uneven.

Against this background, newer initiatives have begun to reshape the ideological field by blending socio-economic messaging with identity and sovereignty narratives. A notable recent development is the "Mer Dzevov" ("Our Way") movement, publicly presented in late August 2025 and subsequently used as the platform for registering the "Strong Armenia" party in January 2026. Its public messaging emphasises service to the country and societal re-

⁵¹ Gor Madoyan, "David and Goliath: Small Political Parties in Armenia," *Heinrich Böll Stiftung (Tbilisi – South Caucasus Region)*, n.d., <https://ge.boell.org/en/2025/04/14/davitn-ow-gogiate-pokr-kow-saktsowtyownnere-hayastanowm>

newal, support to the Armenian Apostolic Church leadership, while its political communications have increasingly foregrounded an economic "recovery" frame, including a five-step plan focused on reindustrialisation and job creation⁵². At the level of political contestation, the movement has also become a focal point for competing narratives about Armenia's geopolitical direction. Government-aligned voices and commentators have portrayed the movement as a potential vehicle for restoring Moscow's influence, while movement representatives have publicly insisted on a sovereignty-based approach that prioritises economic cooperation without political dependency⁵³.

Overall, Armenia's ideological cleavages remain real but often secondary to leadership, security positioning and attitudes towards external alignment. The party landscape therefore combines recognisable ideological labels with a high degree of pragmatism, coalition volatility and narrative-driven mobilisation. This has direct implications for the chapters that follow: assessing party positioning requires careful distinction between (i) formal ideological claims, (ii) policy content that is sustained over time, and (iii) situational rhetoric shaped by immediate security pressures and polarised political competition.

Regional positioning and relationship with EU

Armenian parties' regional positioning is increasingly articulated through a geopolitical cleavage that is both familiar and newly sharpened: attitudes towards Russia-led security and integration frameworks (notably the CSTO and the EAEU), expectations of the European Union (and, more broadly, Western partnerships), recent Armenian-American arrangements over TRIPP, and competing understandings of what

⁵² *Armenian Mirror-Spectator*, "Armenian Mirror-Spectator, October 18, 2025," PDF, October 18, 2025, <https://mirrorspectator.com/wp-content/uploads/2025/10/Armenian-Mirror-Spectator-October-18-2025.pdf>

⁵³ *Radio Free Europe/Radio Liberty (Azatutyun)*, "Article, Samvel Karapetian's Party Picks Candidate For Armenian PM" n.d., <https://www.azatutyun.am/a/33660554.html>

"sovereignty" requires in a high-risk security environment. In practice, most parties cluster around three orientations: pro-Western, pro-Russian, or explicitly "multi-vector/balanced", although these labels often overlap with leadership-driven mobilisation and security narratives rather than being anchored in stable, fully costed policy platforms and strategies.

It should be mentioned that this chapter's assessment is necessarily shaped by the same methodological constraints described earlier. Many parties publish limited programme documentation, while others rely heavily on interviews, press statements and campaign messaging. The result is that "foreign policy positioning" is often communicated less through formal doctrine than through signals: reactions to major diplomatic developments, voting behaviour, public messaging on the Russia/CSTO/EAEU, and the language used when discussing normalisation with Azerbaijan and Türkiye, or Armenia's engagement with the EU.

The ruling **Civil Contract** party presents itself as pursuing a calibrated diversification strategy, reducing overdependence on any single external actor by expanding partnerships "from few to many"⁵⁴. While its charter and programme do not always provide rigid ideological signposts, the party's governing practice since 2021 has increasingly emphasised sovereignty through diversification, with a visible cooling of Armenia's traditional security reliance on Russia. This repositioning accelerated after repeated crises in which Armenian leadership argued that Russia and the CSTO failed to provide adequate security support, culminating in Armenia freezing participation and ceasing financial contributions to the CSTO after the 2024 "freeze" announcement⁵⁵. In parallel, the government institutionalised a stronger EU track: a CSOs/citizen-led initiative (coalition of democratic forces) moved a draft law on launching an EU accession process into parliament in ear-

⁵⁴ *Civil Contract Party*, "Programme," n.d., <https://www.civilcontract.am/program>

⁵⁵ *Reuters*, "Armenia Freezes Participation in Russia-Led Security Bloc, Prime Minister Says," February 23, 2024, <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/armenia-freezes-participation-russia-led-security-bloc-prime-minister-2024-02-23/>

ly 2025⁵⁶ and the law was adopted and signed in April 2025. Civil Contract has framed this as a long-term, standards-driven course rather than an abrupt rupture with existing economic arrangements: Pashinyan has publicly stated that EU membership is a strategic objective while leaving the EAEU is not presented as an immediate goal⁵⁷. The EU track has also been reinforced through high-level political engagement, including the July 2025 EU-Armenia Leaders' Meeting and signed upgraded cooperation agenda in subsequent EU-Armenia formats.

A broad pro-European segment exists beyond the ruling party, but it is institutionally uneven. Parties such as **Rally for the Republic** and the **Republic Party**, among others, have framed EU integration not only as an end goal but as a mechanism for governance reform, rule-of-law consolidation and economic modernisation. Their role became especially visible in the citizen initiative that gathered the required signatures and propelled the EU-accession-process bill into formal parliamentary consideration, an important illustration of how extra-parliamentary actors can set the agenda even without parliamentary representation.

According to the representative of political party **Rally for the Republic**, the integration of Armenia to the European Union is very important and not only the final stage of Armenia becoming EU member state but also the reforms that should be implemented during this process. As to Armenia's membership in Eurasian Economic Union, it has been highlighted that it will not be possible to be both member of this Union and EU, therefore Armenia should solve this question and most importantly its dependence from the Russian economy. For these purposes more work should be done with business sector and prepare the Armenian market for EU, such work has already started but it is not enough and it needs to be intensified. As to Armenia's relations with Turkey,

⁵⁶ *CivilNet*, "Armenian Government Forwards EU Membership Initiative to Parliament Following Public Petition," n.d., <https://www.civilnet.am/en/news/811595/armenian-government-forwards-eu-membership-initiative-to-parliament-following-public-petition/>

⁵⁷ *ARKA News Agency*, "Leaving EAEU Is Not Armenia's Goal, but EU Membership Is, Prime Minister Says," n.d., <https://arka.am/en/news/politics/leaving-eaeu-is-not-armenia-s-goal-but-eu-membership-is-prime-minister/>

the party pays a lot of importance to this question because the regulation of Armenia-Turkey relations is very important for the peace and there is no alternative in that regard. In this respect more work and efforts are needed both from the authorities and from the opposition, however, the latter is creating more obstacles⁵⁸. The party representative highlighted also the importance of the change of public perception which again requires a lot of work and time.

The **Republic Party** also belongs to the recognisable pro-European current, and its local-level influence, particularly in Yerevan governance arrangements, shows how municipal politics can become a substitute arena for shaping national narratives and coalition possibilities. It should be mentioned that prior to the adoption of the law on the launch of the EU accession process by the National Assembly, a successful civic initiative was launched in Armenia with the active participation of political parties not represented at the Parliament. Particularly, the EU accession initiative in Armenia was formally launched by a citizens' legislative initiative, specifically a group of *outré*-parliamentary forces called the Democratic Forces Platform (including For the Republic, European Party, Republic Party), which gathered over 50,000 signatures to propose a law for starting the EU accession process, leading to the government and Parliament backing the bill⁵⁹.

At the same time, it is important not to overstate the coherence of the "pro-European camp". Many parties do not maintain consistently updated policy documents, and positions are often conveyed through commentary on discrete events. Moreover, for some parties the EU agenda is framed less as a geopolitical pivot than as a domestic reform instrument, useful precisely because it provides efficiency benchmarks and leverage for modernisation, rather than because it guarantees security. The leader of Sovereign Armenia party D. Sanasaryan is of the opinion that Armenia needs more European strate-

⁵⁸ The information is taken from the interview with representative of For the Republic Party

⁵⁹ Public Television of Armenia (1lurer.am), "Collection of Signatures Is Over: Eurovote Headquarters Issued Statement," October 25, 2024, <https://www.1lurer.am/en/2024/10/25/Collection-of-signatures-is-over-Eurovote-headquarters-issued-statement/1209945>

gic partners such as France⁶⁰. The European Party of Armenia has consistently demonstrated strong engagement in promoting Armenia's integration with the European Union, has openly advocated for EU membership, and has expressed optimism regarding the prospects of potential NATO integration⁶¹.

A second grouping maintains a more **Russia-centred** approach, typically justified on security grounds. In programme terms, the **Republican Party of Armenia (RPA)** frames foreign policy through a relatively constricted set of aims: maintaining stable relations with neighbouring states, integrating "naturally" into the international community, and developing mutually beneficial political, economic and cultural ties. In practice, however, the cornerstone of its security posture remains a strong emphasis on the CSTO as the central collective-defence mechanism that, in the party's view, offsets Azerbaijan's conventional advantage. This orientation is reinforced by RPA messaging that treats Russia as Armenia's principal security provider, including the widely circulated 2023 statement by former President Serzh Sargsyan that Armenia has "no better ally" than Russia⁶². The party has criticized Western-oriented initiatives, including the shelved the recent inauguration of TRIPP and signing of new Armenia-EU partnership framework, as potentially at odds with Armenia's security needs, instead favoring limited engagement through mechanisms such as observer status in the European People's Party. After the signature of TRIPP deal, Armen Ashotyan, RPA's deputy chairman, criticized the document calling it pan-Turkish move which limits Armenia's sovereignty⁶³.

The **Armenia Alliance** (linked to former President Robert Kocharyan and including the **ARF** among its constituent forces) similarly frames strategic partnership with Russia as foundational, warning

⁶⁰ Sovereign Armenia Party, Facebook page, n.d., <https://www.facebook.com/IHparty/>

⁶¹ European Party of Armenia, Facebook page, n.d., <https://www.facebook.com/armeuropeparty/>

⁶² Caucasus Watch, "Serzh Sargsyan: Armenia Has No Better Ally than Russia," n.d., <https://caucasuswatch.de/en/news/serzh-sargsyan-armenia-has-no-better-ally-than-russia.html>

⁶³ Facebook, "Video/Reel," n.d., <https://www.facebook.com/reel/909520868131441>

that a rapid decoupling from Russia-led structures could undermine Armenia's security at a time of sustained external pressure. The Alliance leader Robert Kocharyan himself has repeatedly called for "full-fledged integration" between Armenia and the Russian Federation, stressing that Moscow remains Yerevan's main security guarantor in light of regional threats from Turkey and Azerbaijan⁶⁴. The alliance has criticized the Government's recent pro-Western orientation and warned that drifting away from Russia would jeopardize Armenia's sovereignty, for example by undermining the influence of the CSTO and weakening defenses against potential aggression⁶⁵. As such, the Armenia Alliance presents itself as committed to a foreign-policy vector centered on strategic partnership with Russia rather than alignment with Western institutions.

The **Prosperous Armenia Party**, when it has been active at parliamentary and municipal levels, likewise tended to combine a conservative outlook and business-oriented messaging with support for continued close relations with Russia and participation in Russian-led economic and security frameworks. Under Gagik Tsarukyan's leadership, the Party consistently promotes a pro-Russian foreign-policy orientation, arguing that close ties with Moscow and membership in Russian-led structures are essential for Armenia's security and stability⁶⁶. The party blends economic liberalism (market-oriented policies) with conservatism ("traditional values") and a broadly pro-Russian foreign policy orientation and euroscepticism, though it supports maintaining trade relations with the EU that respect national sovereignty⁶⁷. Currently, Tsarukyan has initiated "**Pro-**

⁶⁴ OC Media, "Kocharyan Insists Loss of Nagorno-Karabakh Was Due to Armenia's 'Betrayal' of Russia," n.d., <https://oc-media.org/kocharyan-insists-loss-of-nagorno-karabakh-was-due-to-armenias-betrayal-of-russia/>

⁶⁵ OC Media, "Armenia's Ex-President Kocharyan Says Armenia Must Avoid the EU If It Wants Sovereignty," n.d., <https://oc-media.org/armenias-ex-president-kocharyan-says-armenia-must-avoid-the-eu-if-it-wants-sovereignty/>

⁶⁶ Caucasus Watch, "Prosperous Armenia Leader Advocates for Strengthened Armenia-Russia Ties," n.d., <https://caucasuswatch.de/en/news/prosperous-armenia-leader-advocates-for-strengthened-armenia-russia-ties.html>

⁶⁷ Prosperous Armenia Party, official website, n.d., <https://www.bhk.am/en>

posal to Armenia" movement, which is expected to be transformed into opposition party ahead of the parliamentary elections⁶⁸.

A third orientation, often labelled **multi-vector or "balanced"**, is present both as an explicit policy stance and as a pragmatic necessity. **Bright Armenia** is a party that has historically described foreign policy as multi-directional and diversification-oriented, highlighting engagement with multiple global and regional actors and emphasising diplomatic breadth alongside security considerations. According to its program⁶⁹, Armenia's foreign policy is envisioned as a multi-vector strategy aimed at balancing relations among major global and regional actors. The program emphasizes the activation of diplomatic and foreign-policy instruments in the Middle East, signaling an intention to broaden Armenia's regional engagement beyond its immediate neighborhood. A central pillar of the policy is the clarification and further development of strategic and allied relations with the Russian Federation, reflecting the continued importance of Russia in Armenia's security and geopolitical calculations. Parallel to this, the program calls for the deepening of relations with the European Union through the clarification and expansion of a comprehensive partnership, specifically highlighting the implementation of the Comprehensive and Enhanced Partnership Agreement (CEPA) in accordance with the agreed roadmap. This suggests an institutional and incremental approach rather than a rapid integration trajectory. Despite its formal affiliation with European political networks, specifically its membership in the Alliance of Liberals and Democrats for Europe (ALDE), the Bright Armenia Party has recently adopted a more skeptical stance toward deeper EU engagement. The party has characterized EU accession-related signature-collection initiatives as a form of "Ukrainisation" of Armenia, suggesting concerns about geopolitical destabiliza-

⁶⁸ "2026 Must Be the Year We Overcome It. Gagik Tsarukyan - Tsarukyan Foundation." Tsarukyanfound.am. January 15, 2026. <https://tsarukyanfound.am/eng/news/684/2026-must-be-the-year-we-overcome-it-gagik-tsarukyan.html>.

⁶⁹ Bright Armenia Party, Bright Armenia Party Political Program, PDF, n.d., <https://www.brightarmenia.am/gallery/files/2487%20BRIGHT%20ARMENIA%20PARTY%20POLITICAL%20PROGRAM.pdf>

tion and external pressure⁷⁰. Finally, it is important to note that the Bright Armenia Party currently lacks formal political representation, as it holds no seats in the National Assembly and is not represented in any city council. This limits its direct influence on foreign policy decision-making, positioning its views primarily within the sphere of political discourse rather than policy implementation.

The foreign policy program of the **Armenian National Congress** advocates a balanced, multi-vector diplomatic approach, emphasizing cooperation with both Russia and Europe as a central strategic principle. The program defines Armenia's foreign policy goal as the promotion of stable peace and economic cooperation at both regional and global levels. At the core of this approach is the restoration of constructive diplomacy grounded in national interests. The party emphasizes the pursuit of friendly relations and mutually beneficial cooperation with all states, advocating engagement "in all directions" rather than alignment with a single geopolitical bloc.⁷¹ While the **ANC** official foreign policy program continues to emphasize balance, multivector diplomacy, and cooperation with both Russia and the West, recent public actions and rhetorical shifts by the party's leadership suggest a possible recalibration in its practical political orientation. One notable indicator is Levon Zurabian's public reaction to the recent announcement by Kaja Kallas⁷², which appeared more reserved and critical toward Western rhetoric than the ANC's traditionally pro-European discourse would suggest. This tonal adjustment may reflect growing skepticism within the ANC leadership toward the feasibility or sincerity of Western political and security commitments in the South Caucasus, particularly in the post-2020 regional environment. At the same time, recent meetings between Levon Ter-Petrosyan and the Russian Ambassador have gained significance⁷³. While such meetings can

⁷⁰ CivilNet, "It Is Necessary to Do Everything So That Armenia Does Not Become a Second Ukraine — Edmon Marukyan," n.d.

⁷¹ Armenian National Congress, "Programme," n.d., <https://anc.am/about/program/>

⁷² Panorama.am, "Opposition/Pashinyan/Elections," December 16, 2025, <https://www.panorama.am/en/news/2025/12/16/opposition-Pashinyan-elections/3147624>

⁷³ Levon Ter-Petrosyan (official Facebook page), n.d., <https://www.facebook.com/TerPetrosyanLevon>

formally be interpreted as routine diplomatic engagement, in the current geopolitical context they function as political signals, especially when accompanied by a broader softening of rhetoric toward Russia among ANC figures and affiliated voices.

Balanced foreign policy approach may also be seen in the approach of **Country to Live Party**. The party's foreign policy vision is to pursue a multi-vector and comprehensive policy that will enable Armenia to effectively confront supranational and regional challenges in the economic, security, diplomatic and cultural budget. At the same time, taking into account the geopolitical and regional reality, the party advocates a pragmatic and non-aggressive policy towards the EAEU, aiming to avoid sharp socio-economic disruptions (import-export, bilateral labor migration, long-term stable business ties) and to maintain the realization of economic opportunities in favor of the interests of the Armenian people. The Party is not in favor of imposing political and economic restrictions at the expense of the potential for the development of existing and new partnerships, thereby, for example, the risk of becoming dependent on the unilateral influence of the geopolitical center (including in the areas of trade, finance, standards improvement and legal cooperation). The party is convinced that diplomatic relations with the Russian Federation need a deep review. The previous experience of these relations and especially the manifestations of the previous 5 years and the actions and/or inaction arising from them (including in the context of the Artsakh war and the events that followed) did not meet the constantly declared standards of strategic partnership. Therefore, future relations and cooperation with the Russian Federation cannot and should not be built on the previous logic. They should be built on the basis of pragmatic, accurate diplomatic and economic calculations and constructive approaches, under no circumstances making the sovereignty and state interests of the Republic of Armenia a subject of discussion and not considering these relations in opposition to the sovereignty and state interests of the Republic of Armenia, refraining from imaginary illusions⁷⁴.

⁷⁴ The information is taken from the questionnaire filled by the Party.

The newly established "**Mer Dzevov**" Movement leader Narek Karapetyan has recently presented also the movement's regional standing and foreign policy approach⁷⁵. According to Karapetyan the movement appears to align with a competitive and flexible foreign policy outlook that favors closer ties with the U.S. welcoming also the signature of Trump Route for International Peace and Prosperity (TRIPP), but he frames it primarily through *economic and governance lenses* rather than explicit defense, political or geopolitical rhetoric. As to Armenia's relations with Russia, Karapetyan stated that any future Armenian leadership should seek to rebuild ties with regional allies while addressing public doubts about the Russia-led CSTO following security incidents near Jermuk. According to Karapetyan "Through negotiations, CSTO member states must show our neighbour that annexation, especially of a CSTO member's territory, is unacceptable," Karapetyan said. "Only then will Armenian society accept the CSTO as an ally⁷⁶."

Hayk Marutyan and its newly established party **New Force Party** give great importance for the strategic development of all types of relations with Armenia's immediate neighboring and friendly countries, Georgia and Iran, the expansion and deepening of integration programs with the European Union and European countries in all possible directions and levels, the maintenance of friendly relations with the Russian Federation, the strengthening of close political, economic and cultural ties with the USA, India, China, and friendly countries of the Arab world, the formation and strengthening of new ties with countries in all possible regions, the restoration of a dignified dialogue with Azerbaijan and Turkey, the pursuit of normalization of relations and peaceful coexistence⁷⁷.

Arman Tatoyan, the leader of movement "Wings of Unity", recently presented his party's assessment of

⁷⁵ YouTube, "Live Stream," n.d., <https://www.youtube.com/live/IVPI-brcCS54>

⁷⁶ Panorama.am, "Mer Dzevov Movement," January 24, 2026, <https://www.panorama.am/en/news/2026/01/24/Mer-Dzevov-movement/3150446>

⁷⁷ Aravot.am, "Hayk Marutyan Establishes 'New Power' Party," May 1, 2024, <https://www.aravot.am/2024/05/01/1416193/>

diplomatic initiatives in the South Caucasus, framing them as pragmatic but fundamentally flawed. According to him August 8 framework and related U.S.-backed efforts may have reduced the immediate risk of further territorial escalation, specifically Azerbaijan's potential seizure of Armenia's Syunik Province, in exchange for transit access through Armenian territory. While this is presented as a partial success, Tatoyan emphasizes that it comes at the cost of leaving existing territorial occupations unresolved, which undermines the agreement's legitimacy⁷⁸.

As a conclusion, it should be mentioned that even within parties that have European affiliations or liberal branding, the post-2020 Armenian security context has produced more cautionary rhetoric about EU-related initiatives, reflecting concerns about escalation risks and the credibility of external, Western guarantees. This underscores a wider pattern: Armenian parties may support closer EU cooperation in principle while simultaneously treating security realities as the binding constraint on pace, sequencing and red lines.

Recent diplomatic developments have further complicated party positioning by creating new "tests" of alignment. The publication in January 2026 of an Armenia-US implementation framework for the **Trump Route for International Peace and Prosperity (TRIPP)**⁷⁹ has introduced a new axis of debate: connectivity, sovereignty and the trade-offs involved in security de-escalation and regional transit arrangements. Some political actors have welcomed the initiative as an economic and geopolitical diversification opportunity, while others have framed it as strategically risky or incomplete so long as questions of territorial occupation and security guarantees remain unresolved. In this sense, TRIPP-related debate

⁷⁸ Arman Tatoyan, "Trump, Do Not Let Azerbaijan Occupy Parts of Armenia," *The Washington Times*, December 28, 2025, <https://www.washingtontimes.com/news/2025/dec/28/trump-let-azerbaijan-occupy-parts-armenia/>

⁷⁹ U.S. Department of State, "Joint Statement on the Publication of the U.S.-Armenia Implementation Framework for the Trump Route for International Peace and Prosperity (TRIPP)," January 2026, <https://www.state.gov/releases/office-of-the-spokesperson/2026/01/joint-statement-on-the-publication-of-the-u-s-armenia-implementation-framework-for-the-trump-route-for-international-peace-and-prosperity-tripp>

further reinforces a key finding of the broader study: foreign-policy positioning in Armenia is no longer only “EU versus Russia”, but increasingly a contested discussion about the practical instruments of sovereignty, such as connectivity, security partnerships, and the credibility of external commitments.

Overall, Armenia’s party landscape shows a recognisable geopolitical divide, but it is best understood as a spectrum shaped by constraints rather than as two neat camps. Pro-Western parties prioritise EU integration and governance reform, pro-Russian parties prioritise security dependence and strategic continuity, and multi-vector approaches attempt to reconcile modernisation goals with the risks of abrupt geopolitical rupture. The decisive analytical point is that these positions are frequently communicated through political signalling and reactions to fast-moving diplomatic events—meaning that party “orientation” must be assessed not only through programmes, but through behaviour, alliances, and the narratives parties choose when security and sovereignty are at stake.

Major Challenges of Programmatic Development

Programmatic development, i.e. the ability of political parties to articulate coherent policy priorities, translate them into credible reform agendas, and communicate them consistently to voters, remains one of the most persistent weaknesses of Armenia’s party system. In a parliamentary setting, where parties are expected to compete not only for votes but also for governing legitimacy, a clear reform agenda is more than an electoral instrument: it is a mechanism through which parties signal competence, accountability and seriousness of purpose. Ideally, reform priorities should be presented in accessible party manifestos and regularly updated policy documents, supported by implementation logic, sequencing and, where possible, measurable commitments. In contemporary practice, this at least requires functional websites and publicly available programme materials that allow voters, media and civil society to evaluate whether parties’ claims are specific, realistic and internally consistent.

Across much of Armenia’s political spectrum, however, these expectations are only partially met. Many parties do not maintain functional websites, and even among those that do, comprehensive reform programmes are frequently absent, outdated, or framed in broad aspirational language rather than as actionable policy roadmaps. This creates an information environment in which parties compete heavily through personalities, slogans and reactions to events, particularly security and foreign-policy shocks, rather than through sustained programme-based competition. The result is a structural imbalance: electoral mobilisation is often stronger than policy articulation, and political legitimacy is claimed through narratives of identity or crisis management rather than through detailed governance proposals.

The challenge is visible even among parliamentary actors. The ruling Civil Contract party addresses multiple policy domains in its programme, yet the documentation tends to remain at the level of general commitments, with limited public elaboration or action plans of reform sequencing, institutional responsibilities, or implementation roadmaps⁸⁰. This gap matters because a governing party is assessed not only by intent but by delivery, and vague programme language makes it difficult to assess progress against stated priorities. Similarly, the opposition parties usually articulate broad political and societal objectives but do not consistently provide a clear operational roadmap that would enable external observers to track how these goals would be achieved in practice. In both cases, the existence of general policy orientation does not fully substitute for detailed programme design, particularly where reforms concern complex areas such as justice, anti-corruption, public administration and security sector governance.

A related but distinct challenge is the persistence of outdated documentation. For example, the Republican Party of Armenia provides programme materials on its website that date back to earlier periods (including 2008 and 2013⁸¹), which leaves limited pub-

⁸⁰ Civil Contract Party, “Programme,” n.d., <https://www.civilcontract.am/program>

⁸¹ Republican Party of Armenia, “Election Programme,” n.d., <http://hhk.am/hy/election-program/>

lic visibility as to its current reform priorities, policy learning since 2018, or strategic adaptation to the post-2020 security and institutional environment. This is not merely a communications gap: it reinforces perceptions of low programmatic responsiveness and weak policy renewal, which can further erode a party’s credibility as a reform actor.

For many other parties, especially extra parliamentary forces or those operating within alliances, limited programme visibility stems from more basic organisational constraints. Several parties either lack functional websites altogether or do not publish structured programmes. This affects parties such as the For the Republic, and the Republic / Hanrapetutyun Party, among others. Where programme materials are not accessible, voters are left to interpret party positioning through fragmented sources: interviews, social media posts, and campaign rhetoric. This weakens transparency and makes comparative assessment difficult, particularly for first-time voters or citizens seeking evidence-based reasons to support one party over another.

At the same time, there are important exceptions that demonstrate both capacity and a different political culture of programme presentation. Bright Armenia⁸², for example, has traditionally provided relatively detailed policy documentation online, often structured by sector and including articulated reform objectives and proposed measures in areas such as defence and security governance, environmental policy, healthcare and law enforcement. The Armenian National Congress⁸³ also tends to identify concrete reform areas, framing them through problem definitions and stated policy goals, which allows at least a partial evaluation of internal coherence and intended priorities. These examples suggest that programmatic development is possible within Armenia’s political environment, but it is unevenly distributed across parties and often depends on organisational capacity, political experience and leadership commitment to policy-based competition.

⁸² Bright Armenia Party, *Bright Armenia Party Political Program*, PDF, n.d., <https://www.brightarmenia.am/gallery/files/2487%20BRIGHT%20ARMENIA%20PARTY%20POLITICAL%20PROGRAM.pdf>

⁸³ Armenian National Congress, “Programme,” n.d., <https://anc.am/about/program/>

Newer and smaller parties illustrate an incremental pathway towards improved programme articulation. Country to Live⁸⁴, for instance, has sought to organise its programme by major policy areas, such as economy, healthcare, security, education and justice, signalling an intention to compete on a more structured basis, even if much of the content is still developing and the depth of elaboration remains uneven.

For emerging parties, however, programme development is typically constrained by limited human resources, weak regional structures, and the practical demands of constant political communication in a polarised environment.

Overall, the challenges of programmatic development in Armenia can be summarised in three interconnected deficits: **accessibility, specificity and credibility**. Accessibility is limited by the absence of functional platforms and publicly available documents generated by the political parties; specificity is weakened by broad or generic policy language applied by the political parties; and credibility is undermined when parties do not present realistic sequencing or implementation pathways for complex reforms. These gaps encourage a political culture in which voters judge parties primarily through leadership personas and crisis narratives rather than through policy commitments, and they make accountability more difficult, because without clear programme benchmarks, it is harder to evaluate whether parties deliver what they promise.

In conclusion, while some Armenian parties provide clear and comparatively detailed reform plans, a substantial share of the political landscape remains characterised by incomplete, outdated or inaccessible programmes. This is not a minor technical issue: it affects voter information, public trust and the quality of democratic competition. Strengthening programmatic capacity, through better documentation, crystalized planning, clearer reform roadmaps and sustained policy communication, would therefore be an important step towards a more mature and accountable party system, particularly ahead of elections in which governance credibility is likely

⁸⁴ Country to Live Party, “Programmes,” n.d., <https://www.apreluyerkir.am/hy/programms/31/>

to be scrutinised as closely as political identity and security positioning.

Identified Challenges and Key Conclusions

This study's findings point to a central conclusion: Armenia's political system remains democratic, yet substantively fragile and structurally constrained. The constitutional transition to a parliamentary model was, in principle, designed to disperse power and institutionalise collective governance. In practice, however, the combination of "stable majority" rules, institutionally weak political parties culture, and crisis-driven decision-making has produced the opposite effect. Authority has progressively concentrated around the executive branch and the governing party leadership, while the separation of powers has remained majorly incomplete in practice. The National Assembly continues to function primarily as a vehicle for majority rule rather than as an autonomous institution of oversight and accountability, and the opposition's capacity to influence policy direction or institutional appointments is limited.

The electoral reforms of the last decade have generated tangible improvements in the technical administration of elections and have responded to a number of international recommendations, including through greater procedural clarity and strengthened mechanisms of observation. Yet the core architecture of electoral competition continues to favour dominant actors. High entry thresholds, majority-enhancing mechanisms and limited opportunities for effective contestation restrict meaningful pluralism and reduce the representative function of elections. When combined with persistently low levels of public trust in institutions, these structural features contribute to a cycle in which elections confer formal democratic legitimacy but do not consistently strengthen democratic accountability or citizen confidence in governance.

The post-2018 reform agenda, initially framed in ambitious terms around rule of law, anti-corruption and institutional renewal, has delivered mixed outcomes

and has increasingly slowed under the pressure of external shocks and internal constraints. The COVID-19 period and the 2020 war fundamentally altered governance priorities, shifting political energy towards security management and crisis response. Institutional inertia, limited administrative capacity, and deep political polarisation have further constrained implementation. Judicial reform remains contested, and anti-corruption efforts, while institutionally initiated, have lost momentum in the eyes of many stakeholders and citizens. Reform fatigue is increasingly visible both within state institutions and across society, and this fatigue is reinforced by the perception that reforms are either selectively applied or insufficiently insulated from political interests. The judiciary remains a particularly sensitive area: its credibility deficits and vulnerability to perceptions of political influence continue to undermine trust in the overall institutional, democratic system.

These systemic weaknesses are closely mirrored in Armenia's party landscape. Although pluralism exists at the level of party registration and electoral participation, many parties remain weakly institutionalised and leader-centric, with limited policy depth, lack of understanding of political culture and dialogue, and inconsistent engagement beyond election cycles. The study identified a widespread shortage of coherent ideological positioning, updated and constituent-backed programmes and credible reform roadmaps, compounded by the fact that many parties lack functional public platforms for communicating policy commitments. This limits meaningful voter choice, encourages personality-driven competition in the campaign stage, and complicates accountability, because citizens and observers often lack clear benchmarks against which to assess performance and delivery of the political parties.

At the same time, the research suggests that Armenia's political discourse is undergoing a gradual but important shift. The loss of Nagorno-Karabakh and the post-war environment have reduced the political dominance of older nationalist narratives and opened space for alternative agendas more explicitly framed around governance quality, peace, regional connectivity, reform, and socio-economic performance, particularly among parties and movements identifying with pro-European standards and state

modernisation. This creates an opportunity window: with targeted engagement, political parties could strengthen their programmatic capacity, improve policy literacy, and develop more realistic, implementable agendas. Capacity-building efforts, such as training in policy design, strategic planning, constituency engagement, and issue-based expertise, could help shift incentives away from purely reactive politics and towards a more stable, programme-driven model of democratic competition. Importantly, such support should be designed to strengthen the quality of competition rather than to privilege particular political actors, and should encourage transparency, internal party governance, and sustained engagement with voters.

Finally, Armenia's evolving geopolitical re-orientation adds a defining layer of complexity to its democratic transition. The government's efforts to diversify partnerships, expand cooperation with the European Union and the United States and reduce security dependence on Russia are facing an enduring economic interdependence, unresolved regional security vulnerabilities (closed borders with Turkey, situation in Iran, etc.), and hybrid interference efforts from the Kremlin. This shapes domestic political debate, constrains reform options, and amplifies political polarisation, particularly when foreign-policy decisions are perceived as directly linked to sovereignty, national identity, and regional peace. As a result, internal reforms cannot be understood in isolation from Armenia's external environment: governance choices are repeatedly filtered through geopolitical risk calculations and competing expectations of international partners.

In conclusion, Armenia remains in a prolonged transitional phase of democratization, facing a dual challenge: consolidating democratic institutions internally while navigating an increasingly adverse external and regional environment. Sustainable democratic progress will depend not only on constitutional design and quality of the political dialogue, but on restoring institutional trust, reinforcing checks and balances, revitalising credible reform agendas, and fostering a more programmatic, transparent and accountable party system. Without progress in these areas, the gap between formal democratic structures and effective democratic governance is likely

to persist, continuing to weaken resilience, deepen polarisation and limit the long-term stability of Armenia's democratic development.

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ
ԴԱՇՏԻ և ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ
ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԴԻՆԱՄԻԿԱՆ

2026 ԹՎԱԿԱՆԻ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԱԿԱՆ
ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻՆ ԸՆԴՈՒԱԶ

Հեղինակ՝ Հասմիկ Հարությունյան

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ
ԴԱՇՏԻ և ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ
ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԴԻՆԱՄԻԿԱՆ
2026 ԹՎԱԿԱՆԻ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԱԿԱՆ
ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻՆ ԸՆԴԱՌԱՋ**

Հեղինակ՝ Հասմիկ Հարությունյան

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Քաղաքական կուսակցությունների և շարժումների ցանկ	6
Հապավումների ցանկ	8
Ամփոփագիր	9
Ներածություն, ուսումնասիրության նպատակը և շրջանակը	11
Ուսումնասիրության վերլուծական շրջանակը և հիմնական հայեցակարգերը	12
Մեթոդաբանություն	13
Հայաստանի քաղաքական համակարգի ինստիտուցիոնալ և քաղաքական շրջանակները	14
2015 թվականի սահմանադրական բարեփոխումներ	14
Ընտրական համակարգը և ընտրական բարեփոխումները	16
Քաղաքական զարգացումները Թավշյա հեղափոխությունից հետո	19
2018 թվականի Թավշյա հեղափոխության կարևորությունը	19
Կառավարումը և հետհեղափոխական քաղաքական մթնոլորտը Հայաստանում (2018-2020 թթ.)	22
Հետպատերազմական քաղաքական ճգնաժամը և 2021 թվականի արտահերթ խորհրդարանական ընտրությունները	25
Քաղաքական իրավիճակը 2021 թվականի խորհրդարանական ընտրություններից հետո	27
Կուսակցական համակարգը և քաղաքական դերակատարները 2026 թվականի խորհրդարանական ընտրությունների նախաշեմին	30
Ներքաղաքական մթնոլորտը 2026 թվականի խորհրդարանական ընտրություններին ընդառաջ	30
Ներկայիս խորհրդարանական համակարգի ընդհանուր նկարագիրը	33
Խորհրդարանում ներկայացված քաղաքական ուժերը	35
Արտախորհրդարանական քաղաքական ուժերի պատկերը	38
Նոր քաղաքական շարժումները և այլ քաղաքական դերակատարները	42
Կուսակցությունների գաղափարական դիրքավորումը, արտաքին քաղաքականության հիմնահարցեր և ծրագրային մրցակցություն	44
Գաղափարական մոտեցումներ և կուսակցությունների դիրքավորումներ	44
Կուսակցությունների դիրքավորումները տարածաշրջանային հարցերի և ԵՄ հետ հարաբերությունների շուրջ	46
Ծրագրային զարգացման հիմնական մարտահրավերները	54
Առկա մարտահրավերները և հիմնական եզրակացությունները	57

Ի գիտություն՝

Սույն հրապարակումը պատվիրվել է Բազմակուսակցական ժողովրդավարության Արևելաեվրոպական կենտրոնի (EECMD) կողմից՝ Դանիայի սոցիալ-լիբերալ կուսակցության և Կուսակցությունների և ժողովրդավարության դանիական ինստիտուտի (DIPD) կողմից ֆինանսավորվող ծրագրի շրջանակում: Հրապարակման բովանդակությունն ու արտահայտված կարծիքները բացառապես հեղինակի պատասխանատվության ներքո են և չեն արտահայտում EECMD-ի կամ դրա դոնոր կազմակերպությունների տեսակետները:

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ և ՇԱՐԺՈՒՄՆԵՐԻ ՑԱՆԿ

«5165» ազգային-պահպանողական շարժում

Ազգային առաջընթաց կուսակցություն

Ազգային ժողովրդավարական բևեռ

Ապրելու երկիր կուսակցություն

Արդար Հայաստան կուսակցություն

Բարգավաճ Հայաստան կուսակցություն

«Բոլորին դեմ եմ» շարժում

Ինքնիշխան Հայաստան կուսակցություն

Լուսավոր Հայաստան կուսակցություն

Հայ ազգային կոնգրես

Հայ Յեղափոխական Դաշնակցություն (Դաշնակցություն, ՀՅԴ)

Հայաստան դաշինք

Հայաստանի դեմոկրատական կուսակցություն

Հայաստանի եվրոպական կուսակցություն

Հայաստանի կոմունիստական կուսակցություն

Հայաստանի Հանրապետական կուսակցություն

Հայրենիք կուսակցություն

Հանուն Հանրապետության կուսակցություն

Հանրային ծայն կուսակցություն

Հանրապետություն կուսակցություն

Ձայն լիբերալ պահպանողական կուսակցություն

Մայր Հայաստան կուսակցություն

Մեկ Հայաստան կուսակցություն

Մեր ձևով շարժում

Միասնության թևեր նախաձեռնություն

Միացյալ Հայաստան կուսակցություն

ՆԺԱԲ սահմանադրական շարժում

Նոր ուժ կուսակցություն

Ուժեղ Հայաստան կուսակցություն

Պատիվ ունեմ դաշինք

Սասնա ծռեր համահայկական կուսակցություն

Վերածնվող Հայաստան կուսակցություն

Քաղաքացիական պայմանագիր կուսակցություն

Քաղաքացու որոշում սոցիալ-դեմոկրատական կուսակցություն

ՀԱՊԱՎՈՒՄՆԵՐԻ ՑԱՆԿ

ALDE	Եվրոպայի լիբերալների և դեմոկրատների ալյանս
CEPA	Համապարփակ և ընդլայնված գործընկերության համաձայնագիր
ԿԸՀ	Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողով
ԱԱԾ	Ազգային անվտանգության ծառայություն
ԱԺ	Ազգային ժողով
ԱՄՆ	Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներ
ԱՆ	Արդարադատության նախարարություն
ԱՊՀ	Անկախ պետությունների համագործակցություն
ԲԴԽ	Բարձրագույն դատական խորհուրդ
ԵԱՀԿ	Եվրոպայում անվտանգության և համագործակցության կազմակերպություն
ԵԱՏՄ	Եվրասիական տնտեսական միություն
ԵԺԿ	Եվրոպական ժողովրդական կուսակցություն
ԵԽ	Եվրոպայի խորհուրդ
ԵՄ	Եվրոպական միություն
ԺՀՄԻԳ	Ժողովրդավարական հաստատությունների և մարդու իրավունքների գրասենյակ
ՀԱՊԿ	Հավաքական անվտանգության պայմանագրի կազմակերպություն
ՀԿ	Հասարակական կազմակերպություն
ՄԻԵԴ	Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիա
ՄՔԴ	Միջազգային քրեական դատարան
ՆԱՏՕ	Հյուսիսատլանտյան պայմանագրի կազմակերպություն
ՊԵԿ	Պետական եկամուտների կոմիտե
ՎՀ	Վենետիկի հանձնաժողով
ՔՀԿ	Քաղաքացիական հասարակության կազմակերպություն
TRIPP	Թրամփի ուղի՝ հանուն միջազգային խաղաղության և բարգավաճման

Ամփոփագիր

Սույն ուսումնասիրությունը վերլուծում է Հայաստանի քաղաքական համակարգը, դրա ինստիտուցիոնալ կառուցակարգերը և կուսակցական դաշտը՝ հատուկ ուշադրություն դարձնելով այն հանգամանքին, թե որքանով են առկա ֆորմալ ժողովրդավարական կառուցակարգերը արտացոլվում ամենօրյա ժողովրդավարական պրակտիկայի մեջ: Վերլուծությունն ուսումնասիրում է առկա սահմանադրաիրավական ճարտարապետության և արդյունավետ կառավարման միջև պահպանվող խզվածքը, որն արտահայտվում է գործադիր իշխանության ձեռքում լիազորությունների կենտրոնացմամբ, առկա ինստիտուցիոնալ հակակշիռների անհամաչափությամբ, ինստիտուտների սահմանափակ հաշվետվողականությամբ և քաղաքական երկխոսության պակասով:

Չնայած Հայաստանի ներքաղաքական դաշտը գործում է խորհրդարանական կառավարման մոդելով՝ քաղաքական իշխանությունը գնալով ավելի է կենտրոնացել իշխանության գործադիր ճյուղի շուրջ՝ առավելապես վարչապետի աշխատակազմի և իշխող մեծամասնության ձեռքերում: Կայունություն ապահովելու նպատակով նախատեսված ընտրական և ինստիտուցիոնալ կառուցակարգերը գործնականում նպաստել են մեկ քաղաքական ուժի գերիշխման հաստատմանը: Խորհրդարանական ժողովրդավարության էական հակակշիռները՝ ուժեղ խորհրդարանական վերահսկողությունը, դատարանների գործուն անկախությունը և արժանահավատ ընտրական հաշվետվողականությունը, գտնվում են մշտական փոխակերպման փուլում և կիրառվում են ոչ հետևողական կերպով: Թեև վերջին բարեփոխումները որոշ չափով բարելավել են ընտրական գործընթացների կազմակերպմանը վերաբերող տեխնիկական որոշ բաղադրիչներ, կառուցվածքային սահմանափակումները շարունակում են պահպանվել: Այդ պատճառով քաղաքացիների մասնակցությունը քաղաքական գործընթացներին հիմնականում մնում է դրվագային և ընտրություններին միտված՝ ընտրական ցիկլերի միջև ընկած ժամանակահատվածում հանրային

ազդեցության կայուն, ինստիտուցիոնալացված ուղիների սահմանափակ լինելու հետևանքով:

2018 թվականից հետո ընտրական բարեփոխության, իրավունքի գերակայության, դատական բարեփոխումների և հակակոռուպցիոն քաղաքականության ոլորտներում արձանագրված բարեփոխումային հավակնությունները արձանագրել են խառը և որոշ դեպքերում՝ անհամաչափ արդյունքներ: Իրականացման գործընթացը պայմանավորված է եղել վարչական կարողությունների և մարդկային ռեսուրսների սահմանափակությամբ, ինստիտուցիոնալ իներտությամբ, քաղաքական բևեռացմամբ և, առավելապես, միմյանց հաջորդող ճգնաժամերով, որոնք հանրային առաջնահերթություններն ու պետական համակարգի ուշադրությունը ուղղել են դեպի անվտանգային կառավարման խնդիրները: Այս գործոնները նպաստել են բարեփոխումների նկատմամբ «անհետաքրքրության» ձևավորմանը և թուլացրել են վստահությունը թե՛ բարեփոխումների կայունության, թե՛ դրանց անաչառության նկատմամբ:

Ուսումնասիրությունը նաև արձանագրում է, որ խորհրդարանական վերահսկողությունը մնում է սահմանափակ՝ պայմանավորված կայուն մեծամասնության տրամաբանությամբ և կուսակցական խիստ կարգապահության գերակայությամբ: Այս դինամիկան առավել ամրապնդում է գործադիրի գերակշռող դիրքը և թուլացնում հակակշիռների ու զսպումների համակարգի գործնական կիրառումը: Հայաստանի կուսակցական համակարգն իր մեջ արտացոլում է ավելի լայն ինստիտուցիոնալ ենթատեքստ: Քաղաքական բազմակարծությունը բարձր մակարդակի է և այն արդյունավետ է, սակայն շատ կուսակցություններ շարունակում են լինել թույլ ինստիտուցիոնալացված և մեծապես առաջնորդակենտրոն են՝ սահմանափակ ծրագրային խորությամբ, հնացած կամ հանրության համար դժվարամատչելի քաղաքականություններով, ինչպես նաև ընտրական ժամանակահատվածներից դուրս ոչ հետևողական ներգրավվածությամբ: Սա նվազեցնում է ընտրողների համար իմաստալից ընտրության հնարավորությունները, խթանում է

անձերով պայմանավորված մրցակցությունը և թուլացնում է հաշվետվողականությունը, քանի որ կուսակցությունների գործունեությունը գնահատելու համար անհրաժեշտ ծրագրային չափորոշիչները հաճախ բացակայում են: Միևնույն ժամանակ, 2020 թվականից հետո ձևավորված համատեքստը փոխել է գաղափարական դաշտը. կառավարման և բարեփոխումների օրակարգերը, հատկապես պրոեկտային քաղաքական հոսանքները, դարձել են ավելի տեսանելի, թեև դրանք դեռևս ոչ միշտ են հետևողականորեն վերաձվում կայուն կուսակցական կազմակերպությունների և ամբողջական քաղաքական հարթակների:

Արտաքին քաղաքականության ոլորտում Հայաստանը որդեգրել է ավելի դիվերսիֆիկացված ուղղվածություն՝ ներառյալ Եվրոպական միության հետ ավելի խորը ներգրավվածություն՝ միաժամանակ վերափոխվելով իր անվտանգային ճարտարապետությունում Ռուսաստանի վրա ավանդաբար հիմնված կախվածության որոշ տարրեր: Այս վերափոխումը, այդուհանդերձ, սահմանափակված է Ռուսաստանից առկա կառուցվածքային տնտեսական փոխկախվածությամբ, շարունակվող անվտանգային խոցելիությամբ և արտաքին երաշխիքների սահմանափակությամբ: Արդյունքում արտաքին քաղաքականության ոլորտում կատարված որոշումները գնալով ավելի մեծ ազդեցություն են ունենում ներքաղաքական մրցակցության վրա և ձևավորում են թե՛ ժողովրդավարական բարեփոխումների ներկայիս ընթացքը, թե՛ դրանց մատուցման տրամաբանությունը:

Ընդհանուր առմամբ ուսումնասիրությունը եզրակացնում է, որ Հայաստանը շարունակում է գտնվել երկարատև անցումային փուլում, որտեղ ժողովրդավարական մղումները գոյակցում են արմատացած կառուցվածքային բացերի, բարեփոխումների սահմանափակ ազդեցության, քաղաքական բարձր բևեռացման և շարունակական արտաքին ճնշումների հետ: Ավելի դիմակայուն ժողովրդավարական կառավարման ուղղությամբ առաջընթացը կախված կլինի ոչ միայն սահմանադրական կառուցակարգերից, այլև ինստիտուցիոնալ վստահության վերական-

գնումից, զսպումների և հակակշիռների համակարգի ուժեղացումից, ժողովրդավարական բարեփոխումների վստահելի օրակարգերի վերաբժնորումից և առավել ծրագրային ու հաշվետու կուսակցական համակարգի զարգացումից:

Ներածություն, ուսումնասիրության նպատակը և շրջանակը

Սույն ուսումնասիրությունը նպատակ ունի Հայաստանի գործող քաղաքական համակարգը դիտարկել ավելի լայն պատմական և ինստիտուցիոնալ համատեքստում, գնահատել առկա քաղաքական միտումներն ու սահմանել ապագա զարգացման հավանական ուղիները: Դիտարկելով 2015 թվականի սահմանադրական և ընտրական բարեփոխումներից մինչև 2018 թվականի հեղափոխությունն ընկած ժամանակահատվածը, հետհեղափոխական բարեփոխումների օրակարգը, ինչպես նաև հետպատերազմյան և 2021 թվականից հետո ձևավորված ընտրական շրջափուլերի ընթացքում արձանագրված զարգացումները՝ ուսումնասիրությունը վերլուծում է այն դինամիկան, որը շարունակաբար ձևավորում է Հայաստանի ժողովրդավարական վերափոխումը: Այդ համատեքստում ուսումնասիրությունը հատուկ ուշադրություն է դարձնում այն հարցին, թե ինչպես են քաղաքական ճգնաժամերը, անվտանգային ցնցումները և աշխարհաքաղաքական կողմնորոշումների փոփոխությունները ազդել պետական կառավարման գործելաոճի, իշխանության ինստիտուցիոնալ հավասարակշռության և կուսակցական մրցակցության բնույթի վրա: Վերլուծությունն անդրադառնում է Հայաստանի սահմանադրաիրավական կառուցակարգի ու ներկայիս քաղաքական պրակտիկայի փոխազդեցությանը: Այն ուսումնասիրում է, թե արդյոք իշխանության ապանձնավորումը և ժողովրդավարական ինստիտուտների ամրապնդմանը միտված բարեփոխումները բերել են հաշվետվողականության, վերահսկողության և արձագանքելու ունակության առարկայական փոփոխությունների, թե արդյոք ոչ ֆորմալ ընթացակարգերն ու քաղաքական գործիքները շարունակում են ավելի ամրապնդել գործադիր իշխանության գերակշռող դիրքը: Այդ նպատակով ուսումնասիրությունը դիտարկում է խորհրդարանի գործունեությունը, մասնավորապես առկա սահմանադրական մեծամասնության պայմաններում, ինչպես նաև այն դիտանկյունից, թե գործնականում

որքանով են ապահովվում խորհրդարանական վերահսկողությունը, քաղաքականության շուրջ բանավեճը և ներկայացուցչության իրականացումը:

Ուշադրության կենտրոնում է քաղաքական կուսակցությունների փոփոխվող դերի հիմնահարցը՝ որպես խորհրդարանական համակարգում քաղաքական մրցակցության, ներկայացուցչության և կառավարման հիմնական գործիքի: Ուսումնասիրությունը դիտարկում է կուսակցությունների ներքին զարգացումը, դրանց կարողությունները՝ ձևակերպելու ծրագրային այլընտրանքներ, և ընտրական շրջափուլերից դուրս հասարակության հետ նրանց շփումները: Հատուկ ուշադրություն է դարձվում կուսակցությունների գործունեության թափանցիկությանը, կազմակերպական կայունությանը, նրանց կողմից քաղաքականությունների մշակմանը և իրականացվող ներկայացուցչության որակին վերաբերող հիմնահարցերին, որոնք ներառում են կուսակցությունների կողմից կոալիցիա ձևավորելու մոտեցումները, ընդդիմադիր աշխատանքի կազմակերպումը, ընտրազանգվածի հետ հաղորդակցությունն ու տեղեկատվության հասանելիության գործիքները:

Ինստիտուցիոնալ վերլուծությունը համադրելով կուսակցական համակարգի և ավելի լայն քաղաքական համատեքստի գնահատման հետ՝ ուսումնասիրությունը փորձ է կատարում ներկայացնել Հայաստանի ժողովրդավարական վերափոխման ամբողջական և ինտեգրված պատկերը: Այն այդ վերափոխումը չի դիտարկում որպես ավարտված գործընթաց, այլ շարունակական և խոցելի գործընթաց՝ պայմանավորված թե՛ բարեփոխումների նախաձեռնություններով, թե՛ կառուցվածքային սահմանափակումներով: Հետևաբար, ուսումնասիրությունը նպատակ ունի ոչ միայն նկարագրել ինստիտուցիոնալ կարգավորումները, այլ նաև վերլուծել, թե ինչպես են դրանք գործում ճնշումների պայմաններում և ժողովրդավարական համախմբման տեսանկյունից ինչ հետևություններ կարելի է անել:

Ուսումնասիրության վերլուծական շրջանակը և հիմնական հայեցակարգերը

Սույն ուսումնասիրության վերլուծական շրջանակը հիմնված է ինստիտուցիոնալ տեսության, ժողովրդավարական վերափոխման և քաղաքական համակարգի վերլուծության մոտեցումների վրա: Այն դիտարկում է, թե ինչպես են սահմանադրական և ընտրական բարեփոխումները փոխազդում կառավարման գործնական իրողությունների հետ, որոնք ներառում են քաղաքական դերակատարների շահերը, ինստիտուտների միջև իշխանության բաշխվածությունը, ինչպես նաև վարչարարական կարողություններով և քաղաքական մշակույթով պայմանավորված սահմանափակումները: Հիմնական մոտեցումն այն է, որ ինստիտուցիոնալ կառուցակարգը թեև կարևոր է, բայց ինքնին չի երաշխավորում ժողովրդավարական արդյունքներ. կանոնների մեկնաբանումը, իրականացումը և կիրառումն առօրյա քաղաքական պրակտիկայում՝ ընտրված պաշտոնյաների, ինստիտուտների և հասարակության կողմից, ի վերջո տարրորշում են, թե արդյոք ժողովրդավարական կարգավորումները գործում են նախատեսվածի պես, թե ոչ:

Կատարված վերլուծության հիմքում դրված են մի քանի առանցքային հասկացություններ: «Սահմանադրական մեծամասնություն» հասկացությունը դիտարկվում է ոչ միայն որպես իրավական կատեգորիա, այլ որպես քաղաքական պայման, որը կարող է կամ նպաստել արդյունավետ կառավարմանը, կամ թուլացնել բազմակարծությունն այն դեպքում, երբ այն նվազեցնում է քաղաքական փոխզիջումների և վերահսկողության հնարավորությունները: Ընտրական երաշխիքների որակը գնահատվում է թե՛ տեխնիկական (բարեվարքություն և վարչարարություն), թե՛ կառուցվածքային (ուղենիշներ, խթաններ և մրցակցությանը խոչընդոտող արգելքներ) չափումներով: Ուսումնասիրությունը նաև գնահատում է քաղաքական կուսակցությունների գործառույթն ու ինստիտուցիոնալացումը՝ կենտրոնանալով ծրագրային խորության, կազմակերպական կարողությունների, ներքին քաղաքական ներդաշնակեցման և ընտրողների հետ շարունակական ներգրավվածության վրա:

սրանք գործոններ են, որոնք խորհրդարանական ժողովրդավարական համակարգի պայմաններում կենսական նշանակություն ունեն ընտրողների համար իրական, իմաստալից ընտրության ապահովման համար:

Ի լրումն, ուսումնասիրությունը դիտարկում է ժողովրդավարական լեգիտիմության հայեցակարգը և դրա հետ փոխկապակցված քաղաքական և սահմանադրական մշակույթի չափումները: Դրանք դիտարկվում են որպես ինստիտուտների արդյունավետության գործնական ցուցիչներ. հանրային վստահության մակարդակը, ինստիտուտների ներսում գործող ոչ պաշտոնական ընթացակարգերը և քաղաքական վարքագծի ձևերը կարող են ամրապնդել ֆորմալ կանոնները կամ, հակառակը, զրոյացնել դրանք՝ զրկելով գործնական բովանդակությունից: Վերջապես, համահունչ լինելով ուսումնասիրության մոտեցմանը, ըստ որի կուսակցությունները հանդիսանում են ժողովրդավարական համակարգի առանցքային դերակատարները՝ կիրառված վերլուծական շրջանակը գնահատում է քաղաքական կուսակցությունների կողմից երկարաժամկետ քաղաքական օրակարգերի ձևակերպման արդյունավետությունը և կուսակցությունների կողմից արժանահավատ քաղաքական այլընտրանքներ (ներառյալ արտաքին քաղաքական հարցերով) ներկայացնելու հնարավորությունները: Կուսակցություններին նվիրված բաժնում քննարկվում են առաջատար քաղաքական դերակատարների արտաքին քաղաքական առաջնահերթությունները, մասնավորապես՝ Եվրոպական միության հետ ավելի խորը համագործակցության և ավելի լայն իմաստով՝ ԵՄ ինտեգրման հարցի վերաբերյալ նրանց դիրքորոշումները, որոնք ներկայումս դարձել են ներքաղաքական մրցակցության կարևոր առանցք և նշանակալի ցուցիչ՝ հասկանալու համար, թե կուսակցություններն ինչպես են մեկնաբանում Հայաստանի ներկայիս ռազմավարական ուղղվածությունը, ընթացող բարեփոխումների բնույթը և կառավարման առաջնահերթությունները:

Ընդհանուր առմամբ, այսպիսի հետազոտական շրջանակը թույլ է տալիս ուսումնասիրությանը սահմանադրական և ընտրական կառուցակարգային

լուծումները կապել ինստիտուցիոնալ վարքագծի և քաղաքական արդյունքների հետ:

Մեթոդաբանություն

Սույն ուսումնասիրությունը հիմնականում կիրառում է որակական հետազոտական մոտեցում՝ լրացվելով այն ընտրված քանակական մոտեցման տարրերով, որը նպատակ է հետապնդում ապահովել Հայաստանի քաղաքական կուսակցությունների՝ դրանց դիրքորոշումների, առկա կառուցվածքների և գործունեության համապարփակ վերլուծությունը: Մեթոդաբանության առանցքը կազմում է ազգային օրենսդրության խորքային ուսումնասիրությունը, որի նպատակն է հստակեցնել քաղաքական կուսակցությունների գործունեությունը կարգավորող իրավական շրջանակը՝ կուսակցությունների ստեղծման, ներքին կառավարման, ֆինանսավորման և գործառնական պահանջների մասով: Սույն իրավական վերլուծությունը լրացվում է կուսակցությունների կանոնադրությունների և հարակից պաշտոնական փաստաթղթերի՝ ներառյալ քաղաքական ծրագրերի, հոչակագրերի և այլ պաշտոնական հայտարարությունների ուսումնասիրությամբ, որոնք միտված են գնահատելու կուսակցությունների գաղափարական մոտեցումները, ներքին կազմակերպչական կառուցակարգերը և հոչակված քաղաքական նպատակները: Վեր հանված արդյունքների հիմնավորվածությունն ավելի ամրապնդելու նպատակով՝ ուսումնասիրությունը համակարգված կերպով օգտվում է նաև բաց աղբյուրներից՝ հիմնվելով հանրորեն հասանելի զեկույցների, կուսակցական հրապարակումների, մեդիա անդրադարձների և առցանց ռեսուրսների վրա: Այս աղբյուրները կիրառվում են վերլուծությունը ավելի հարստացնելու և առանցքային դիտարկումներն առավել ամրապնդելու համար՝ հատկապես այն դեպքերում, երբ առաջնային տվյալների անմիջական հասանելիությունը սահմանափակ է:

Փաստաթղթային ուսումնասիրությունը լրացնելու համար և որպես հետազոտական հիմնական գործիք մշակվել էր հատուկ հարցաթերթիկ, որը պետք է լրացվեր կուսակցությունների

կողմից: Հարցաթերթիկը հատուկ ուշադրություն էր հատկացնում կուսակցական գաղափարախոսությանը, Եվրոպական միության հետ հարաբերություններին, Ռուսաստանի հետ հարաբերություններին, տարածաշրջանային ինտեգրման նկատմամբ մոտեցումներին, երիտասարդական թևերի դերին և գործառույթին, բարեփոխումների օրակարգերին, ինչպես նաև մարզային մակարդակում կազմակերպական կարողություններին՝ ներառյալ գրասենյակների և կուսակցական անդամների թվաքանակը:

Հարցաթերթն ուղարկվել էր քաղաքական կուսակցությունների լայն շրջանակի՝ նպատակ ունենալով ապահովել ընդգրկուն ծածկույթ և իրականացնել համեմատական վերլուծություն: Միաժամանակ, խոշոր քաղաքական կուսակցությունների ներկայացուցիչներին ուղղվել էին հանդիպումների և հարցազրույցների խնդրանքներ՝ առավել մանրամասն քննարկումներ կազմակերպելու և այնպիսի որակական դիտարկումներ ստանալու համար, որոնք սովորաբար ամբողջությամբ հասանելի չեն պաշտոնական փաստաթղթերում: Այնուամենայնիվ, ուսումնասիրությունը բախվել է էական մեթոդաբանական սահմանափակումների՝ պայմանավորված հարցաթերթիկի պատասխանների փոքր քանակով և կուսակցությունների ներկայացուցիչների հետ անմիջական ներգրավվածության սահմանափակ հնարավորություններով: Այս սահմանափակումները հստակորեն արձանագրվել և հաշվի են առնվել սույն ուսումնասիրության արդյունքների մեկնաբանման և եզրահանգումների ձևակերպման ընթացքում:

Այս համատեքստում, կատարված ուսումնասիրությունը մեծապես հենվում է փաստաթղթային վերլուծության և բաց աղբյուրների վրա՝ ինչպիսիք են դաշտը կարգավորող օրենսդրությունը, կուսակցությունների կանոնադրությունները, պաշտոնական հայտարարությունները, հարցազրույցները և հանրային հասանելի նյութերը, որոնք թույլ են տալիս գնահատել կուսակցությունների դիրքորոշումները, կազմակերպական կառուցվածքները և քաղաքական ուղղվածությունները: Թեև այսպիսի մոտեցումը հնարավորություն է տալիս որոշակիորեն կուսակցական դաշտը քարտեզագրել

կառուցվածքային և փաստաբանական հիմքի վրա, այդուհանդերձ կուսակցություններից ստացված առաջնային արձագանքների սահմանափակ լինելը մատնանշում է, որ նյութում ներկայացված որոշ ներքին ընթացակարգեր, գործառնական պրակտիկաներ և ընկալումներ չեն կարող առավել ճշգրտությամբ արտացոլված լինել սույն աշխատության մեջ և հնարավոր են որոշակի բացթողումներ և տարբերություններ փաստաթղթերի և իրական ընթացակարգերի միջև:

Հայաստանի քաղաքական համակարգի ինստիտուցիոնալ և քաղաքական շրջանակները

2015 թվականի սահմանադրական բարեփոխումներ

2015 թվականի սահմանադրական հանրաքվեն մեծ քանակի փոփոխություններ ներմուծեց, որոնք էականորեն փոխեցին Հայաստանի քաղաքական համակարգը՝ վերաճեցնելով թե՛ պետական իշխանության բաշխվածությունը, թե՛ Ազգային ժողովի ընտրության մեխանիզմները: Թեև հանրաքվեն ֆորմալ իմաստով ներկայացվեց որպես համապետական քվեարկություն սահմանադրական փոփոխությունների շուրջ, 2015 թ. դեկտեմբերի 6-ին անցկացված հանրաքվեն գործնականում հանգեցրեց սահմանադրական կարգի խոշոր վերափոխման՝ Հայաստանը կիսանախագահական մոդելից տեղափոխելով խորհրդարանական համակարգի¹: Առաջարկվող փոփոխությունների փաթեթը չէր սահմանափակվում տեխնիկական կարգավորումների որոշակի շրջանակով. այն

1 Ժողովրդավարություն իրավունքի միջոցով եվրոպական հանձնաժողով (Վենետիկի հանձնաժողով), Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության նախագծային փոփոխությունների վերաբերյալ երկրորդ կարծիք, հաստատված 104-րդ լիազումար նստաշրջանում (Վենետիկ, 23-24 հոկտեմբերի 2015 թ.):

փաստացի ներկայացնում էր Սահմանադրության գրեթե ամբողջական վերաշարադրում և կառավարման համակարգի հիմնարար վերադասավորում: Նոր կարգավորումների ներքո քաղաքական/գործադիր իշխանության կենտրոնը տեղափոխվեց՝ հեռանալով ուղղակիորեն ընտրվող նախագահի ինստիտուտից, որը նախկինում քաղաքական համակարգի ամենաազդեցիկ դերակատարն էր, և ուղղվեց դեպի Ազգային ժողովի կողմից ընտրվող վարչապետի ինստիտուտը: Զուգահեռաբար վերաճեցվող ընտրական կանոնները. եթե նախկինում Ազգային ժողովն ընտրվում էր խառը համակարգով՝ համատեղելով համամասնական և մեծամասնական տարրերը, ապա վերանայված սահմանադրական կառուցվածքը հաստատեց լիովին համամասնական ընտրական համակարգ՝ ընդգծելով կուսակցությունների կենտրոնական դերը քաղաքական մրցակցության և կառավարության ձևավորման գործընթացում:

Սահմանադրական բարեփոխումների նախաձեռնությունը մեկնարկեց նախագահ Սերժ Սարգսյանի պաշտոնավարման ժամանակաշրջանում, թեև խորհրդարանական կառավարման մոդելի գաղափարը շրջանառվել էր դեռևս 1991 թվականի անկախացումից վեր և տարբեր փուլերում առաջ էր մղվել ընդդիմադիր դերակատարների կողմից՝ այդ թվում՝ 1994 և 2004 թվականներին: Իշխանությունները պաշտոնապես որդեգրեցին այդ գաղափարը 2013 թվականին՝ չնայած այն հանգամանքին, որ իշխող էլիտան 1998 թվականից ի վեր մեծապես պահպանել էր իր քաղաքական շարունակականությունը: Այս ինստիտուցիոնալ շարունակականությունն ազդել է թե՛ այն քաղաքական մթնոլորտի վրա, որում առաջարկվել է այս բարեփոխումը, թե՛ դրանց հիմքում ընկած շարժառիթների շուրջ ձևավորված հանրային քննարկումների վրա:

Բարեփոխումները տեղի ունեցան նաև Հայաստանի Հանրապետության նախագահի ինստիտուտի շուրջ պարբերաբար ի հայտ եկող լեգիտիմության ճգնաժամերի ֆոնին: Հանրապետության առաջին նախագահ Լևոն Տեր-Պետրոսյանը 1998 թվականին հրաժարական տվեց հանրության և քաղաքական էլիտայի աջակցության նվազման պայմաններում: Նրա իրավահաջորդի՝ Հանրապետության երկրորդ

նախագահ Ռոբերտ Քոչարյանի պաշտոնավարման ժամանակահատվածը լայնորեն քննադատվել է որպես ավտորիտար կառավարման և քաղաքական բազմակարծության սահմանափակումների փուլ: Երրորդ նախագահ Սերժ Սարգսյանի նախագահությունը սկսվեց 2008 թվականի վիճահարույց նախագահական ընտրություններից հետո և առավել ստվերվեց 2008 թ. մարտի 1-ին հետընտրական բողոքի ցույցերի դեմ բռնի ուժի կիրառմամբ², ինչը խորացրեց հանրային անվստահությունը և ընդլայնեց քաղաքական ղեկավարության ու հասարակության միջև անջրպետը: Այս համատեքստում սահմանադրական փոփոխությունների օգտին ներկայացվող փաստարկները, որոնց ձևակերպման հիմքում երկրի ժողովրդավարական զարգացումը և ինստիտուցիոնալ արդիականացումն էր, որոշ չափով արձագանք գտան հանրային բանավեճի շրջանակներում: Միևնույն ժամանակ փոփոխությունները քննադատող շրջանակները պնդում էին, որ ավելի ժողովրդավարական կառավարումը հնարավոր էր ապահովել նաև գործող սահմանադրական մոդելի շրջանակներում, եթե առկա լինեին իրական քաղաքական կամք, և նրանք հարցականի տակ էին դնում բարեփոխումների օրակարգը՝ կասկածներ արտահայտելով, որ փոփոխությունների հիմքում ոչ թե ինստիտուցիոնալ տրամաբանությունն է, այլ քաղաքական նկատառումները:

Բարեփոխումները նախապատրաստելու և առաջ մղելու նպատակով 2013 թվականին ստեղծվեց Սահմանադրական բարեփոխումների հանձնաժողով³, որը գործեց շուրջ երկու տարի: Գործընթացը ներառում էր համագործակցություն Եվրոպայի խորհրդի Վենետիկի հանձնաժողովի հետ, որը 2015 թվականին ընդհանուր առմամբ դրական գնահատական է տվել առաջարկվող փոփոխությունների փաթեթին՝ միաժամանակ,

2 Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան, «Ֆարմանյանը և այլք ընդդեմ Հայաստանի» վճիռ, HUDOC (Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան), առանց ամսաթվի՝ <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-245048>

3 Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության նախագահ, «Նախագահ Սերժ Սարգսյանը ստորագրել է հրամանագիր», մամուլի հաղորդագրություն, 4 սեպտեմբերի 2013 թ.՝ <https://www.president.am/en/press-release/item/2013/09/04/President-Serzh-Sargsyan-signed-decree>

սակայն, նշելով, որ առկա են անհամապատասխանություններ՝ խորհրդակցությունների ընթացքում դիտարկված նախագծերի և վերջնական ներկայացված տարբերակների միջև: Երբ բարեփոխումների փաթեթը տեղափոխվեց քաղաքական դաշտ, ընդդիմադիր ուժերը 2015 թվականին համախմբեցին իրենց ուժերը՝ ձևավորելով «Ոչ»-ի ճակատը⁴՝ պնդելով, որ առաջարկվող սահմանադրական անցումը նպատակ ունի ապահովել իշխանության կենտրոնացում, այլ ոչ թե ժողովրդավարական կառավարման ուժեղացում: Չնայած այս առարկություններին՝ այն ժամանակվա իշխող կուսակցության գերիշխող դիրքով և դաշնակից խմբակցությունների աջակցությամբ պայմանավորված՝ Ազգային ժողովը 2015 թ. հոկտեմբերի 5-ին հաստատեց Սահմանադրության նախագիծը: Մի շարք ընդդիմադիր պատգամավորներ, այդ թվում՝ Նիկոլ Փաշինյանը, հրապարակայնորեն քննադատեցին այս գործընթացը՝ այն բնութագրելով որպես մանիպուլյատիվ և գործող քաղաքական ղեկավարության դիրքերի ամրապնդմանն ուղղված⁵:

Սահմանադրական ընթացակարգերին համապատասխան առաջարկվող փոփոխությունները հետագայում՝ 2015 թ. դեկտեմբերի 6-ին, դրվեցին համապետական հանրաքվեի: Պաշտոնական արդյունքների համաձայն մասնակցության մակարդակը կազմել է 51%, իսկ կողմ քվեարկածների քանակը՝ 66%: Հանրաքվեի արդյունքները, սակայն, վիճարկվեցին ընդդիմադիր կուսակցությունների կողմից և ուղեկցվեցին ընտրախախտումների վերաբերյալ բազմաթիվ մեղադրանքներով, որոնք համահունչ և բնորոշ էին նախորդ համապետական քվեարկությունների ընթացքում արձանագրված խախտումներին:

Բովանդակային իմաստով նախագահականից խորհրդարանական մոդելի անցումը բերել է

4 Ազգային եվրոպա/Ազգայություն ռադիոկայան (Azatutyun), «Հողված. հայկական խմբերը միավորվում են սահմանադրական փոփոխությունների դեմ»՝ <https://www.azatutyun.am/a/27246722.html>

5 Infocom, «Հողված. 25-ամյա Սահմանադրություն. ընդունում, փոփոխություններ, ներկա և ակնկալվող ապագա»՝ <https://infocom.am/30965/>

հիմնարար փոփոխություն թե՛ իշխանությունների հավասարակշռման, թե՛ կառավարության ձևավորման ընթացակարգերի առումով: Վարչապետը, որն ընտրվում է Ազգային ժողովի, ոչ թե ուղղակիորեն ընտրողների կողմից, դարձավ պետության ղեկավարը: Ի տարբերություն նախագահի, վարչապետի պաշտոնը ենթակա է ժամկետային սահմանափակումների, ինչը նշանակում է, որ վարչապետը կարող է պահպանել պաշտոնը այնքան ժամանակ, քանի դեռ իր կուսակցությունը պահպանում է խորհրդարանական մեծամասնությունը կամ շարունակում է առաջնորդել կառավարող կոալիցիան: Նախագահի պաշտոնը պահպանվեց, սակայն դրա լիազորությունները հիմնականում կրճատվեցին՝ սահմանափակվելով արարողակարգային և ներկայացուցչական գործառնություններով և քաղաքական ազդեցության սահմանափակ հնարավորությամբ: Ընդհանուր առմամբ այս փոփոխությունները վերասահմանեցին Հայաստանի քաղաքական համակարգի ինստիտուցիոնալ կառուցվածքը և հաստատեցին կառավարման այնպիսի շրջանակ, որի պայմաններում խորհրդարանում կուսակցական վերահսկողությունը դարձավ որոշիչ գործոն գործադիր իշխանության համար:

Ընտրական համակարգը և ընտրական բարեփոխումները

2015 թվականին ընդունված սահմանադրական բարեփոխումները նախատեսում էին նաև Հայաստանի ընտրական համակարգի էական փոփոխություններ՝ արտացոլելով կիսանախագահական մոդելից դեպի գերազանցապես խորհրդարանական կառավարման ձևի անցումը: Այս անցումը պահանջում էր նոր Ընտրական օրենսգրքի ընդունում՝ որպես կառավարության ձևավորման իրավական հիմք այնպիսի համակարգում, որտեղ խորհրդարանական ներկայացվածությունն է դառնում գործադիր իշխանության ձևավորման որոշիչ տարրը: Այդ նպատակով Արդարադատության նախարարությունը մշակեց ընտրական օրենսգրքի նախագիծը և այն փորձագիտական գնահատման նպատակով ներկայացրեց ԵՄ «Ժողովրդավարություն իրավունքի

միջոցով եվրոպական հանձնաժողովին» (Վենետիկի հանձնաժողով): Ստացված խորհրդատվական կարծիքը ստանալուց հետո, նախագծի մի շարք հաջորդական տարբերակներ վերանայվեցին⁶:

Նոր ընտրական օրենսդրությունը նպատակ ուներ արձագանքելու միջազգային դիտորդական առաքելությունների կողմից նախորդող տարիների ընթացքում արձանագրված մտահոգություններին, ներառյալ ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ-ի և Վենետիկի հանձնաժողովի առաջարկություններին՝ կապված ընտրողների ցուցակների ճշգրտության և դրանց հրապարակման վերաբերյալ: Այն նախատեսում էր, որ երկաստիճան համամասնական համակարգով կընտրվեն առնվազն 101 պատգամավորներ՝ համադրելով միասնական համապետական և տարածքային ցուցակները: Առաջին անգամ համակարգը սահմանեց նաև ազգային փոքրամասնությունների համար վերապահված մանդատներ: Միաժամանակ, Սահմանադրությունը կառավարություն ձևավորելու համար ներմուծեց «կայուն խորհրդարանական մեծամասնության» պահանջը՝ սահմանելով կառավարող մեծամասնության ձևավորման հստակ շեմ:

Այս համատեքստում վերանայված Ընտրական օրենսգրքին ընդունվեց 2016 թ. մայիսի 25-ին՝ խորհրդարանի անդամների ձայների զգալի մեծամասնությամբ: Դրա ընդունումն ուղեկցվեց նաև իշխանական և ընդդիմադիր ուժերի (<<Կ և ՀԱԿ) միջև ավելի լայն քաղաքական համաձայնությամբ՝ նախատեսելով լրացուցիչ միջոցառումներ, որոնք միտված էին 2016 թ. աշնանը նախատեսված տեղական ինքնակառավարման ընտրություններին և 2017 թ. գարնանը նախատեսվող խորհրդարանական ընտրություններին ընդառաջ ժողովրդավարական ընտրությունների անցկացման պայմանների ամրապնդմանը: Քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունները կառուցողական կերպով ներգրավված էին այս քննարկումներին, թեև վերջնական համաձայնագիրը

6 Տե՛ս Ժողովրդավարություն իրավունքի միջոցով եվրոպական հանձնաժողով (Վենետիկի հանձնաժողով), Հայաստանի ընտրական օրենսգրքի վերաբերյալ երկրորդ համալրող կարծիք, 14–15 հոկտեմբերի 2016 թ., <https://www.coe.int/en/web/venice-com-mission/-/cdl-ad-2016-031-e>

նրանք չստորագրեցին: 2016 թ. հունիսի 30-ին ընդունված հետագա փոփոխությունները, ի թիվս այլ նորարարությունների, նախատեսեցին թվային տեխնոլոգիաների կիրառումը՝ ընտրական գործընթացի նկատմամբ վերահսկողությունը ուժեղացնելու նպատակով՝ պայմանով, որ դրանց կիրառման համար կհատկացվեն բավարար ֆինանսական միջոցներ⁷:

Ընդհանուր առմամբ 2016 թվականի Ընտրական օրենսգրքի վերջնական տարբերակը ներառեց Վենետիկի հանձնաժողովի բազմաթիվ առաջարկություններ: Այն նախատեսեց մի շարք բարելավումներ, այդ թվում՝ կոալիցիաների ձևավորման համար ավելի երկար ժամկետներ, ընտրական գործընթացի հանդեպ թափանցիկության բարձրացում՝ կնքված ընտրացուցակներին հասանելիության միջոցով, ինչպես նաև քաղաքացի դիտորդների համար ներկայացվող պահանջների նվազեցում: Օրենսգրքը ներառեց նաև ընտրական վարչարարության անկախությունն ու պրոֆեսիոնալիզմն ամրապնդելուն ուղղված միջոցառումներ՝ ներառյալ ընտրական գործընթացում ներգրավված պաշտոնատար անձանց նշանակման ավելի հստակ կանոններ և նրանց համար նախատեսված երաշխիքներ: Կանանց ներկայացվածության ավելացման նպատակով ներդրվեցին դրույթներ, որոնք միտված էին թեկնածուների ցուցակներում ավելի բարձր գենդերային քվոտաների սահմանմանը, թեև այդ փոփոխությունների կիրառումը նախատեսվում էր ավելի ուշ փուլում⁸: Օրենսգրքը նաև հստակեցրեց նախընտրական քարոզչության և քարոզարշավի ֆինանսավորման, թեկնածուների գրանցումից հանելու, ինչպես նաև բողոքարկման և դատական վերահսկողության ընթացակարգերի կանոնները:

Միաժամանակ, սկզբնական համատեղ կարծիքում ներկայացված մի շարք առաջարկություններ կյանքին չկոչվեցին: Չլուծված մտահոգությունների թվում

7 Տե՛ս նույն տեղում, էջ 7:
8 Տե՛ս Ժողովրդավարություն իրավունքի միջոցով եվրոպական հանձնաժողով (Վենետիկի հանձնաժողով), Հայաստանի ընտրական օրենսգրքի վերաբերյալ երկրորդ համալրող կարծիք, 14–15 հոկտեմբերի 2016 թ., պարբ. 17՝ <https://www.coe.int/en/web/venice-commission/-/cdl-ad-2016-031-e>

էին կուսակցությունների և կուսակցությունների դաշինքների նկատմամբ կիրառվող անհավասար ընտրական շեմերը, ազգային փոքրամասնությունների ներկայացվածությանը վերաբերող որոշ հարցեր, թեկնածուների ցուցակներ առաջադրելու քաղաքացիական խմբերի սահմանափակ հնարավորությունները, վարչական ռեսուրսների հնարավոր չարաշահման դեմ պայքարի անբավարար երաշխիքները, ինչպես նաև ձայների հաշվարկման և վերահաշվարկի ընթացակարգերի թափանցիկությունը բարձրացնելու շուրջ միջոցառումների անբավարար քանակը: Օրենսգրքի հետագա կիրառման ընթացքում այս բացերը շարունակեցին մնալ արդիական:

2017 թվականի խորհրդարանական ընտրություններն անցկացվեցին այս վերանայված ընտրական օրենսդրությամբ: ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ կողմից ընտրությունների վերաբերյալ հրապարակված դիտորդական զեկույցների համաձայն՝ ընտրական օրենսգրքի փոփոխություններն ընդունվել էին ներառական գործընթացի միջոցով, ինչը նպաստել էր ընտրական համակարգի հանդեպ վստահության ամրապնդմանը: Այդուհանդերձ, պահպանվեցին մի շարք մտահոգություններ՝ կապված քվեարկության ընթացակարգերի բարդության, ընտրատեղամասերում թույլատրվող քաղաքացի դիտորդների և լրագրողների թվաքանակի սահմանափակումների, ինչպես նաև կնքված ընտրացուցակներից ստացվող տվյալների վերաբերյալ հաշվետվություններում անճշտությունների պարագայում քրեական պատասխանատվության դրույթների կիրառման հետ⁹:

Բարեփոխումների հաջորդ փուլը տեղի ունեցավ 2021 թվականի սկզբին՝ արտահերթ խորհրդարանական ընտրություններից առաջ: Հայաստանի իշխանությունները Վենետիկի հանձնաժողովից և ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ-ից հայցեցին համատեղ կարծիք Ընտրական օրենսգրքի և հարակից օրենսդրական ակտերի նախագծվող փոփոխությունների վերաբերյալ:

9 Տե՛ս ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ (OSCE/ODIHR), Հայաստան. խորհրդարանական ընտրություններ, 2 ապրիլի 2017 թ. Վերջնական զեկույց (Ընտրությունների դիտորդական առաքելություն):

Ստացված կարծիքը վերաբերում էր միայն այն դրույթներին, որոնք պաշտոնապես ներկայացվել էին փորձագիտական գնահատման, և կատարված ուսումնասիրությունը չէր հանդիսանում Հայաստանի ընդհանուր ընտրական շրջանակի համապարփակ գնահատում: 2021 թ. ապրիլի 1-ին Ազգային ժողովն ընդունեց համապատասխան փոփոխությունները, որոնցից առավել էականը տարածքային թեկնածուների ցուցակների վերացումն էր, որը միտված էր պարզեցնելու համամասնական ընտրակարգը: 2021 թվականի բարեփոխումների իրականացման շրջանում քննարկված հետագա փոփոխությունները ներառում էին նաև ընտրական անցողիկ շեմերի վերանայում՝ նվազեցնելով շեմը խորհրդարանական ընտրություններին մասնակցող առանձին կուսակցությունների համար, միաժամանակ սահմանելով ավելի բարձր շեմեր կուսակցությունների դաշինքների համար: Փոփոխությունները նաև վերաբերում էին «կայուն մեծամասնության» պահանջի վերափոփումանը: Բարեփոխումները նաև ընդլայնեցին և հստակեցրին քարոզարշավի ֆինանսավորման կանոնները՝ ներառյալ այն ծախսերի շրջանակը, որոնք պարտադիր պետք է հայտարարագրվեն և իրականացվեն պաշտոնական նախընտրական հիմնադրամների միջոցով, ինչպես նաև սահմանվեց պահանջ, ըստ որի քաղաքական գովազդը պետք է հստակ տարրորոշվի որպես նախընտրական քարոզչություն:

Թեև 2021 թվականի փոփոխությունների որոշ բաղադրիչներ քննադատվեցին՝ ուշ ընդունվելու և համապատասխանաբար անորոշություն ստեղծելու համար, Վենետիկի հանձնաժողովը և ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ-ը նշել են, որ փոփոխությունները պարզեցրել են համամասնական համակարգի որոշ տարրեր և ունեցել են լայն քաղաքական ու քաղաքացիական աջակցություն: Որոշ դիսկեր, մասնավորապես՝ այն դրույթները, որոնք կարող էին սահմանափակել ընտրական գործընթացի մեդիա լուսաբանումը կամ քաղաքական բանավեճը, վերացվել էին՝ նախագծային տարբերակներից խնդրահարույց ձևակերպումների հրաժարվելու միջոցով: Այդուհանդերձ մի շարք առաջարկություններ մնացին չիրականացված, ներառյալ կուսակցական դաշինքների համար բարձր շեմերի վերաբերյալ մտահոգությունները,

ընտրողների համար իրավական պաշտպանության միջոցների սահմանափակումները, հիմնական խախտումների ոչ հստակ սահմանումները և վերահաշվարկի դիմումներ ներկայացնելու չափազանց կարճ ժամկետները¹⁰: Ուսումնասիրվել էին փոփոխությունների երկու փաթեթներ.

2021 թ. ապրիլին ընդունված և 2021 թ. հունիսին անցկացված արտահերթ խորհրդարանական ընտրությունների ընթացքում կիրառված փոփոխությունները, և

2021 թ. հունիսին ընդունված ավելի ընդգրկուն փաթեթը, որը այդ ընտրությունների համար չի կիրառվել:

Ապրիլյան փոփոխությունները վերացրեցին տարածքային թեկնածուների ցուցակները և նվազեցրեցրին քաղաքական կուսակցությունների համար ընտրական շեմը՝ 5%-ից հասցնելով 4%-ի: Միաժամանակ բարձրացվեցին շեմերը կուսակցական դաշինքների համար՝ սահմանելով դրանք 8% երկու կուսակցությունների դաշինքի համար, 9% երեք կուսակցությունների դաշինքի համար, և 10% չորս կամ ավելի կուսակցությունների դաշինքի համար: Խորհրդարանական «կայուն մեծամասնության» կանոնը պահպանվեց, սակայն քաղաքական կուսակցության համար ընդհանուր մանդատների 54%-ի շեմը նվազեցվեց՝ դառնալով 52%: Փոփոխությունները նաև էականորեն վերանայեցին ընտրական քարոզարշավների իրականացման կարգավորումները՝ ընդլայնելով այն ծախսերի շրջանակը, որոնք պարտադիր պետք է հայտարարագրվեն և կատարվեն պաշտոնական նախընտրական հիմնադրամից, ինչպես նաև սահմանելով պահանջ, ըստ որի գովազդները պետք է հստակ նշեն, որ հանդիսանում են «նախընտրական քարոզչություն»:

Ավելին, 2026 թ. հունվարին Ազգային ժողովի քաղաքական մեծամասնությունը հաստատեց

10 Ժողովրդավարություն իրավունքի միջոցով եվրոպական հանձնաժողով (Վենետիկի հանձնաժողով) և ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ (OSCE/ODIHR), Հայաստանի վերաբերյալ համադրել հրապարակարձից. ընտրական օրենսգրքի և հարակից օրենսդրության փոփոխություններ, 5 հուլիսի 2021 թ.՝ <https://www.coe.int/en/web/venice-commission/-/cdl-ad-2021-025-e>

Կառավարության կողմից աջակցվող ևս մեկ օրենսդրական նախաձեռնություն, որով Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովին (ԿԸՀ) վերապահվեց լիազորություն՝ ընտրական դիտորդական խմբերին զրկելու դիտորդություն իրականացնելու իրավունքից, եթե դրանք չեն համարվում քաղաքականապես չեզոք և անաչառ: Որպես օրենքի հիմնավորում քաղաքական մեծամասնության ներկայացուցիչները պնդում էին, որ գործող Ընտրական օրենսգիրքը չի նախատեսում բավարար և արդյունավետ իրավական մեխանիզմներ՝ դիտորդական առաքելությունների և դիտորդների կողմից քաղաքական չեզոքության ու անաչառության պարտավորության պատշաճ կատարումը վերահսկելու և ապահովելու համար, ուստի տվյալ օրենսդրական նախաձեռնությունը նպատակ ունի լրացնել այդ բացը: Ազգային ժողովը օրինագիծը արտահերթ նիստում հաստատեց առաջին ընթերցմամբ, այսպես կոչված «հատուկ ընթացակարգով», որը հնարավորություն էր տալիս օրենքի ամբողջական ընդունումն իրականացնել ընդամենը 24 ժամվա ընթացքում: Խորհրդարանի երկու ընդդիմադիր խմբակցությունները բոյկոտեցին նիստերն այն բանից հետո, երբ իշխանական մեծամասնությունը հրաժարվեց մինչև քննարկումներն առաջարկվող փոփոխությունները դնել հանրային քննարկման¹¹:

Ամփոփելով, կարող ենք արձանագրել, որ 2015 թվականից հետո իրականացված ընտրական բարեփոխումներն արտացոլում են շարունակական փորձ՝ միտված ընտրական կանոնների համապատասխանեցմանը Հայաստանի խորհրդարանական կառավարման մոդելին: Այդուհանդերձ ընտրական օրենսգրքի տարաբնույթ փոփոխությունների գործընթացն ինքնին նաև վկայում է Հայաստանի ընտրական գործընթացի՝ որպես ժողովրդավարական համախմբման հիմքի, շարունակական խոցելիության մասին:

11 Գայանե Սարիբեկյան, «Հայաստանի խորհրդարանը սահմանափակումներ է հաստատել տեղական ընտրական դիտորդների համար», «Ազատ Եվրոպա/Ազատություն» ռադիոկայան (Ազատություն ռ/կ), 23 հունվարի 2026 թ.՝ <https://www.azatutyun.am/a/33657838.html>

Քաղաքական զարգացումները Թավշյա հեղափոխությունից հետո

2018 թվականի Թավշյա հեղափոխության կարևորությունը

1991 թ. սեպտեմբերի 21-ին՝ Խորհրդային Միությունից անկախություն վերականգնելուց հետո, Հայաստանի ներքաղաքական զարգացումները զգալի չափով պայմանավորված են եղել Լեոնային Ղարաբաղի հակամարտությամբ և դրա արդյունքում ստեղծված ավելի լայն անվտանգային միջավայրով: Հակամարտությունն ազդել է ոչ միայն արտաքին և պաշտպանական քաղաքականության ընտրությունների վրա, այլև թելադրել է ներքին քաղաքական մրցակցությունը, քաղաքական էլիտաների կոնսոլիդացիան և իրար հաջորդող վարչակարգերի լեգիտիմության շուրջ ձևավորվող հանրային ընկալումները: Անկախացումից հետո՝ վաղ շրջանում, այս դինամիկան նպաստեց անվտանգության ապահովման շուրջ կենտրոնացված քաղաքական համաձայնության ձևավորմանը, որի պայմաններում պատերազմի, խաղաղության և տարածքային անվտանգության հարցերը սերտորեն փոխկապակցվեցին իշխանության շարունակականության և պետական իշխանության հաստատման հետ: Այս ուղեգծում վճռորոշ կետ դարձավ նախագահ Լևոն Տեր-Պետրոսյանի հրաժարականը 1998 թվականին՝ ազդեցիկ գործիչների, այդ թվում՝ Ռոբերտ Քոչարյանի և Սերժ Սարգսյանի կողմից շարունակական ընդդիմախոսության պայմաններում: Տեր-Պետրոսյանի հրաժարականն արտացոլեց թե՛ ներհամակարգային էլիտայում առկա ճեղքվածքը, թե՛ խաղաղ բանակցային կարգավորման օգտին դիրքորոշում ունենալու քաղաքական գինը: Տեր-Պետրոսյանը փաստացի արձանագրեց «խաղաղության կողմնակիցների» (peace party) մոտեցման պարտությունը՝ հօգուտ ավելի կոշտ համախմբվածության, որը առաջնահերթություն էր տալիս անվտանգային հրամայականներին:

Ռոբերտ Քոչարյանը, ով Լեոնային Ղարաբաղի նախկին առաջնորդն էր, 1998 թվականին ստանձնեց Հայաստանի Հանրապետության

նախագահի պաշտոնը և հաջորդ տասնամյակի ընթացքում ձեռնամուխ եղավ իր իշխանության կոնսոլիդացմանը: Նրա պաշտոնավարման շրջանում քաղաքական համակարգն ավելի կենտրոնացվեց, իսկ ընտրությունների նկատմամբ հանրային վստահությունը և ինստիտուցիոնալ հաշվետվողականությունը զգալիորեն նվազեցին: Այս միտումները լրացուցիչ ամրապնդվում էին նեղ քաղաքական էլիտայի շարունակական գերիշխմամբ և զսպումների ու հակակշիռների համակարգի թուլությամբ: 2008 թվականի նախագահական ընտրությունները, որոնց արդյունքները լայնորեն վիճարկվեցին, բյուրեղացրին ժամանակի ընթացքում կուտակված իշխանության լեգիտիմության ճգնաժամը: Համապետական ընտրությունների հայտարարված արդյունքները հարուցեցին զանգվածային բողոքի ցույցեր, որոնք ճնշվեցին բռնի ուժի կիրառմամբ՝ հանգեցնելով զոհերի և 20 օրով արտակարգ դրության հայտարարմանը: Կիրառված բռնությունից անդին, 2008 թվականի մարտի իրադարձությունները ձևավորեցին այն երկարաժամկետ ընկալումը, որ ընտրական մրցակցությունը կառուցվածքային առումով անհավասար է, իսկ քվեարկության միջոցով քաղաքական փոփոխությունների հնարավորությունները՝ սահմանափակ: Այս ընկալումը նպաստեց հանրային դժգոհության աստիճանական կուտակմանը և խորացրեց այն համոզմունքը, որ ֆորմալ ժողովրդավարական ընթացակարգերը միշտ չէ, որ հուսալիորեն վերածվում են իրական քաղաքական հաշվետվողականության:

Ռեբերտ Քոչարյանին հաջորդեց Սերժ Սարգսյանը, ով պահպանեց գործող կառավարման մոդելը, որը բնորոշվում էր գործադիր իշխանության գերիշխմամբ և սահմանափակ ինստիտուցիոնալ հակակշիռներով: Այդուհանդերձ, ժամանակի ընթացքում սահմանադրական մոդելի և քաղաքական պրակտիկայի միջև առկա բացը դարձավ ավելի ակնհայտ՝ հատկապես այն պայմաններում, երբ սոցիալ-տնտեսական ճնշումներն ու կառավարման թերությունները մնացին չլուծված: Հանրային լայնածավալ դժգոհության ավելացման վրա ազդում էր մի քանի գործոնների համադրություն. կոռուպցիայի և հովանավորչական կապերի վերաբերյալ մտահոգություններ, շարունակական

անհավասարություն և ֆինանսական աճի սահմանափակ հնարավորություններ, տնտեսական անորոշությամբ պայմանավորված արտագաղթ և ժողովրդագրական տվյալների նվազում, ինչպես նաև քաղաքացիների՝ հատկապես երիտասարդ սերնդի շրջանում աճող այն զգացողությունը, որ քաղաքական էլիտան գնալով էլ ավելի է կտրվում հանրային կարիքներից: Ուստի, 2018 թվականին հանրային-հասարակական դժգոհությունները չպետք է դիտվեն որպես հանկարծակի երևույթ. դրանք արտացոլում էին երկարատև մի շրջափուլ, որի ընթացքում բազմաթիվ քաղաքացիներ քաղաքական համակարգն ընկալում էին որպես փակ, էլիտաների կողմից վերահսկվող և իմաստալից փոփոխություններին դիմադրող մի երևույթ:

Նախորդ բաժիններում քննարկված 2015 թվականի սահմանադրական փոփոխությունները դարձան կարևոր ինստիտուցիոնալ շրջադարձային կետը և անմիջական նախադրյալ 2018 թվականի իրադարձությունների համար: Թեև իշխանությունների կողմից դրանք ներկայացվում էին որպես համակարգի արդիականացում և ժողովրդավարացում՝ խորհրդարանական կառավարման մոդելին անցնելու միջոցով, ընդդիմադիր դերակատարների և քաղաքացիական հասարակության որոշ շերտերի կողմից բարեփոխումները լայնորեն մեկնաբանվում էին որպես քաղաքական էլիտայի վերարտադրության ապահովման մեխանիզմ: Մասնավորապես, քննադատները պնդում էին, որ կիսանախագահականից խորհրդարանական մոդելի անցումը, թեև ինստիտուցիոնալ տեսանկյունից կարող էր ընկալվել որպես ողջունելի քայլ, այն իրականացվել է այնպիսի եղանակով, որը նախ և առաջ հնարավորություն էր տալիս գործող իշխանությանը պահպանել իշխանությունը՝ դերերի վերաբաշխման միջոցով: Այս մեկնաբանությունն առավել ամրապնդվեց այն բանից հետո, երբ Սերժ Սարգսյանի երկրորդ նախագահական ժամկետը մոտենում էր ավարտին, և ձևավորվեց քաղաքական ընկալում, որ նա կձգտի զբաղեցնել վարչապետի պաշտոնը, որը առավել ուժեղացվել էր սահմանադրական փոփոխությունների միջոցով: Այլ կերպ ասած՝ սահմանադրական վերածնունդը չսահմանափակվեց ինստիտուցիոնալ ճարտարապետության փոփոխությամբ. այն

փոխեց նաև հանրային ընկալումները քաղաքական մտադրությունների վերաբերյալ՝ ամրապնդելով այն համոզմունքը, որ կանոնները կարող են խմբագրվել՝ իշխանությունը պահպանելու, այլ ոչ թե հաշվետվողականությունն ուժեղացնելու համար:

Ինստիտուցիոնալ բարեփոխումների և իշխանության հնարավոր կոնսոլիդացման այս փոխկապակցվածությունը առանցքային է Թավշյա հեղափոխության հիմնարար պատճառները հասկանալու համար: 2018 թ. ապրիլ-մայիս ամիսների բողոքի գործողությունները միայն Սերժ Սարգսյանի՝ վարչապետի պաշտոնում նշանակման վերաբերյալ քաղաքացիական արձագանք չէին. դրանք մարմնավորում էին ժողովրդավարական լեգիտիմության երկարատև պակասը և հանրային վերահսկողությունից մեկուսացված ընկալվող կառավարման մոդելի նկատմամբ կուտակված հիասթափության կիզակետն էին: 2018 թվականին Հայաստանի քաղաքական համակարգը բախվել էր երկակի ճգնաժամի հետ՝

- **բովանդակային ճգնաժամ**, որը պայմանավորված էր կառավարման արդյունավետությամբ և սոցիալ-տնտեսական դժգոհություններով, և
- **ընթացակարգային ճգնաժամ**, որը բխում էր վստահության պակասից առ այն, որ ընտրությունները և սահմանադրական կանոններն իրականում ապահովում են իշխանափոխության իրական հնարավորություն:

«Հ-ի որոշումը՝ նախագահության երկրորդ ժամկետն ավարտելուց հետո Սերժ Սարգսյանին վարչապետի թեկնածու առաջադրելու վերաբերյալ, գործեց որպես խորհրդանշական «ազդակ», որը զանգվածային մոբիլիզացիայի տեսքով բյուրեղացրեց լայն հանրային դժգոհությունը: Գործընթացը լայնորեն ընկալվեց ոչ թե որպես ընթացիկ քաղաքական զարգացում, այլ որպես հաստատում այն արմատացած օրինաչափության, համաձայն որի իշխանության «ռոտացիան» կազմակերպվում էր նեղ քաղաքական էլիտայի շրջանակի ներսում՝ ոչ թե որոշվում իմաստալից ժողովրդավարական մրցակցության միջոցով:

2018 թվականի հեղափոխությունն արտացոլեց նաև Հայաստանի քաղաքական մոբիլիզացիայի

կազմակերպման և բնույթի կարևոր փոփոխությունները: Ի տարբերություն նախորդ բողոքի ակցիաների, որոնք հաճախ լինում էին մասնատված կամ արժանանում էին կոշտ բռնի հակազդման, 2018 թվականի շարժումը շարունակական կերպով բնութագրվում էր ոչ բռնի պայքարով, լայն աշխարհագրական ընդգրկմամբ և ընդգծված քաղաքացիական մասնակցության բաղադրիչով: Այն համախմբեց տարաբնույթ խմբերի՝ երիտասարդների, քաղաքային մակարդակում գործող ակտիվիստների, ուսանողների, քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունների, ինչպես նաև Երևանի սահմաններից դուրս ապրող քաղաքացիների՝ պահանջների հստակ և լայն արձագանք գտած օրակարգի շուրջ, որի առանցքում էին հաշվետվողականությունը, հակակոռուպցիոն պայքարը և ժողովրդավարական կառավարումը: Շարժումը միտումնավոր խուսափում էր կուսակցականացումից և փոխարենն այն ներկայացվում էր որպես քաղաքացիական պայքար համակարգային անարդարության և քաղաքական լճացման դեմ: Այս իմաստով հեղափոխությունը ի հայտ եկավ որպես թե քաղաքական, թե հասարակական հանգրվան. այն արտահայտեց քաղաքական մշակույթի փոփոխություն և իր մեջ պարփակում էր պահանջ հանրային ծայնի, թափանցիկության և խաղաղ հավաքական գործողության լեգիտիմության նկատմամբ:

Այն ժամանակ Ազգային ժողովի պատգամավոր Նիկոլ Փաշինյանի առաջնորդությունը՝ որպես շարժման ղեկավար, վճռորոշ նշանակություն ունեցավ հանրային մոբիլիզացիան հստակ քաղաքական արդյունքների վերածելու գործում: Հաշվի առնելով, որ բողոքի ակցիաները ընդլայնվում էին և ավելի մեծ քանակությամբ քաղաքացիներ էին ներգրավվում, շարժումը ցուցադրեց թե դիմակայունություն, թե բռնության բացառման սկզբունքի շուրջ կարգապահություն պահպանելու ունակություն, ինչն էլ ավելի ուժեղացրեց շարժման քաղաքացիական գրավչությունը՝ իր հերթին իշխանությունների համար դժվարացնելով էսկալացիա հիմնավորելը և անհամաչափ ուժ կիրառելը: Միևնույն ժամանակ, հենց ՀՀ-ի կողմից կառուցված քաղաքական համակարգը ուժեղ և շարունակական քաղաքացիական-քաղաքական

ճնշման պայմաններում սկսեց ցուցադրել հատվածավորման նշաններ: Քաղաքական էլիտայի ներսում հրաժարականները, ինչպես նաև առանցքային դերակատարների կողմից կոշտ ճնշումների գիծը շարունակելու ցանկության բացակայությունը նպաստեցին իշխանության հավասարակշռության արագ փոփոխությանը: Աննախադեպ հանրային ճնշման և աճող քաղաքական մեկուսացման պայմաններում Սերժ Սարգսյանը հրաժարական տվեց՝ հրապարակայնորեն ճանաչելով բողոքական շարժման լեգիտիմությունը և փաստացի ընդունելով ստեղծված քաղաքական փակուղին: Այս հրաժարականը ստեղծեց իշխանության խաղաղ փոխանցման պայմաններ և բացեց Հայաստանի քաղաքական զարգացման նոր փուլ, որը բնորոշվում էր ժողովրդավարական բարեփոխումների նկատմամբ հանրային բարձր սպասումներով և ինստիտուցիոնալ լեգիտիմության վերարժևորմամբ:

Ուստի հեղափոխությունը պետք է դիտարկել ոչ միայն որպես քաղաքական նշանակալի երևույթ, այլ որպես վճռորոշ շրջադարձային պահ Հայաստանի երկարատև ժողովրդավարական վերափոխման գործընթացում: Միևնույն ժամանակ, այն ինքնաբերաբար չլուծեց այս ուսումնասիրության նախորդ բաժիններում նկարագրված հիմնական ինստիտուցիոնալ խնդիրները: Հետևաբար, 2018 թվականից հետո ընկած ժամանակահատվածը պետք է դիտարկել որպես մի փուլ, երբ ժողովրդավարական ձգտումները ուժեղացան, սակայն միաժամանակ դրանք բախվեցին գործադիր իշխանության կողմից ստացված «ժառանգությանը», կուսակցությունների թույլ ինստիտուցիոնալացվածությանը, թույլ քաղաքական մշակույթին և շարունակական արտաքին անվտանգային ճնշումներին: Այս իմաստով Թավշյա հեղափոխությունն ավելի ճիշտ է մեկնաբանել ոչ թե որպես վերջնակետ, այլ որպես քաղաքական դաշտի վերադասավորում՝ մի գործընթաց, որը փոխեց քաղաքական լեգիտիմության ձևավորման պայմանները և բարձրացրեց ինստիտուցիոնալ բարեփոխումների կարևորության աստիճանը, միաժամանակ, դեռևս բաց թողնելով ժողովրդավարական համախմբման երկարաժամկետ խնդիրը:

Կառավարումը և հետհեղափոխական քաղաքական մթնոլորտը Հայաստանում (2018-2020 թթ.)

2018 թ. մայիսի 9-ին Նիկոլ Փաշինյանի վարչապետ ընտրվելն ազդարարեց վճռորոշ քաղաքական խզում անցյալի բարձրից և գեներացրեց հանրային ակնկալիքներ, որ Թավշյա հեղափոխության արդյունքում ձևավորված քաղաքական լեգիտիմությունը կվերածվի ինստիտուցիոնալ և իրավական բարեփոխումների: Հեղափոխությանը հաջորդած առաջին շրջափուլը, հետևաբար, բնութագրվում էր երկակի հրամայականով. մի կողմից՝ նախկին քաղաքական համակարգի փլուզումից հետո պետք էր կայունացնել կառավարումը, մյուս կողմից՝ պետք էր տեսանելի փոփոխություններ ապահովել այն ոլորտներում, որոնք մոբիլիզացրել էին հասարակությանը, այն է՝ կոռուպցիայի դեմ պայքարը, հաշվետվողականությունը, արդարադատությունը և քաղաքական մրցակցության արդարությունը: Սա ձևավորեց իր ընդգրկմամբ հավակնոտ բարեփոխումների օրակարգ, որը, միաժամանակ, խիստ խոցելի էր՝ պայմանավորված ներքաղաքական դիմադրությամբ, ինստիտուցիոնալ իներտությամբ և պետական կառավարման ոլորտում նոր քաղաքական էլիտաների սահմանափակ փորձով:

Սկզբնական փուլում նոր ղեկավարությունը որդեգրեց պրագմատիկ կոնսոլիդացիայի ռազմավարություն: Փաշինյանը ձևավորեց ազգային համաձայնության կառավարություն՝ համագործակցելով խորհրդարանական ուժերի հետ, այդ թվում՝ «Բարգավաճ Հայաստան»-ի և Հայ Յեղափոխական Դաշնակցության (Դաշնակցություն), դրան զուգահեռ՝ հեղափոխական շարժման վստահելի համախոհներին նշանակելով գործադիր իշխանության առանցքային պաշտոններում: Այս մոտեցումը կարճաժամկետ առումով ապահովեց կառավարելիություն և նպաստեց ինստիտուցիոնալ խզվածքների մեղմմանը: Միևնույն ժամանակ, արագորեն պարզ դարձավ, որ նոր վարչակազմը նպատակ ունի ապամոնտաժել նախկին ռեժիմի հետ փոխկապակցված ոչ պաշտոնական քաղաքական-տնտեսական ցանցերը: Մեկնարկեցին նախկին իշխող էլիտայի գործիչների նկատմամբ քննչական գործողություններ և

դատական գործընթացներ, որոնք ուղեկցվում էին քաղաքական հաղորդագրություններով, որոնցում հաշվետվողականությունը ներկայացվում էր որպես հեղափոխության առանցքային սկզբունք, իսկ հնարավոր դիմադրությունը՝ որպես «հակահեղափոխության» փորձ: Քաղաքական իմաստով այս քայլերը վիճարկում էին «կայունության» և «ազգ-բանակ» գաղափարների շուրջ ձևավորված նախկին խոսույթները և խորհրդանշում էին այսպես կոչված «դարաբաղյան քաղաքական էլիտայի (կլանի)» ազդեցության անկումը, որը շուրջ երկու տասնամյակ գերիշխել էր Հայաստանի իշխանական համակարգում¹²:

2018 թվականին կառավարման առանցքային հարցերից մեկը վերաբերում էր հեղափոխական լեգիտիմության և սահմանադրական լիազորությունների փոխհարաբերությանը: Թեև նոր վարչապետը վայելում էր հանրային բարձր աջակցություն, խորհրդարանական մեծամասնությունը ֆորմալ իմաստով շարունակում էր կապված լինել Հայաստանի Հանրապետական կուսակցության և նրա դաշնակիցների հետ, ինչի արդյունքում ձևավորվեց կառուցվածքային անհամապատասխանություն գործադիրի փաստացի լեգիտիմության և օրենսդիր մարմնի կազմի միջև: Այս անհամապատասխանությունը խթանեց քաղաքական լարվածությունը և արտահերթ խորհրդարանական ընտրությունները դարձրեց թե՛ հանրային պահանջ, թե՛ կառավարության տեսանկյունից՝ գործառնական անհրաժեշտություն՝ բարեփոխումների ծրագիրն իրականացնելուն ունակ և կայուն առաջնային մանդատ ապահովելու համար: Հաշվի առնելով, որ Հանրապետական կուսակցության ազդեցությունը թուլանում էր՝ գործարար շրջանակների հետ կապ ունեցող պատգամավորների ԱԺ մանդատներից հրաժարվելու և, ընդհանուր առմամբ, կուսակցության քաղաքական հեղինակության անկման հետևանքով, օրենսդիր մարմնի լիակատար փոփոխության պահանջն ու դրա իրականացման համար քաղաքական թափը զգալիորեն աճեցին:

12 Heinrich Böll Stiftung (Թրիվիսի – Հարավային Կովկասի փրագմատիկ կոնսոլիդացիայի ռազմավարություն: ներքին զարգացումները Հայաստանում», 21 դեկտեմբերի 2020 թ.՝ <https://ge.boell.org/en/2020/12/21/revolution-war-domestic-developments-armenia>

Փաշինյանը և նրա թիմը ձևակերպեցին բարեփոխումների ճանապարհային քարտեզ, որը քաղաքական կոնսոլիդացիան կապում էր ինստիտուցիոնալ վերափոխման հետ¹³: Առանցքային նպատակները ներառում էին՝ ուղղակի և լեգիտիմ ընտրական մանդատ ունեցող կառավարության ձևավորում, տնտեսական կայունության ապահովում և հավակնոտ սոցիալ-տնտեսական բարեփոխումների իրականացում, հանրային վստահություն ներշնչող դատական համակարգի ստեղծում, հակակոռուպցիոն մեխանիզմների ամրապնդում՝ ներառյալ անցումային արդարադատության գործիքների կիրառման հնարավորության քննարկում, 2008 թ. մարտի 1-ի իրադարձությունների հետ կապված հաշվետվողականության ապահովման ուղղությամբ առաջընթաց, հանրային մանդատին համապատասխան Լեոնային Ղարաբաղի հակամարտության կարգավորման բանակցային գործընթացի վարում, Ռուսաստանի, Եվրոպական միության և Միացյալ Նահանգների հետ արտաքին հարաբերություններում հավասարակշռված քաղաքականության պահպանում, և առավել կարևոր՝ արտահերթ ընտրությունների միջոցով լեգիտիմ Ազգային ժողովի ձևավորում: Թեև այս ճանապարհային քարտեզը ներկայացվում էր որպես ժողովրդավարական նորոգման ծրագիր, այն ուներ նաև ռազմավարական գործառույթ. այն արտահերթ ընտրությունները ներկայացնում էր որպես կամուրջ՝ հեղափոխական մոբիլիզացիայից դեպի սահմանադրական կառավարման լիարժեք անցում ապահովելու համար:

Արտահերթ խորհրդարանական ընտրությունների կազմակերպմանը ցուցաբերված դիմադրությունը դարձավ հետհեղափոխական շրջանի առաջին խոշոր քաղաքական «սթրես-թեստը»: ՀՀԿ-ն ձգտում էր հետաձգել ընտրությունները մինչև 2019 թվականը, մինչդեռ վարչապետը պնդում էր 2018 թվականի դեկտեմբերի ժամկետի վրա: Այս դիմակայությունը բացահայտեց, թե որքանով կարող էին ֆորմալ խորհրդարանական

13 Հայաստանի Հանրապետության վարչապետ, «Հայարարություն/ ուղերձ (100-օրյա հանրահավաք)», 17 օգոստոսի 2018 թ.՝ <https://www.primeminister.am/en/statements-and-messages/item/2018/08/17/Nikol-Pashinyan-100-day-rally/>

ընթացակարգերը կիրառվել՝ սահմանափակելու այն կառավարության աշխատանքները, որը վայելում էր բարձր հանրային լեգիտիմություն, սակայն չունեի վստահելի խորհրդարանական հենարան: Գործող խորհրդարանական մեծամասնության և դրանց հետ գործակցող ուժերի փորձերը՝ ընթացակարգային փոփոխությունների միջոցով խոչընդոտելու վաղ ընտրությունների անցկացմանը, հարուցեցին նոր քաղաքական ճգնաժամ¹⁴, որի հետևանքով հեռացվեցին կոալիցիոն նախարարները և արագացավ ժամանակավոր համաձայնության կառավարության քայքայման գործընթացը: Ուժեղ հանրային ճնշման պայմաններում սահմանադրական ճանապարհով ձևավորվեց քաղաքական փոխադրում. Փաշինյանը հրաժարական տվեց, Ազգային ժողովը երկու անգամ չընտրեց նոր վարչապետ, և արտահերթ ընտրությունները նշանակվեցին 2018 թ. դեկտեմբերի 9-ին:

2018 թ. դեկտեմբերի խորհրդարանական ընտրությունները բերեցին համակարգային իմաստով վերափոխող արդյունքներ: Փաշինյանի «Իմ քայլը» դաշինքը տարավ համոզիչ հաղթանակ¹⁵ և ստացավ սահմանադրական մեծամասնություն՝ հնարավորություն ստանալով ձևավորել կառավարություն և ազդարարելով հեղափոխության «երկրորդ փուլի» մեկնարկը, որն արդեն ավելի քիչ էր կենտրոնացած հանրային մոբիլիզացիայի վրա, և առավել շատ ուշադրություն էր դարձնում ինստիտուցիոնալ փոփոխություններին: Կառավարման տեսանկյունից նոր խորհրդարանական դասավորությունը վերացրեց մասնատված լեգիտիմության խնդիրը: Միաժամանակ ձևավորվեց այլ բնույթի մարտահրավեր, այն է՝ քաղաքական իշխանության կենտրոնացումը համեմատաբար նոր քաղաքական ուժի ձեռքում, որն ուներ սահմանափակ վարչարարական-կառավարչական հմտություններ և գործում էր մի համակարգում, որտեղ զսպումների և

14 Panorama.am, «Հողված. Հայաստանի նախագահը ստորագրել է ԲՀԿ և ՀՅԴ նախարարներին պաշտոնանկ անելու հրամանագրեր», 3 հոկտեմբերի 2018 թ.՝ <https://www.panorama.am/en/news/2018/10/03/president-ministers/2013027>

15 BBC News, «Հայաստանի բողոքի ցույցերը. «Թավշյա հեղափոխությունը» փոփոխություն է բերում», 10 դեկտեմբերի 2018 թ.՝ <https://www.bbc.com/news/world-europe-46502681>

հակակշիռների մեխանիզմները կառուցվածքային առումով շարունակում էին մնալ թույլ: Այս շրջափուլը նաև վերաձևավորեց ընդդիմության և քաղաքական բազմակարծության դինամիկան: Ընտրություններից հետո կառավարությունը գնալով ավելի հաճախ ներկայացնում էր ինքն իրեն որպես հանրային վստահության հիմնական կրող, իսկ որոշ դեպքերում՝ գրեթե որպես միակ կրող՝ քննադատություններին արձագանքելիս մեծապես հղում անելով ստացված ընտրական մանդատի վրա: Ընդդիմության լեգիտիմությունը գործնականում ևս վիճարկվում էր, քանի որ բազմաթիվ ընդդիմադիր գործիչներ ասոցացվում էին նախկին իշխող համակարգի հետ և լայնորեն ընկալվում էին որպես անվստահելի: Միաժամանակ, ուժեղ, ծրագրային և հանրային վստահություն վայելող ընդդիմության բացակայությունը ստեղծեց ժողովրդավարական կոնսոլիդացիայի կառուցվածքային խոցելիություն: Գործունակ խորհրդարանական համակարգը պահանջում է այնպիսի ընդդիմության առկայություն, որը կարող է առաջարկել այլընտրանքային քաղաքականություններ, արդյունավետորեն վերահսկել կառավարության գործունեությունը և արժանահավատորեն մրցակցել իշխանության համար. 2018–2020 թվականներին Հայաստանում դժվարությամբ էր ձևավորվում այդպիսի հավասարակշռություն:

Միևնույն ժամանակ, նախկին քաղաքական էլիտաները վերակազմավորվեցին և իրենց մեղիա ու քաղաքական ռեսուրսները կիրառեցին հաճախ բևեռացված նարատիվների միջոցով նոր իշխանությունների գործողությունները վիճարկելու համար: 2018 թվականի վերջից սկսած՝ կառավարությունը բախվեց մեղադրանքների մեծ ալիքի՝ սկսած «ավանդական արժեքների խաթարումից» մինչև «ազգային շահերի դավաճանություն», ներառյալ՝ Լեռնային Ղարաբաղի շուրջ բանակցություններին առնչվող պնդումներ: Տեղեկատվական պայքարի այս ինտենսիվ միջավայրը նպաստեց քաղաքական հռետորաբանության կոշտացմանը և ներքաղաքական լեգիտիմության ու ազգային անվտանգության հարցերի շուրջ դիրքավորման հարցերում առավել ընդգծված դրսևորումների: Արձագանքելով քաղաքական ճնշմանը՝ իշխանությունները որդեգրեցին Ղարա-

բաղի հարցի շուրջ կոշտ հաղորդակցության մեթոդը, որը մի կողմից պետք է ծառայեր որպես ներհասարակական «հանգստացնող» ազդակ և վճռականության ցուցադրում, իսկ մյուս կողմից՝ պետք է սահմանափակեր տարաբնույթ քննարկումների համար տարածքը¹⁶:

Այն պահից, երբ կառավարությունը շարժվեց հեղափոխական մոբիլիզացիայից դեպի ինստիտուցիոնալ բարեփոխումների իրականացում, պարզ դարձավ, որ առաջարկվող բարեփոխումները անհամաչափ են առկա հնարավորություններին: Դանդաղ առաջընթացը, հին համակարգի հետ փոխկապակցված ցանցերի դիմադրությունը և կառավարման ծանրաբեռնվածությունը՝ փորձառության պակաս ունեցող, սակայն գերիշխող խորհրդարանական մեծամասնության պայմաններում, նպաստեցին հեղափոխությանը սկզբնական փուլում աջակցած ուժերի ներսում մասնատման գործընթացին: Հեղափոխական շարժման հետ նույնականացվող մի շարք դերակատարներ և կուսակցություններ առավել քննադատական դիրք բռնեցին, ու միաժամանակ սկսեցին ձևավորվել նոր քաղաքական խմբավորումներ: Միևնույն ժամանակ, քաղաքացիական հասարակության բազմաթիվ ներկայացուցիչներ շարունակում էին աջակցել բարեփոխումների օրակարգին և ավելի ու ավելի էին ինտեգրվում քաղաքականության մշակման գործընթացներում՝ զբաղեցնելով պաշտոններ պետական կառույցներում, հանձնաժողովներում և աշխատանքային խմբերում: Սա կառավարությանը որոշ չափով ապահովեց փորձագիտական կարողություններով և լրացուցիչ լեգիտիմությամբ, սակայն երբեմն էլ միահյուսեց քաղաքացիական վերահսկողության և քաղաքական մասնակցության միջև բաժանարար գծերը:

Ընդհանուր առմամբ 2018-2020 թվականների հետհեղափոխական շրջափուլը կարելի է բնութագրել որպես անցում խորհրդանշական լեգիտիմությունից դեպի ինստիտուցիոնալ կառավարման. կառավ-

16 Տես Գոռ Մադոյան, «Հեղափոխությունից մինչև պայտերազմ. ներքին զարգացումները Հայաստանում»: Heinrich Böll Stiftung (Թբիլիսի – Հարավային Կովկասի փարածաշրջան), դեկտեմբեր 2020՝ <https://ge.boell.org/en/2020/12/21/revolution-war-domestic-developments-armenia>

արությունը ձեռք բերեց ուժեղ ժողովրդական մանդատ, սակայն կանգնեց ավելի խորքային խնդրի առաջ՝ ինչպես վերածել քաղաքական մոբիլիզացիան կայուն ժողովրդավարական ինստիտուտների: Այս շրջանը հիմք դրեց բարեփոխումների, սակայն միաժամանակ բացահայտեց պահպանվող կառուցվածքային սահմանափակումները՝ զսպումների և հակակշիռների թույլ համակարգ, ընդդիմության լեգիտիմության շուրջ քննարկումներ և բևեռացված քաղաքական խոսույթ, որոնք շարունակեցին ձևավորել Հայաստանի քաղաքական հետագիծը:

Հետպատերազմական քաղաքական ճգնաժամը և 2021 թվականի արտահերթ խորհրդարանական ընտրությունները

Հետհեղափոխական կառավարությունն իր վստահության ամենաձանր փորձությանը բախվեց 2020-2021 թվականներին, երբ Հայաստանը միաժամանակ առերեսվեց երկու փոխկապակցված ցնցումների հետ՝ COVID-19 համավարակ և 2020 թ. աշնանը Լեռնային Ղարաբաղի 44-օրյա պատերազմ: Համավարակը բացահայտեց վարչարարական կարողությունների և ճգնաժամերի կառավարման հմտությունների սահմանափակ պաշարը, մինչդեռ պատերազմը և դրա հետևանքները հարուցեցին անհամեմատ ավելի խորը քաղաքական և հասարակական ճեղքվածք: Այս իրադարձությունները ծավալվում էին 2018 թվականին հայտարարված հավակնոտ բարեփոխումների ֆոնին, որոնք գործնականում առաջ էին ընթացել անհամաչափ կերպով: 2020 թվականի վերջում հանրային ակնկալիքներն արագ ժողովրդավարական վերափոխման, իրավունքի գերակայության ամրապնդման և պետական կառավարման համակարգի ներսում նոր քաղաքական մշակույթի ձևավորման վերաբերյալ գնալով ավելի հաճախակի հակադրվում էին թերի իրագործվածության, պահպանվող ինստիտուցիոնալ թուլությունների և աճող բևեռացման ընկալումների հետ:

Ներքաղաքական ճգնաժամը կտրուկ սրվեց 2020 թ. նոյեմբերի 9-ին՝ Հայաստանի, Ադրբեյջանի և Ռուսաստանի առաջնորդների կողմից եռակողմ հայտարարության ստորագրումից հետո¹⁷: Ձեռքբերված պայմանավորվածությունը, որը երկրի ներսում մեծապես ընկալվեց պարտության և կորուստների պրիզմայի ներքո, անմիջապես հրահրեց զանգվածային բողոքներ և կառավարության լեգիտիմության շարունակական շահարկում: Ընդդիմադիր խմբերը պահանջեցին վարչապետ Նիկոլ Փաշինյանի հրաժարականը¹⁸, իսկ քաղաքական քննարկումները գերազանցապես կենտրոնացան պատերազմի ելքի համար պատասխանատվության, հրադարարի պայմանների և ազգային անվտանգության քաղաքականության ընդհանուր ուղղությունների շուրջ: Ճգնաժամը դուրս եկավ սովորական քաղաքական մրցակցության շրջանակներից և սկսեց վիճարկվել քաղաքացիական կառավարման և սահմանադրական կարգի դիմակայությունը:

Կրիտիկական էսկալացիան տեղի ունեցավ 2021 թ. փետրվարի 25-ին, երբ ՀՀ Ձինված ուժերի Գլխավոր շտաբի պետը և շուրջ 40 բարձրաստիճան գինվորականներ հրապարակային կոչ արեցին, որպեսզի կառավարությունը հրաժարական տա: Վարչապետ Փաշինյանը հայտարարությունը բնութագրեց որպես ռազմական հեղաշրջման փորձ և կոչ արեց իր աջակիցներին հավաքվել Երևանի Հանրապետության հրապարակում, մինչդեռ ընդդիմության «Հայրենիքի փրկության շարժումը» Ազատության հրապարակում կազմակերպեց պատասխան հանրահավաք՝ գեներալների դիրքորոշմանը աջակցելու նպատակով: Այս դիմակայությունը բյուրեղացրեց և ի ցույց դրեց ինստիտուցիոնալ լարվածության խորությունը. այն քաղաքացիական-ռազմական հարաբերությունները բերեց ճգնաժամի կետի և

ավելի սրեց հասարակության բևեռացումը մի պահի, երբ հետպատերազմյան ցավը և անորոշությունը արդեն իսկ չափազանց սուր էին: Մի քանի ամիս շարունակվող անկայունությունից հետո Փաշինյանը 2021 թ. մարտի 28-ին հայտարարեց, որ ապրիլին հրաժարական կտա՝ ճանապարհ բացելով արտահերթ խորհրդարանական ընտրությունների անցկացման համար: Հերթական ընտրությունները սպասվում էին միայն 2023 թվականի վերջին, և արտահերթ ընտրությունները ներկայացվեցին որպես լեգիտիմության վեճը սահմանադրական ճանապարհով լուծելու մեխանիզմ¹⁹:

Այսպիսով, 2021 թ. հունիսին տեղի ունեցած արտահերթ խորհրդարանական ընտրություններն անցկացվեցին կորստի, պատերազմում կրած պարտության, դժգոհության և ինտենսիվ քաղաքական թշնամանքի արդյունքում ձևավորված միջավայրում: Անկախությունից ի վեր առաջին անգամ ընտրությունների արդյունքները թվում էին անորոշ: Մրցապայքարին ներգրավվեցին բացառիկ քանակի և քաղաքական առումով ծանրակշիռ դերակատարներ՝ ներառյալ գործող վարչապետը. հատկապես պետք է առանձնացնել երեք պաշտոնաթող նախագահների անմիջական մասնակցությունը կամ քաղաքական առաջնորդությունը նախընտրական գործընթացում: Մասնակցության ընդհանուր մասշտաբը նույնպես աննախադեպ էր. համապետական ընտրություններին մասնակցելու նպատակով Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովում²⁰ գրանցվեցին 22 կուսակցություններ և կուսակցությունների 4 դաշինքներ՝ միասին առաջադրելով 2,605 թեկնածուների: Թեև հիմնական մրցակցությունը կենտրոնացած էր Նիկոլ Փաշինյանի և նախկին նախագահ Ռոբերտ Քոչարյանի հետ փոխկապակցված ուժերի միջև, մասնակիցների այսօրինակ լայն շրջանակը վկայում էր թե՛ կուսակցական դաշտի մասնատվածության, թե՛

17 Հայաստանի Հանրապետության վարչապետ, Ադրբեյջանի Հանրապետության նախագահ և Ռուսաստանի Դաշնության նախագահ, «Հայտարարություն», 10 նոյեմբերի 2020 թ.՝ <https://www.primeminister.am/en/press-release/item/2020/11/10/Announcement/>
18 Ազգային Եվրոպա/Ազգայություն ռադիոկայան (Azatutyun), «Հոդված. Հայաստանի վարչապետը անդադրվեց և ընդդիմության բողոքի ակցիաները»՝ <https://www.azatutyun.am/a/30968582.html>

19 Armenpress, «Հոդված. Հայաստանի խորհրդարանը կլուծարվի, արտահերթ ընտրությունները նշանակվել են հունիսի 20-ին»՝ <https://armenpress.am/en/article/1051910>
20 Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական ընտրական հանձնաժողով, «Տեղեկատվություն գրանցման համար փաստաթղթեր ներկայացրած կուսակցությունների և կուսակցությունների դաշինքների մասին», PDF, առանց ամսաթվի՝ <https://res.elections.am/images/doc/nomination20.06.21.pdf>

նախորդ ռեժիմների հետ կապվող քաղաքական շրջանակների վերակառուցման մասին:

Արտահերթ ընտրությունների քարոզարշավը բնութագրվում էր հակադրության արտասովոր բարձր մակարդակով: Իշխանության և ընդդիմության ներկայացուցիչները փոխադարձաբար ներկայացնում էին մեղադրանքներ՝ կապված դավաճանության, ոչ կոմպետենտության և պատերազմի համար պատասխանատվության հետ, իսկ քաղաքական հաղորդակցությունը հաճախ վերածվում էր ատելության խոսքի և պարունակում էր ապալեգիտիմացնող հռետորաբանություն: Վերլուծական տեսանկյունից սա պարզապես ագրեսիվ քարոզչական ոճ էր. այն մատնանշում էր ավելի խորքային պայքար 2018 թվականի հեղափոխությունից հետո ձևավորված կառավարման քաղաքական և բարոյական հիմքերի շուրջ: Ընտրությունները վերածվել էին յուրահատուկ վստահության հանրաքվեի այն հարցի շուրջ, թե արդյոք հեղափոխական մանդատը պահպանել է իր լեգիտիմությունը պատերազմում կրած պարտությունից հետո:

Չնայած լայն տարածում գտած սպասումներին, թե պատերազմը վճռորոշ կերպով պետք է նվազեցնի գործող իշխանության հանրային աջակցությունը, իշխող ուժը հաղթանակ տոնեց: Արտահերթ ընտրություններին ընտրողների մասնակցությունը կազմել է մոտավորապես 50% (քվեարկելու իրավունք ունեցող քաղաքացիների թիվը՝ շուրջ 2.6 միլիոն է), իսկ Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովի տվյալներով՝ Փաշինյանի ղեկավարած «Քաղաքացիական պայմանագիր» կուսակցությունը ստացավ ձայների 53.9%-ը, մինչդեռ Ռոբերտ Քոչարյանի գլխավորած դաշինքը՝ մոտ 21%²¹: Արդյունքը վերահաստատեց Փաշինյանի կառավարման մանդատը, սակայն չվերացրեց հասարակական շրջանակների բևեռացման խորքային պատճառները: Փոխարենն այն ձևավորեց նոր քաղաքական հավասարակշռություն, որտեղ սահմանադրական լեգիտիմությունը վերականգնվեց

21 CivilNet, «Փաշինյանի կուսակցությունը հաղթում է Հայաստանի 2021 թվականի ընտրություններում»՝ <https://www.civilnet.am/en/news/623545/pashinyans-party-wins-2021-armenian-election/>

ընտրությունների միջոցով, բայց քաղաքական վստահությունն ու սոցիալական համերաշխությունը մնացին խոցելի:

Ընդհանուր առմամբ, հետպատերազմական քաղաքական ճգնաժամը և 2021 թվականի արտահերթ խորհրդարանական ընտրությունները հերթական անգամ ցույց տվեցին, թե ինչպես է Հայաստանի ժողովրդավարական ուղեգիծը պարբերաբար վերաձևավորվում արտաքին (էկզոգեն) ցնցումների ազդեցությամբ: Արտահերթ ընտրությունները ծառայեցին որպես սահմանադրական մեխանիզմ՝ լեգիտիմության ճգնաժամից իշխանության դուրս գալու և կառավարման մանդատը վերականգնելու համար: Այդուհանդերձ, ավելի ընդգրկուն հետպատերազմյան շրջափուլը շարունակեց բնութագրվել քաղաքական բևեռացմամբ, հաշվետվողականության շուրջ չլուծված հարցերով և խրթին անվտանգային համատեքստով, ինչը շարունակում է վճռորոշ ազդեցություն ունենալ ներքին քաղաքականության, ինստիտուցիոնալ բարեփոխումների առաջնահերթությունների և քաղաքական բանավեճի սահմանների վրա:

Քաղաքական իրավիճակը 2021 թվականի խորհրդարանական ընտրություններից հետո

2021 թվականի արտահերթ խորհրդարանական ընտրություններից հետո Հայաստանը շարունակեց մնալ անցումային փուլում, որտեղ դեռ 2018 թվականի բարեփոխումային հավակնությունները համակցվում են աճող ինստիտուցիոնալ լարվածության և առավել ու ավելի բևեռացված քաղաքական միջավայրի հետ: Ընտրություններից հետո, իշխանության կոնսոլիդացիայի պայմաններում, վարչապետ Նիկոլ Փաշինյանը հանդես է գալիս որպես քաղաքական համակարգի առանցքային դերակատար: Սա մի համակարգ է, որը ֆորմալ տեսանկյունից խորհրդարանական է, սակայն գործնականում՝ ընդգծված վարչապետակենտրոն: «Քաղաքացիական պայմանագիր» կուսակցության սահմանադրական մեծամասնությունը կառավարությանը հնարավորություն է տվել Ազգային ժողովում ընդունել առանցքային օրենսդրական

նախաձեռնություններ և կատարել նշանակումներ կարևորագույն վերահսկողական ու բարեվարքության մարմիններում՝ նվազագույն չափով ապավինելով ընդդիմության ծայրերին, ինչի հետևանքով նվազել է ընդդիմության կարողությունը՝ խորհրդարանական մեխանիզմներով ազդեցություն ունենալ որոշումների կայացման վրա:

Այսպիսի իրավիճակն իր անմիջական ազդեցությունն է ունեցել խորհրդարանի՝ որպես իշխանության անկախ ճյուղի դերակատարության վրա: Թեև ցանկացած ժողովրդավարական համակարգում խորհրդարանական մեծամասնության առկայությունը տվյալ համակարգի տրամաբանական ու բնական հատկանիշ է, Հայաստանում գործադիրի շուրջ իշխանության կենտրոնացումը նվազեցրել է օրենսդիր իշխանության անաչառ և բովանդակային վերահսկողությունը գործադիրի նկատմամբ: Այսպիսի պայմաններում խորհրդարանական արդյունավետ վերահսկողությունը դիսկ ունի դառնալու ավելի շատ ընթացակարգային գործառույթ, քան՝ բովանդակային, հատկապես քաղաքականապես զգայուն հարցերում, որտեղ քաղաքական մեծամասնությունը կարող է խուսափել կառավարության նախաձեռնությունները վիճարկելուց կամ դրանք էապես փոփոխելուց: Արդյունքում ձևավորվում է քաղաքական միջավայր, որտեղ զսպումների և հակակշիռների համակարգը սահմանափակ է²², և այն շարունակում է գործել գործադիր իշխանության ուժեղ գերիշխանության և բարձր կենտրոնացվածություն ունեցող քաղաքական վերահսկողության լույսի ներքո:

2021 թվականի արտահերթ ընտրություններից հետո ընկած ժամանակահատվածում դատական համակարգը մնացել է ամենավիճարկվող ոլորտներից մեկը: Երկարամյա մտահոգությունները, որոնք կապված են նախկին համակարգից ժառանգված կախվածությունների, մասնագիտական չափանիշների անհամաչափության և հանրային վստահության հարցերի հետ, շարունակում են ուրվագծել դատական բարեփոխումների շուրջ քննարկումները: Թեև մի շարք բարեփոխումների

22 CivilNet, «Փաշինյանի միանձնյա կառավարման ոճը վրանգ է Հայաստանի ժողովրդավարացման համար», առանց ամսաթվի՝ <https://www.civilnet.am/en/news/812299/pashin-yans-one-man-rule-threatens-armenias-democratic-development/>

նախաձեռնություններ և դոնոր կառույցների աջակցությամբ իրականացված ծրագրեր ուղղված են եղել դատական իշխանության ինստիտուցիոնալ անկախության և բարեվարքության ամրապնդմանը, արդարադատության համակարգը շարունակում է մնալ հանրային և քաղաքական կայուն ուշադրության ու քննադատության ներքո²³: Միաժամանակ այս ժամանակահատվածում իշխանության համար դժվար է եղել հավասարակշռել բարեփոխումային հավակնությունները և քաղաքական զսպվածությունը. արմատացած ցանցերն ու գործելակերպերը ապամոնտաժելու փորձերը առաջացրել են դատական իշխանության ներսից եկող դիմադրություն և հակազդեցություն, մինչդեռ գործադիր իշխանության ազդեցության՝ իրական կամ ընկալվող, չափազանց մեծ լինելը վտանգում է դատաիրավական ոլորտում բարեփոխումների լեգիտիմությունը և խորացնում անաչառության վերաբերյալ հանրային կասկածները: Այս լարվածությունը նպաստել է մի երևույթի ձևավորման, որը բազմաթիվ դիտորդներ բնութագրում են որպես «հոգնածություն բարեփոխումներից», իսկ որոշ ոլորտներում կանգառի կամ հետընթացի նշաններ են ի հայտ եկել, հատկապես այն դեպքերում, երբ ինստիտուցիոնալ փոփոխությունը պահանջում է մասնագիտական կարողությունների երկարաժամկետ զարգացում և կայուն քաղաքական կոնսենսուս իրականացվող բարեփոխումների շուրջ, այլ ոչ թե հապճեպ քաղաքական միջամտություններ:

Ներքին ինստիտուցիոնալ դինամիկային զուգահեռ՝ 2021 թվականից ի վեր Հայաստանի արտաքին քաղաքական կողմնորոշումն անցել է տեսանելի վերաիմաստավորման փուլ՝ մեծամասամբ պայմանավորված հետպատերազմյան անվտանգային խոցելիություններով և առկա անվտանգային պայմանավորվածությունների սահմանափակումներով²⁴: Առանցքային միտ-

23 ԱլԳ Քաղաքացիական հասարակություն ֆորում, EoP Index 2023, PDF, հուլիս 2024՝ <https://eap-csf.eu/content/uploads/2024/07/EoP-Index-2023-.pdf>

24 Regional Center for Security Studies (RCSS), «Ռուսաստանից տարածություն պահպանելը՝ Հայաստանի հավասարակշռման քաղաքականության համալիրը», առանց ամսաթվի՝ <https://rcsp.am/en/entry/8241/distancing-from-russia-in-the-context-of-armenias-policy-of-strategic-balancing/>

ումներից մեկը եղել է Հայաստանի՝ Ռուսաստանից և Ռուսաստանի առաջնորդած Հավաքական անվտանգության պայմանագրի կազմակերպությունից (ՀԱՊԿ) ավանդական անվտանգային երաշխիքներից աստիճանական հրաժարումը: Հայաստանի պաշտոնատար անձինք հրապարակային կերպով բնութագրել են ՀԱՊԿ-ին Հայաստանի մասնակցությունը որպես փաստացիորեն «սառեցված», իսկ Հայաստանը դադարեցրել է անդամավճարների վճարումը և կասեցրել է մասնակցությունը ՀԱՊԿ համատեղ միջոցառումներին: ՀԱՊԿ-ի նկատմամբ վստահության այս անկումը մեծապես պայմանավորված է այն ընկալմամբ, որ դաշնակցային աջակցությունը բավարար չի եղել Ադրբեյջանի հարձակումների և անվտանգության ճնշման սրացման ընթացքում:

Այս վերակողմնորոշումը գործնական դրսևորում է ստացել նաև սահմանների կառավարման և ռուսական անձնակազմի ներկայության փոփոխության միջոցով: 2024 թվականին հաղորդվել է, որ ռուս սահմանապահները դուրս են բերվել Երևանի «Զվարթնոց» միջազգային օդանավակայանից²⁵. սա քայլ էր, որը Հայաստան-Ռուսաստան հարաբերությունների համատեքստում լայնորեն ընկալվել է որպես խորհրդանշական նշանակություն ունեցող: Հայաստանի կառավարության ներկայացուցիչները նաև հայտարարել են, որ ռուս սահմանապահները 2024 թվականի դեկտեմբերի վերջի դրությամբ ավարտել են իրենց ծառայությունը և դուրս են բերվել Հայաստան-Իրան սահմանին գտնվող Ազարակի անցակետից՝ այդ վայրում սահմանային վերահսկողության գործառույթները ամբողջությամբ փոխանցելով հայկական ուժերին: Փաշինյանի վարչակազմը ներպետական դաշտում այսօրինակ քայլերը ներկայացրել է որպես ինքնիշխանության և անվտանգային ինքնուրույնության ուժեղացման տարրեր՝ միաժամանակ ընդունելով, որ ավելի համակարգային կախվածությունները Ռուսաստանից շարունակում են պահպանվել:

25 Le Monde, «Հայաստանը 32 տարվա ընթացքում առաջին անգամ մասնակի վերահսկողություն է սրանձնում իր սահմանների նկատմամբ», 17 հոկտեմբերի 2024 թ.՝ https://www.lemonde.fr/en/international/article/2024/10/17/armenia-takes-partial-control-of-its-borders-for-the-first-time-in-32-years_6729628_4.html

Միաժամանակ, այս ժամանակահատվածում Հայաստանը ձգտել է խորացնել իր կապերը Եվրոպական միության և այլ գործընկերների հետ՝ կառավարման բարեփոխումներն ու միջազգային իրավական ներդաշնակեցումը դիտարկելով որպես արտաքին կապերի դիվերսիֆիկացման ավելի լայն ռազմավարության մաս: Հայաստանը 2024 թվականի փետրվարի 1-ից դարձել է Միջազգային քրեական դատարանի Հռոմի կանոնադրության կողմնակց: Սա աշխարհաքաղաքական հնչեղություն ունեցող քայլ էր՝ հաշվի առնելով տարածաշրջանային զարգացումները և արտաքին քաղաքականության ոլորտում Հայաստանի նախկին կողմնորոշումների օրինաչափությունները: Անվտանգության և պաշտպանության ոլորտում համագործակցության դիվերսիֆիկացման ուղղությամբ ջանքերը թեև անհամաչափ էին և ենթակա էին արտաքին սահմանափակումների, նույնպես ընդգրկվել են ավելի լայն դիվերսիֆիկացման գործընթացում:

Հարկավոր է նշել, որ վերոնշյալ տեղաշարժը և գործընթացներն ընթանում են դանդաղ և նրբանկատ ձևով: Հայաստանը շարունակում է պահպանել կառուցվածքային տնտեսական կապեր Ռուսաստանի հետ, իսկ Հայաստանի երկրորդ ամենախոշոր քաղաք Գյումրիում տեղակայված է ռուսական ռազմակայանը, ինչը սահմանափակում է Հայաստանի կառավարության արագ գործելու հնարավորությունները և բարձրացնում է կտրուկ աշխարհաքաղաքական մասնրի գինը: Զուգահեռաբար՝ արևմտյան անվտանգային երաշխիքների ծավալն ու հուսալիությունը մնում են անորոշ՝ հատկապես Ռուսաստանի կողմից հիբրիդային միջամտությունների համատեքստում, իսկ ներքաղաքական բևեռացումը կարող է ուժեղացնել արտաքին քաղաքական ուղղության շուրջ մրցակցությունն ու վիճարկումները: Արդյունքում, 2021 թվականից ի վեր Հայաստանի արտաքին քաղաքական ուղեգիծը կարելի է հասկանալ որպես հավասարակշռվածության հաստատմանը միտված մի վարժություն՝ ավելի մեծ

26 The Guardian, «Հայաստանը պաշտոնապես միանում է Միջազգային քրեական դատարանին՝ որպես Ռուսաստանի հանդեպ անբեման քայլ», 31 հունվարի 2024 թ.՝ <https://www.theguardian.com/world/2024/jan/31/armenia-formally-joins-international-criminal-court-in-snub-to-russia>

ինքնիշխանություն ստանալու և դիվերսիֆիկացված գործընկերություններ որոնելու փորձ, որի ընթացքում փորձ է կատարվում կառավարել ինստիտուցիոնալ խոցելիությանը սպառնացող վտանգները, անվտանգային մարտահրավերները և ժառանգված կախվածություններով պայմանավորված ռիսկերը:

Ընդհանուր առմամբ, 2021 թվականից հետո ընկած քաղաքական շրջափուլն արտացոլում է երկու ալիքների համադրություն: Ներքին կյանքում՝ օրենսդիր մարմնում սահմանադրական մեծամասնության պայմաններում գործադիրի գերիշխումը դժվարացրել է զսպումների և հակակշիռների համակարգի գործնական աշխատանքը և սրել ինստիտուցիոնալ անկախության շուրջ բանավեճերը, հատկապես դատական իշխանության և վերահսկողական մարմինների տիրույթում: Արտաքին աշխարհում՝ անվտանգային ցնցումները և տարածաշրջանային իրողությունների փոփոխությունը արագացրել են զգուշավոր, բայց էական արտաքին և անվտանգային քաղաքական վերադասավորումը: Այս մեկտեղված զարգացումները օգնում են հասկանալ, թե ինչու է Հայաստանի ժողովրդավարական փոխակերպումը դեռևս շարունակական. բարեփոխումների հավակնություններն ու ժողովրդավարական ձգտումները դեռևս առկա են, սակայն դրանք իրականացվում են մի միջավայրում, որը պայմանավորված է կենտրոնացված քաղաքական իշխանությամբ, ինստիտուցիոնալ խոցելիությամբ, բարեփոխումային «հոգնածությամբ» և պահպանվող աշխարհաքաղաքական անորոշությամբ:

Կուսակցական համակարգը և քաղաքական դերակատարները 2026 թվականի խորհրդարանական ընտրությունների նախաշեմին

Ներքաղաքական մթնոլորտը 2026 թվականի խորհրդարանական ընտրություններին ընդառաջ

2026 թվականի խորհրդարանական ընտրություններին ընդառաջ Հայաստանի ներքաղաքական միջավայրը ճնշված է երկու փոխկապակցված դինամիկաների ազդեցության ներքո: Առաջինը կառավարման, հաշվետվողականության և ազգային ինքնության շուրջ ներքին մրցակցության առավել սրացած փուլն է, որն իր զարգացումն է ապրել 2020 թվականի անվտանգային ցնցման, 2023 թվականին Լեռնային Ղարաբաղի հայ բնակչության բռնի տեղահանության և պետական ինստիտուտների վրա շարունակվող ճնշման ֆոնին: Երկրորդն արտաքին զարգացումներով պայմանավորված օրակարգն է, որը կենտրոնացած է Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտության հետևանքների, ինչպես նաև Ադրբեյջանի հետ՝ համապարփակ կարգավորման և խաղաղության պայմանագրին հասնելու շուրջ: Այս օրակարգը ներկայումս անմիջականորեն ազդում է ներքաղաքական լեգիտիմության շուրջ բանավեճերի, կուսակցությունների դիրքավորման և ընտրական խոսույթի ձևավորման վրա:

Խաղաղության գործընթացը բերել է շոշափելի դիվանագիտական տեղաշարժի, սակայն միաժամանակ «ներմուծել է» ներքաղաքական նոր լարվածություն: 2025 թվականի առաջին կեսից մինչև տարվա կեսը Հայաստանը և Ադրբեյջանը ազդարարել են խաղաղության պայմանագրի նախագծի շուրջ էական առաջընթացի մասին: Այդուհանդերձ, մնացած վիճահարույց կետերը՝ Ադրբեյջանի կողմից Հայաստանի սահմանադրության փոփոխությանը

վերաբերող հարցերը, երկկողմ սահմանազատումը, Ադրբեյջանի դեմ միջազգային դատական գանգատներից հրաժարումը, տարանցման կարգավորումները և այդ գործընթացների հաջողականությունը, Հայաստանում շարունակում են ընկալվել որպես քաղաքականապես զգայուն հատկապես այն հանրային խմբերի շրջանում, որոնք հնարավոր զիջումները մեկնաբանում են ոչ թե որպես երկարաժամկետ խաղաղության և տարածաշրջանային կայունացման ուղի, այլ որպես ինքնիշխանության հաշվին իրականացվող զիջումներ:

Այս զգայուն հարցերը սրվեցին 2025 թ. օգոստոսի 8-ին Վաշինգտոնում տեղի ունեցած գագաթնաժողովից հետո, որի ընթացքում Հայաստանի վարչապետ Նիկոլ Փաշինյանը և Ադրբեյջանի նախագահ Իլհամ Ալիևը՝ ԱՄՆ նախագահ Դոնալդ Թրամփի ներկայությամբ, ստորագրեցին համատեղ հռչակագիր՝ հրապարակայնորեն պարտավորվելով շարժվել «Խաղաղության և միջպետական հարաբերությունների հաստատման մասին համաձայնագրի» ստորագրման և վավերացման ուղղությամբ, ինչպես նաև հանդես եկան համատեղ կոչով, որով ազդարարեցին ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի ձևաչափի կառուցների լուծարումը: Հակամարտության կարգավորման առանձնահատկություններից մեկը կապակցվածության փաթեթի առանցքային դերն է, որը ներկայացվում է «Թրամփի ուղի՝ հանուն միջազգային խաղաղության և բարգավաճման» (Trump Route for International Peace and Prosperity, TRIPP) անվանմամբ²⁷: Վաշինգտոնյան գագաթնաժողովի շուրջ հրապարակումներն ու մեկնաբանությունները TRIPP-ը նկարագրում են որպես ռազմավարական տարանցիկ և ենթակառուցվածքային երթուղի, որը նախատեսված է ապահովելու Հայաստանի տարածքով Ադրբեյջանի հիմնական մասի կապը Նախիջևանի էքսկլավի հետ, իսկ ԱՄՆ-ին ուղիներ

զարգացման իրավունքները տրամադրվում են երկարաժամկետ՝ 99-ամյա ժամկետով: Վարչապետ Փաշինյանի վարչակազմի և Ազգային ժողովում իշխանական մեծամասնություն հանդիսացող «Քաղաքացիական պայմանագիր» կուսակցության համար Վաշինգտոնի պայմանավորվածությունը ներկայացվում է որպես տարածաշրջանային խաղաղության, տնտեսական կապակցվածության, ռիսկերի նվազեցման և «միջազգայնացված զսպման» (internationalised deterrence) գործիք: Ընդդիմադիր քննադատների համար, սակայն, այն առաջ է բերում չլուծված հարցեր՝ կապված ինքնիշխանության, երթուղիների նկատմամբ վերահսկողության և արտաքին երաշխիքների կայունության հետ: Լրացուցիչ անորոշություն է առաջացնում նաև այն, թե արդյոք Միացյալ Նահանգների տարածաշրջանային ներգրավվածությունը շարունակական կլինի՝ Ռուսաստանի, Իրանի, Թուրքիայի և Չինաստանի մրցակցող տարածաշրջանային առաջնահերթությունների պայմաններում. սա մի հանգամանք է, որը տեղական որոշ վերլուծաբաններ պարբերաբար ընդգծում են՝ գնահատելով TRIPP-ի հնարավորություններն ու ռիսկերը:

Զուգահեռաբար Հայաստանի կառավարությունը ձեռնարկել է ֆորմալ քայլեր, որոնք Եվրոպական միության հետ ինտեգրումը դրել են քաղաքական օրակարգի կենտրոնում՝ ստեղծելով ներքին բարեփոխումների նոր սպասումներ: Ազգային ժողովը 2025 թ. մարտի 26-ին ընդունեց օրենք Հայաստանի ԵՄ անդամակցության գործընթացի մեկնարկի մասին: Դրան զուգահեռ խորացել է նաև ԵՄ-Հայաստան համատեղ օրակարգերի ձևավորման շուրջ համագործակցությունը. Հայաստանի արտաքին գործերի նախարարությունը 2025 թ. հուլիսի 1-ին հայտարարեց Գործընկերության նոր օրակարգի շուրջ բանակցությունների ավարտի մասին, որը 2025 թ. դեկտեմբերին պաշտոնապես ստորագրվեց Բրյուսելում²⁸:

Այս քայլերը սրել են ներքաղաքական առանցքային երկընտրանքը՝ ինչպես (եթե ընդհանրապես

27 «Ադրբեյջանի Հանրապետության նախագահի, Հայաստանի Հանրապետության վարչապետի և Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների նախագահի համատեղ հռչակագիրը Վաշինգտոնում կայացած հանդիպման արդյունքների վերաբերյալ»: 2025. Primeminister.am. 2025՝ <https://www.primeminister.am/en/press-release/item/2025/08/09/Nikol-Pashinyan-vis-it-US-declaration/>

28 «Հայաստան-ԵՄ գործընկերության ռազմավարական օրակարգ»: 2025՝ <https://www.mfa.am/en/press-releases/2025/12/03/Armenia-EU-StrategicAgenda/13649>

կա այդպիսի նպատակադրում) առաջ մղել եվրոպական բարեփոխումային ուղին՝ միաժամանակ կառավարելով անվտանգային ճնշումները, որոնք ազդում են համակարգային փոփոխությունների արժեքի, տեմպի և հնարավոր քաղաքական հակազդեցության վրա: ԵՄ-ի հետ ներդաշնակեցումն առաջ է բերում ինչպես գործնական, այնպես էլ մի շարք ռազմավարական հարցեր. գործնական առումով՝ իրավական ներդաշնակեցում, կարգավորումներ, սոցիալ-տնտեսական ազդեցություններ, իսկ ռազմավարական առումով՝ ինչպես վերանայել Ռուսաստանից արտաքին կախվածությունը՝ չհրահրելով Կրեմլի կողմից ապակայունացնող հակաճնշում: 2026 թվականի ընտրություններին ընդառաջ պրոեվրոպական նարատիվները ավելի ու ավելի հաճախ են մրցակցում հոռետեսական մեկնաբանությունների հետ, որոնք ԵՄ հետ մերձեցման գիծը ներկայացնում են որպես աշխարհաքաղաքական իմաստով դիսկային կամ տնտեսական առումով խաթարող ուղի (հաճախ հղում անելով Վրաստանի օրինակին), հատկապես երբ դրանք համադրվում են դեռևս բարդ անվտանգային միջավայրի հետ:

Հետևաբար, անվտանգությունն ու ինքնիշխանությունը շարունակում են մնալ առաջիկա խորհրդարանական ընտրություններին ընդառաջ քաղաքական մրցակցության գերիշխող թեման: Փաշինյանի կառավարության՝ անվտանգային ոլորտում համագործակցությունը դիվերսիֆիկացնելու ջանքերը՝ ընդլայնելով գործընկերությունները, օրինակ, Ֆրանսիայի և Հնդկաստանի հետ, ինչպես նաև ուսումնասիրելով ներգրավվածության հնարավորությունները ԵՄ-ի (Եվրոպական խաղաղության գործիքակազմի շրջանակում) և ՆԱՏՕ-ի գործընկերների հետ, ներկայացվում են որպես ռազմավարական ինքնուրույնությունը վերականգնելու քայլեր: Միաժամանակ, նույն քայլերը սնուցում են ներքաղաքական բանավեճը՝ դիվերսիֆիկացման տեմպի և իրատեսության, Ռուսաստանի հետ հարաբերությունների կառավարման, ինչպես նաև այն հարցի շուրջ՝ արդյոք Հայաստանի անվտանգային դիրքավորումը դառնում է ավելի դիմակայուն, թե՛ ավելի խոցելի: Այս անվտանգային շրջանակն արտացոլվել է նաև տեղական քաղաքական քննարկումներում՝

հատկապես տեսանելի լինելով համայնքային դինամիկայի և մոբիլիզացիայի համատեքստում, ինչպես, օրինակ, Գյումրիում և Երևանում, որտեղ տեղի ունեցած ՏԻՄ ընտրությունները դարձան վաղ ազդակային փորձաքարեր՝ միտված հասկանալու ընտրողների պատրաստակամությունը աջակցելու այլընտրանքային թեկնածուներին անգամ այն պայմաններում, երբ ընդդիմությունը շարունակում է մնալ մասնատված և հաճախ անկարող՝ համախմբվելու մեկ միասնական թեկնածուի շուրջ:

Աշխարհաքաղաքական հարցերից զատ լավ կառավարման և իրավունքահեն օրակարգերի շուրջ բանավեճերը շարունակում են ձևավորել ներքին լեգիտիմության դաշտը: Ոստիկանության գործունեության, հաշվետվողականության և արդարադատության համակարգի վստահելիության վերաբերյալ մտահոգությունները մնում են քաղաքականապես զգայուն՝ հատկապես այն պատճառով, որ միջազգային գործընկերները դիտարկում են բարեփոխումների արդյունավետ իրականացումը որպես ավելի խորը համագործակցության նախապայման: Գործնականում քաղաքական բևեռացման պահպանման, ինչպես նաև այն ինստիտուցիոնալ միջավայրի պայմաններում, որտեղ բարեփոխումների իրականացումը անհամաչափ է, իրավունքի գերակայության շուրջ նարատիվները հաճախ վերածվում են գործիքի. կառավարությունը դրանցով հիմնավորում է իշխանության կոնսոլիդացիան՝ ի պատասխան ընկալվող արտաքին միջամտությունների կամ հակահեղափոխական ցանցերի, մինչդեռ ընդդիմադիրները կիրառվող մեխանիզմները մեկնաբանում են որպես ընտրովի կամ քաղաքականապես մոտիվացված:

Ներքին առանձնապես սուր բաժանարար գիծ է ձևավորվել ազգային ինքնության և կրոնի հարցի շուրջ: Թեև Սահմանադրության 18-րդ հոդվածը ճանաչում է Հայ Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու՝ որպես ազգային եկեղեցու առանձնահատուկ դերը²⁹, 2025 թվականին քաղաքական մեծամասնության և բարձրաստիճան

29 «Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրություն — Գրադարան — Հայաստանի Հանրապետության նախագահ» <https://www.president.am/en/constitution-2015/>

հոգևորականության հարաբերությունները դարձան քաղաքական բևեռացման տեսանելի նոր առանցք: Վարչապետ Փաշինյանը հրապարակայնորեն կոչ արեց Ամենայն հայոց կաթողիկոս Գարեգին Երկրորդին հրաժարական տալ՝ հոգևոր ուխտը խախտելու մեղադրանքով, մինչդեռ ՀԱԵ առաջնորդները մերժեցին մեղադրանքները և տեղի ունեցածը ներկայացրեցին որպես հարված հոգևոր միասնությանը: Այս զարգացումներին հաջորդեց քաղաքացիական հասարակության մի շարք կազմակերպությունների և անհատների համատեղ հայտարարությունը՝ Հայաստանում վերջին զարգացումների վերաբերյալ լուրջ մտահոգությամբ: Հայտարարությունը ստորագրողները ահազանգում էին Սահմանադրության, իրավունքի գերակայության և հիմնարար իրավունքների ենթադրյալ խախտումների մասին՝ առանձնահատուկ շեշտադրելով պետության՝ Հայ Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու ինքնավարությանը ապօրինի միջամտությունը: Նրանք դատապարտեցին գործադիր և օրենսդիր իշխանությունների այն գործողությունները, որոնք իրենց գնահատմամբ հակասում են Հայաստանի օրենսդրությանը, կրոնի ազատության վերաբերյալ միջազգային չափանիշներին և Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքի մոտեցումներին, ներառյալ՝ պետական անվտանգության մարմինների կողմից հոգևորականների նկատմամբ գործադրված ենթադրյալ ճնշումները³⁰:

Ընդհանուր առմամբ, 2026 թվականի ընտրություններին ընդառաջ ձևավորված ներքաղաքական միջավայրը կարելի է բնորոշել որպես բարձր դիսկայնությամբ օժտված, արտաքին քաղաքական շեշտադրումներով և ներքին լեգիտիմության մրցակցությամբ լեցուն համակարգ: Խաղաղության գործընթացը և ԵՄ ուղղությամբ քայլերը ստեղծում են ռազմավարական հնարավորություններ, սակայն միաժամանակ առաջացնում են ներքաղաքական նոր բաժանարար գծեր՝ ինքնիշխանության, ազգային ինքնության, բարեփոխումների տեմպի և քաղաքական իշխանության բաշխման շուրջ: Ընտրություններին

30 ՀՀ-ների կոալիցիան դատապարտում է կառավարության ճնշումը եկեղեցու նկատմամբ՝ <https://www.civilnet.am/en/news/991430/coalition-of-ngos-condemns-governments-pressure-on-church/>

ընդառաջ առանցքային հանգամանքը ոչ միայն այն է, թե արդյոք Հայաստանը կշարունակի առաջ մղել ֆորմալ փոխհամաձայնությունները, այլ՝ արդյոք ինստիտուտները կկարողանան «վերնագրային» դիվանագիտությունն ու հայտարարված ռազմավարական դիվերսիֆիկացիան երկրի ներսում վերածել վստահելի և հասարակական աջակցություն վայելող կառավարման ու արդյունքների:

Ներկայիս խորհրդարանական համակարգի ընդհանուր նկարագիրը

Ինչպես արդեն քննարկվել է, Հայաստանում գործում է բազմակուսակցական խորհրդարանական համակարգ, սակայն սահմանադրական և ընտրական կարգավորումները զգալիորեն նպաստում են ուժեղ մեծամասնության ձևավորմանը: 2015 թվականի սահմանադրական բարեփոխումներից հետո Ազգային ժողովն ընտրվում է համամասնական ընտրակարգով: Համաձայն Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրության՝

«Ազգային ժողովն ընտրվում է համամասնական ընտրակարգով: Ընտրական օրենսգիրքը երաշխավորում է կայուն խորհրդարանական մեծամասնության ձևավորումը: Եթե ընտրության արդյունքով կամ քաղաքական կոալիցիա կազմելու միջոցով կայուն խորհրդարանական մեծամասնություն չի ձևավորվում, ապա կարող է անցկացվել ընտրության երկրորդ փուլ: Երկրորդ փուլի անցկացման դեպքում թույլատրվում է նոր դաշինքների ձևավորումը: Քաղաքական կոալիցիա կազմելու սահմանափակումները, պայմանները և կարգը սահմանվում են Ընտրական օրենսգրքով³¹»:

Ի լրումն Ընտրական օրենսգրքին՝ «Կուսակցությունների մասին» ՀՀ օրենքը սահմանում է կուսակցությունների իրավական կարգավիճակը և կարգավորում դրանց գործունեության հիմնական ուղղությունները՝ ներառյալ հիմնադրումը և պետական

31 Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրություն, 89-րդ հոդված:

գրանցումը, ներքին կառավարման կառուցակարգերը, իրավունքներն ու պարտականությունները, գույքային և ֆինանսատնտեսական գործունեությունը, ինչպես նաև կազմակերպական հարակից պահանջները³²: Այսպիսով, ֆորմալ առումով Հայաստանի կուսակցական համակարգը կարգավորվում է համեմատաբար համապարփակ իրավական շրջանակով, որը նպատակ ունի համակարգել բազմակուսակցական մրցակցությունը խորհրդարանական մոդելի պայմաններում:

Գործնականում, սակայն, ընտրական համակարգը հատուկ շեշտադրում է կատարում «կայուն մեծամասնություն» ապահովելու վրա, ինչը զգալի հետևանքներ ունի քաղաքական մրցակցության և ներկայացուցչության համար: Գործող կարգավորումների համաձայն՝ եթե ընտրությունների ընթացքում ամենաշատ մանդատ ստացած կուսակցությունը չի հասնում մանդատների 52%-ի շեմին, ապա այն կարող է ստանալ լրացուցիչ մանդատներ՝ այդ մակարդակին հասնելու համար: Եթե կոալիցիայի ձևավորումը չի ապահովում կայուն մեծամասնություն, ապա կարող է անցկացվել ընտրությունների երկրորդ փուլ՝ երկու առաջատար ուժերի միջև, որից հետո հաղթողը ստանում է «բռնուսային» մանդատներ՝ մեծամասնություն ապահովելու նպատակով: Այս մեխանիզմները նախատեսված են նվազեցնելու կառավարության ձևավորման հնարավոր ձգձգումները և քաղաքական փակուղու վտանգը: Միևնույն ժամանակ, դրանք կարող են թուլացնել համամասնական ներկայացուցչության տրամաբանությունը՝ ուժեղացնելով մեկ կուսակցության կողմից իրականացվող կառավարման մոդելը, սահմանափակելով կոալիցիա կազմելու խթանները և նվազեցնելով փոքր խորհրդարանական ուժերի ազդեցության լծակները: Վերլուծական առումով կարելի է ասել, որ այս մոդելը կառավարելիությունը գերադասում է ներկայացուցչությունից, և որոշակի դասավորությունների դեպքում կարող է հնարավորություն տալ, որպեսզի համեմատաբար

32 Տե՛ս Հայաստանի իրավական տեղեկատվական համակարգ (ARLIS), «Օրենք/իրավական ակտ», առանց ամսաթվի՝ <https://www.arlis.am/hy/acts/110534>

ավելի մեծ ընտրական աջակցություն ունեցող կուսակցությունը ձևավորի մեկ կուսակցությունից բաղկացած կառավարություն:

Այս ինստիտուցիոնալ առանձնահատկությունները փոխազդում են կառավարման ավելի լայն դինամիկաների հետ՝ ներառյալ գործադիրում իշխանության կենտրոնացումը և այս համակարգում վարչապետի առանցքային դերը: Երբ դրանք համադրվում են խորհրդարանում սահմանադրական մեծամասնության հետ, «կայուն մեծամասնության» տրամաբանությունը կարող է առավել սահմանափակել խորհրդարանական վերահսկողության, միջկուսակցական բանակցությունների և համաձայնեցված քաղաքականության մշակման գործնական հնարավորությունները: Թեև 2018 թվականի հեղափոխությունից հետո խոստացվել էին բարեփոխումներ, մինչև 2018 թվականը ձևավորված այս կառուցվածքային առանձնահատկությունները հիմնականում պահպանվել են՝ սահմանելով, թե ինչպես է քաղաքական մրցակցությունը փոխակերպվում ինստիտուցիոնալ իշխանության, և դրանով իսկ սահմանափակելով խորհրդարանական որոշումների կայացման գործընթացում բազմակարծության արտացոլումը:

Այս ինստիտուցիոնալ միջավայրը որոշիչ ազդեցություն է ունեցել Հայաստանի կուսակցական համակարգի վերջին զարգացումների վրա: Խոչընդոտելով կոալիցիոն քաղաքականությունը և խրախուսելով միակուսակցական դոմինացիան՝ ընտրական համակարգը ազդում է ոչ միայն այն բանի վրա, թե ընտրությունների արդյունքում քանի կուսակցություն կարող է մուտք գործել խորհրդարան, այլ նաև՝ թե ինչպես են կուսակցությունները կազմակերպվում, ինչպես են իրականացնում քաղաքական պլանավորում, ինչպես են կառուցում ռազմավարություններ և ինչպես են գաղափարական իմաստով դիրքավորվում: Կուսակցությունների համար ձևավորվում են ուժեղ խթաններ՝ ընտրական արդյունավետություն ապահովող, առաջնորդակենտրոն մոբիլիզացիա իրականացնելու համար, այլ ոչ թե երկարաժամկետ ծրագրային զարգացման կամ կոալիցիոն պատրաստվածության ուղղությամբ աշխատելու համար: Հետևաբար

կուսակցական դաշտը հասկանալու համար անհրաժեշտ է կուսակցությունների վարքագիծն ու կազմակերպական ընտրությունները դիտարկել այն սահմանափակումների և խթանների շրջանակներում, որոնք ձևավորվում են ներկայիս սահմանադրական և ընտրական ճարտարապետության արդյունքում:

Անկախությունից ի վեր Հայաստանում ստեղծվել են մեծ թվով քաղաքական կուսակցություններ, որոնց զգալի մասը չի հասել խորհրդարանական ներկայացվածության և հիմնականում ակտիվացել է ընտրական շրջափոփելի ընթացքում: Անկախության վաղ շրջանում բազմաթիվ կուսակցություններ որդեգրել էին պահպանողական և ազգայնական դիրքորոշումներ՝ այն պայմաններում, երբ ազգայնականությունը դարձել էր կարևոր գաղափարական առանձնահատկություն, հատկապես այն կուսակցությունների համար, որոնք ձևավորվել էին Ղարաբաղյան շարժումից կամ սերտորեն առնչվել էին դրա հետ: Միևնույն ժամանակ, կուսակցական մրցակցությունը հաճախ կառուցվել է առավելապես անհատների շուրջ, այլ ոչ թե համահունչ գաղափարական հենքի կամ շարունակական քաղաքական օրակարգերի վրա, ինչն իր հերթին նպաստել է կուսակցությունների ինստիտուցիոնալացման ցածր մակարդակին և ծրագրային տարբերակվածության թույլ արտահայտվածությանը:

2018 թվականի Թավշյա հեղափոխությունն արձանագրեց էական տեղաշարժ քաղաքական խոսույթում՝ առաջնահերթ դարձնելով սոցիալական արդարության, լավ կառավարման և հակակոռուպցիոն օրակարգերը: Հեղափոխության ապակենտրոնացված բնույթը և քաղաքացիական մոբիլիզացիայի վրա հիմնված ընթացքը ավելի լայն հնարավորություններ բացեցին փոքր կուսակցությունների և ոչ ավանդական դերակատարների համար՝ հանրային քննարկումներում տեսանելիություն և ազդեցություն ձեռք բերելու առումով: Այդուհանդերձ գաղափարների և ակտիվիզմի մակարդակում բազմակարծության աճն ինքնին չի վերափոխվել խորհրդարանական բազմակարծության: Գործող ընտրական և սահմանադրական լուծումները շարունակում են

առավելություն տալ խոշոր, ավելի շատ ռեսուրսներ ունեցող կուսակցություններին և սահմանափակել փոքր դերակատարների կարողությունը՝ հանրային աջակցությունը վերածելու ինստիտուցիոնալ ներկայացվածության, ինչի արդյունքում ամրապնդվում է հաստատված քաղաքական ուժերի գերիշխումը³³:

Այս համատեքստում հաջորդ բաժինը ներկայացնում է հայկական քաղաքական կուսակցությունների ընդհանուր նկարագիրը՝ կենտրոնանալով դրանց գաղափարական ուղղվածության, տարածաշրջանային հարցերի շուրջ դրանց դիրքավորման և ծրագրային գործունեության վրա: Մեթոդաբանական սահմանափակումների պատճառով, մասնավորապես այս ուսումնասիրության շրջանակում նախապատրաստված հարցաթերթին ի պատասխան ստացված արձագանքների սահմանափակ քանակի պայմաններում, սույն գնահատումը մեծամասամբ հիմնվում է բաց աղբյուրների վրա՝ ներառյալ կուսակցությունների պաշտոնական հայտարարությունները, նախընտրական ծրագրերը, մեդիա լուսաբանումը և համապատասխան ակադեմիական կամ վերլուծական նյութերը: Թեև այս մոտեցումը կարող է ամբողջությամբ չարտացոլել ներկուսակցական գործընթացները կամ ռազմավարական մոտեցումները, այն, այդուհանդերձ, թույլ է տալիս Հայաստանի գործող կուսակցական համակարգի շրջանակներում իրականացնել կուսակցությունների քաղաքական կողմնորոշումների և կարողությունների համակարգված ու համադրելի քարտեզագրում:

Խորհրդարանում ներկայացված քաղաքական ուժերը

Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողովը բաղկացած է առնվազն 101 պատգամավորից, որոնք ընտրվում են համամասնական ընտրակա-

33 Տե՛ս Գոռ Մադոյան, «Դավիթն ու Գողթայթը. փոքր քաղաքական կուսակցությունները Հայաստանում», Heinrich Böll Stiftung (Թբիլիսի - Հարավային Կովկասի տարածաշրջան), 14 ապրիլի 2025 թ.՝ <https://ge.boell.org/en/2025/04/14/davitn-ow-gogiate-pokr-kowsakt-sowtjownnere-hayastanowm>

րզով հինգ տարի ժամկետով: Ընտրական կարգավորումները նախատեսում են հավելյալ մանդատների բաշխման հնարավորություն՝ ապահովելու համար, որ ընդդիմադիր ուժերը հավաքականորեն ունենան առնվազն 30 տոկոս խորհրդարանական մանդատներ: Գործնականում այս մեխանիզմը նպատակ ունի հավասարակշռել համամասնական ներկայացուցչության տրամաբանությունը սահմանադրական՝ «կայուն մեծամասնություն» ապահովելու մոտեցման հետ՝ միաժամանակ երաշխավորելով խորհրդարանական բազմակարծության նվազագույն մակարդակ:

2021 թվականի հունիսին տեղի ունեցած արտահերթ խորհրդարանական ընտրություններին մասնակցեցին 22 կուսակցություններ և կուսակցությունների 4 դաշինքներ: Վարչապետ Նիկոլ Փաշինյանի գլխավորած «Քաղաքացիական պայմանագիր» կուսակցությունը ստացավ ձայների 53.9 տոկոսը և վերցրեց ԱԺ-ի 107 մանդատներից 71-ը՝ այսպիսով ապահովելով կայուն խորհրդարանական մեծամասնություն: Նախկին նախագահ Ռոբերտ Քոչարյանի գլխավորած «Հայաստան» դաշինքը ստացավ ձայների 21.1 տոկոսը և 29 մանդատ՝ դառնալով ամենամեծ ընդդիմադիր ուժը խորհրդարանում: Նախկին նախագահ Սերժ Սարգսյանի և Արթուր Վանեցյանի (Ազգային անվտանգության ծառայության նախկին տնօրեն) «Պատիվ ունեմ» դաշինքը ստացավ ձայների 5.2 տոկոսը և ստացավ խորհրդարանական 7 մանդատ, թեև հետագայում այդ խմբակցության պատգամավորներից մեկը դուրս եկավ խմբակցությունից և դարձավ անկախ պատգամավոր: Միջազգային և տեղական դիտորդները ընտրությունները գնահատել են որպես մրցակցային և ընդհանուր առմամբ լավ կազմակերպված՝ չնայած առանձին մանր խախտումների վերաբերյալ հիշատակումներին: Այսպիսի պայմաններում ձևավորվեց ընդգծված խորհրդարանական կառավարող մեծամասնություն, ինչը հետագա շրջանում ազդեց օրենսդրական դիմամիկայի, վերահսկողական գործառնությունների իրականացման և ընդհանրապես՝ խորհրդարանական ու արտախորհրդարանական քաղաքական ուժերի փոխհարաբերությունների վրա:

«Քաղաքացիական պայմանագիր» կուսակցությունը Հայաստանի իշխող և գերակա քաղաքական ուժն է և 2018 թվականին հաջորդած քաղաքական վերադասավարումների առանցքային հենասյունը: Կուսակցությունը հիմնադրվել է 2013 թվականին և գրանցվել 2015 թվականին կայացած հիմնադիր համագումարից հետո: Այն իշխանության է եկել Թավշյա հեղափոխությունից հետո և այդ ժամանակից ի վեր հաջորդական ընտրական հաղթանակների միջոցով ամրապնդել է իր քաղաքական դիրքերը: Գաղափարական առումով կուսակցությունը հաճախ դիրքավորվում է որպես կենտրոնամետ և բարեփոխումներին միտված՝ համադրելով հակաօլիգարխիկ ու հակակոռուպցիոն ուղերձները ընդհանուր առմամբ պրոեկտայական/պրոարևմտյան ուղղվածության հաղորդակցության հետ: Խորհրդարանական մեծամասնությունը կուսակցությանը հնարավորություն է տալիս ընդունել օրենքներ և առանց ընդդիմության ձայների անհրաժեշտության ազդել առանցքային ինստիտուտների պաշտոնատար անձանց նշանակումների վրա, ինչն ուժեղացնում է նաև գործադիր գործունեության շրջանակը, սակայն միաժամանակ առաջացնում է մտահոգություններ իշխանության գերկենտրոնացման և խորհրդարանական հակակշիռների համակարգի սահմանափակ արդյունավետության վերաբերյալ: Քաղաքական իմաստով «Քաղաքացիական պայմանագիր» կողմից ստանձնած քաղաքական գերիշխող դիրքը կուսակցությունը դարձնում է ընդդիմադիր մոբիլիզացիայի հիմնական թիրախ՝ անվտանգային և բարձր հանրային զգայունություն ունեցող ազգային հարցերի համատեքստում³⁴:

«Հայաստան» դաշինքը հանդիսանում է ներկայիս գումարման խորհրդարանի ամենախոշոր ընդդիմադիր միավորը և իրենից ներկայացնում է քաղաքական ուղերձներով ավելի պահպանողական ու անվտանգակենտրոն ուժերի համախմբում: Դաշինքը ղեկավարում է նախկին նախագահ Ռոբերտ Քոչարյանը և այն ընդհանուր առմամբ բնութագրվում է խաղաղության գործընթացում հնարավոր զիջումների նկատմամբ զգուշավոր դիրքորոշմամբ,

34 «Քաղաքացիական պայմանագիր» կուսակցություն, պաշտոնական կայք՝ <https://www.civilcontract.am/>

ինչպես նաև եվրոպական ինտեգրման նկատմամբ առավել զսպված մոտեցմամբ՝ միաժամանակ աշխատելով այն ընտրազանգվածների հետ, որոնք առաջնահերթ են համարում անվտանգությունը և կողմ են Ռուսաստանի հետ ավելի սերտ հարաբերություններին: Դաշինքի քաղաքական դերակատարությունը չի սահմանափակվում միայն իշխանության հետ խորհրդարանական հակադրմամբ. դաշինքը փորձում է ներկայանալ որպես առանցքային դերակատար ինչպես ինստիտուցիոնալ ընդդիմության, այնպես էլ ավելի լայն հանրային մոբիլիզացիայի դաշտում՝ կառավարության գործողությունները քննադատելով ազգային անվտանգության, ինքնության և 2020 թվականի պատերազմի հետևանքների դիտանկյունից: Կազմակերպական առումով դաշինքը ներառել է երեք կուսակցություններ՝ Հայ Յեղափոխական Դաշնակցություն (հիմնադրվել է 1890 թվականին՝ Թիֆլիսում), «Վերածնվող Հայաստան» (հիմնադրվել է 2021 թվականին և հետագայում՝ 2022 թվականի նոյեմբերին, դադարեցրել խորհրդարանական գործունեությունը), ինչպես նաև «Մեկ Հայաստան» կուսակցություն (հիմնադրվել է 2019 թվականին, իսկ հետագայում կորցրել է խորհրդարանական ներկայացվածությունը՝ կուսակցության հիմնադրի կողմից պատգամավորական մանդատից հրաժարվելու հետևանքով): Այս զարգացումները ցույց են տալիս ինչպես դաշինքի ընդգրկումությունը, այնպես էլ այն փոփոխականությունը, որը շարունակում է բնորոշել Հայաստանում կուլիցիոն հիմքով ձևավորվող ընդդիմադիր միավորումները³⁵:

«Պատիվ ունեմ» դաշինքը համեմատաբար փոքր խորհրդարանական ընդդիմադիր միավորում է՝ ազգային-պահպանողական և անվտանգակենտրոն մոտեցումներով, որի քաղաքական ինքնությունը մեծապես ձևավորվել է հետպատերազմյան նարատիվներով և պաշտպանության ու ազգային շահերի շուրջ կոշտ դիրքավորմամբ: Այն ասոցացվում է ԱԱԾ նախկին տնօրեն Արթուր Վանեցյանի և Հանրապետության նախկին նախագահ Սերժ Սարգսյանի հետ և ընդհանուր առմամբ դիրքավորվում է որպես առավել կոշտ պաշտպանական քաղա-

35 «Հայաստան» դաշինք, պաշտոնական կայք, առանց ամսաթվի՝ <https://xn--y9afw8bd4f.xn--y9a3aq/en>

քականության ու Ռուսաստանի հետ ավելի սերտ քաղաքական համադրման կողմնակից: Դաշինքը ներառում է Հայաստանի Հանրապետական կուսակցությունը, որը հիմնադրվել է 1990 թ. ապրիլի 2-ին և պատմականորեն հանդիսացել է առանցքային իշխանական ուժ, ինչպես նաև «Հայրենիք» կուսակցությունը՝ հիմնադրված 2020 թ. մայիսի 30-ին Արթուր Վանեցյանի կողմից: Թեև դաշինքի խորհրդարանական կշիռը սահմանափակ է՝ համեմատած «Հայաստան» դաշինքի հետ, այն տեսանելի դեր ունի «կոշտ ընդդիմադիր գծի» դիրքավորումներն ուժեղացնելու գործում՝ հատկապես խաղաղության գործընթացի, 2020 թվականի պատերազմի արդյունքների մեկնաբանության, ինչպես նաև պետական ինքնիշխանության և անվտանգության ավելի լայն հարցերի շուրջ:

2021 թվականից ի վեր Հայաստանի խորհրդարանական կուսակցական դաշտն արտացոլում է մի համակարգ, որում առկա է կենտրոնացված իշխանական մեծամասնություն և միաժամանակ՝ ընդդիմություն, որն ունի ներկայացվածություն և քաղաքականապես ակտիվ է, սակայն կառուցվածքային առումով սահմանափակված է թե՛ իշխող ուժի մեծամասնությամբ, թե՛ ընդդիմադիր տարբեր ձևաչափերի միջև մասնատվածությամբ: Այս ամենը կարևոր հետևանքներ ունի խորհրդարանում օրենսդրական քննարկումների և խորհրդարանի կողմից իրականացվող վերահսկողական գործառնությունից համար. թեև Ազգային ժողովը պահպանում է իր ֆորմալ լիազորությունները և ունի բազմակուսակցական ներկայացվածություն, քաղաքական մրցակցությունը հաճախ տեղափոխվում է խորհրդարանից դուրս՝ հանրային մոբիլիզացիայի, փողոցային պայքարի և տեղեկատվական արշավների դաշտ, հատկապես բարձր հանրային զգայունություն ունեցող անվտանգային և ինքնության հարցերի շուրջ: Արդյունքում խորհրդարանական քաղաքականությունը և մշակույթը ձևավորվում են ոչ միայն մանդատների պարզ բաշխմամբ, այլ նաև լեգիտիմության շուրջ ավելի լայն մրցակցությամբ, ինչը շարունակում է բնորոշել 2021 թվականից հետո ձևավորված Հայաստանի քաղաքական միջավայրը:

Արտախորհրդարանական քաղաքական ուժերի պատկերը

Արտախորհրդարանական կուսակցությունները շարունակում են մնալ Հայաստանի ներկայիս քաղաքական դաշտի կառուցվածքային իմաստով կարևոր տարրերից մեկը: Համամասնական, կուսակցական ցուցակներով ընտրակարգը հնարավորություն է տալիս մեծ թվով կուսակցությունների գրանցվել և մասնակցել ընտրություններին, սակայն «կայուն մեծամասնության» տրամաբանությունից բխող հետևանքները ու համեմատաբար բարձր ընտրական շեմերը հանգեցնում են նրան, որ բազմաթիվ քաղաքական ուժեր առավել ակտիվանում են միայն ընտրական շրջափուլերում և դժվարությամբ են հանրային տեսանելիությունը վերածում խորհրդարանական ներկայացվածության: 2021 թվականի արտահերթ ընտրությունները, որոնց, ինչպես արդեն նշեցինք, մասնակցեցին 22 կուսակցություններ և կուսակցությունների 4 դաշինքներ, հստակ վերահաստատեցին այս դինամիկան. մասնակցող ուժերի լայն շրջանակը վկայում էր քաղաքական հայտի ներկայացման մակարդակում առկա բազմակարծության մասին, մինչդեռ ընտրությունների արդյունքները և մանդատների վերջնական բաշխումը ընդգծեցին համակարգի թերությունները:

Յուրաքանչյուր ժողովրդավարական խորհրդարանական համակարգում արտախորհրդարանական դերակատարները կարևոր են, և նրանց գործունեությունը էական նշանակություն ունի առնվազն երեք հիմնական պատճառներով: Նախ՝ նրանք ձևավորում են հանրային քաղաքական խոսույթը՝ շրջանառության մեջ դնելով քննարկման թեմաներ և քաղաքական հարցադրումներ, որոնք խորհրդարանական ուժերը կարող են շրջանցել կամ օգտագործել ըստ նպատակահարմարության (օրինակ՝ կառավարման բարեփոխումներ, հակակոռուպցիոն օրակարգ, սոցիալական քաղաքականություն, արտաքին քաղաքական դիվերսիֆիկացիա): Երկրորդ՝ դրանք հաճախ հանդես են գալիս որպես ապագա խորհրդարանական հավակնորդների բազա՝ հատկապես այն պայմաններում, երբ կուսակցությունների

ինստիտուցիոնալացումը ցածր մակարդակի վրա է, իսկ կուսակցությունների դաշինքները հաճախ են փոփոխվում: Երրորդ՝ նրանք կարևոր դեր են խաղում տեղական ինքնակառավարման, համայնքային կոալիցիաների և տեղական մակարդակի հարցերի շուրջ մոբիլիզացիայի գործընթացներում, որոնք հաջողության դեպքում կարող են ծառայել որպես ազգային մակարդակում ազդեցություն ձեռք բերելու լավ մեկնարկային հարթակ: Սա հատկապես տեսանելի է վերջին տարիներին Երևան քաղաքի քաղաքական կյանքում, որտեղ ազգային մակարդակում արտախորհրդարանական հանդիսացող որոշ կուսակցություններ այդուհանդերձ կարողանում են իրական ազդեցություն ձեռք բերել՝ քաղաքային ավագանու կազմում ներկայացվածության և կոալիցիոն բանակցությունների միջոցով:

Արտախորհրդարանական այսպիսի դաշտում առաջին շերտը ձևավորում են «ավանդական» կամ պատմականորեն նշանակալի ուժերը, որոնք պահպանում են իրենց մարդկային կապիտալը, անվան/բրենդի ճանաչելիությունը և, որոշ դեպքերում, կայուն կազմակերպական ենթակառուցվածքները: Այս կատեգորիայի դասական ներկայացուցիչ է, օրինակ, Հայ ազգային կոնգրեսը³⁶. այն ձևավորվել է 2008 թվականին՝ որպես կուսակցությունների դաշինք, և 2013 թվականին գրանցվել է որպես կուսակցություն՝ Հայաստանի առաջին նախագահ Լևոն Տեր-Պետրոսյանի ղեկավարությամբ: Նրա ներկայիս դերակատարումը ներքաղաքական կյանքում նվազել է՝ պայմանավորված խորհրդարանական ներկայացվածության բացակայությամբ: Այդուհանդերձ, ընդդիմադիր շրջանակներում կուսակցությունը շարունակական դերակատարություն է ունեցել, ինչպես նաև բազմիցս ցուցաբերել է քաղաքական դաշտ վերադառնալու կարողություն այն պահերին, երբ պետականության, լեգիտիմության և ռազմավարական կողմնորոշման հարցերը դարձել են քաղաքականապես բարձր զգայունություն ունեցող օրակարգ:

«Բարգավաճ Հայաստան» կուսակցությունը, որը հիմնադրվել է 2004 թվականին գործարար

36 Հայ ազգային կոնգրես, պաշտոնական կայք, առանց ամսաթվի՝ <https://anc.am/>

Գագիկ Ծառուկյանի կողմից, ներկայացնում է մեկ այլ կազմակերպական մոդել՝ մասնավոր բիզնեսի վրա հենված և ցենտրիստական-պահպանողական դիրքավորում ունեցող: Տարբեր փուլերում այս կուսակցությունը հանդես է եկել որպես խոշոր խորհրդարանական ուժ և «որոշիչ» դերակատար կոալիցիոն ֆորմատներում: Թեև 2018 թվականից հետո այս կուսակցության ազդեցությունը զգալիորեն նվազել է, այն շարունակում է մնալ ճանաչելի քաղաքական բրենդ՝ ժամանակ առ ժամանակ մոբիլիզացիոն կարողությամբ և որոշակի տեղական ցանցերով, և շարունակաբար հիշատակվում է Հայաստանի կուսակցական համակարգի փոփոխականության վերաբերյալ վերլուծություններում: Թեև Հայաստանի Հանրապետական կուսակցությունը (ՀՀԿ)³⁷ և Հայ Յեղափոխական Դաշնակցությունը (ՀՅԴ/Դաշնակցություն)³⁸ ներկայումս խորհրդարանում ներկայացված են ավելի լայն դաշինքների միջոցով (այսինքն՝ դասական իմաստով «արտախորհրդարանական» չեն), դրանք շարունակում են մնալ ինքնուրույն քաղաքական կազմակերպություններ՝ սեփական ենթակառուցվածքներով, տարածքային գրասենյակներով, սիյուրքի հետ կապերով (մասնավորապես՝ ՀՅԴ-ի պարագայում) և երկարաժամկետ գաղափարական ինքնություններով: Նրանց ներկայացուցիչները, անկախ խորհրդարանական մանդատների քանակից, շարունակում են ձևավորել ընդդիմադիր նարատիվներ, ակտիվ մասնակցում են արտաքին քաղաքական ուղղվածության և անվտանգության շուրջ բանավեճերին:

Ավանդական և պատմական քաղաքական դերակատարների կողքին Հայաստանի քաղաքական դաշտում ներկայումս առկա են նաև բարեփոխումներին միտված և պրոեվոյակական ուղղվածությամբ կուսակցություններ, որոնք ունեն տեսանելիություն և քաղաքական հստակ դիրքավորում, սակայն գործող ընտրական կարգավորումների պայմաններում դրանք

դեռևս դժվարանում են այդ տեսանելիությունը և դիրքավորումը վերածել խորհրդարանական մակարդակում կայուն ներկայացվածության:

«Հանրապետություն» կուսակցությունը³⁹, որը հիմնադրվել է 2001 թվականին՝ Հայաստանի Հանրապետական կուսակցությունը լքած նախկին անդամների և «Երկրապահ» կամավորական միության հետ կապ ունեցող գործիչների մասնակցությամբ և ներկայումս ղեկավարվում է նախկին վարչապետ Արամ Զավենի Սարգսյանի կողմից: Կուսակցությունը 2018 թվականից ի վեր խորհրդարանական ներկայացվածություն չի ունեցել, սակայն շարունակում է քաղաքական առումով ակտիվ մնալ՝ իր հստակ ու ճանաչելի պրոարևանտյան դիրքորոշման և տեղական ինքնակառավարման մակարդակում գործնական ներգրավվածության շնորհիվ: Կուսակցությունը 2023 թվականին Երևան քաղաքի ավագանիում «Քաղաքացիական պայմանագիր» կուսակցության հետ կոալիցիոն պայմանավորվածություն կնքեց, ինչը կարևոր է, քանի որ դա ցույց է տալիս, թե ինչպես ձևավորված համայնքային կոալիցիաները կարող են որոշակիորեն փոխհատուցել խորհրդարանական մակարդակում ներկայացվածության բացակայությունը՝ ապահովելով ինչպես ինստիտուցիոնալ լծակներ, այնպես էլ կուսակցության կազմակերպական գործունեության շարունակականություն:

Նմանատիպ, սակայն ավելի սահմանափակ իրավիճակում է «Լուսավոր Հայաստան» կուսակցությունը⁴⁰, որը հիմնադրվել է 2015 թվականի դեկտեմբերին և ղեկավարվում է Էդմոն Մարտիանի կողմից (ով 2012 թվականին առաջին անգամ ընտրվել է Ազգային ժողովի անկախ պատգամավոր): «Լուսավոր Հայաստանը» շարունակում է հանրային-քաղաքական ակտիվություն պահպանել և ունի միջազգային ամուր կապեր (ALDE-ի անդամ է), սակայն ներկայումս չունի ներկայացվածություն ո՛չ Ազգային ժողովում, ո՛չ էլ համայնքային ավագանիներում, ինչը սահմանափակում է կուսակցության կողմից

39 «Հանրապետություն» կուսակցություն, Ֆեյսբուքյան էջ, առանց ամսաթվի՝ <https://www.facebook.com/hanrapetutyunparty/?locale=hy-AM>

40 «Լուսավոր Հայաստան» կուսակցություն, պաշտոնական կայք, առանց ամսաթվի՝ <https://www.brightarmenia.am/en/1/home.htm>

օրակարգ ձևավորելու ինստիտուցիոնալ ուղիները և կուսակցության ազդեցությունն ավելի կախված է դարձնում մեդիա ներկայությունից և որոշակի թեմաների շուրջ հանրային դիրքավորումից: Միևնույն ժամանակ վերջին շրջանում կուսակցության կողմից Հայաստանի ԵՄ-ի հետ ավելի խորը ներգրավվածության վերաբերյալ թերահավատ շեշտադրումները նույնպես արտացոլում են, թե ինչպես անվտանգային մարտահրավերները և բևեռացված աշխարհաքաղաքական բանավեճերը կարող են անգամ եվրոպական կողմնորոշում ունեցող քաղաքական ուժերին դրդել վերափոխվելու և նոր լույսի ներքո դիտարկել իրենց քաղաքական նարատիվները:

Արտախորհրդարանական դաշտի պրոարևմտյան հատվածում մի շարք կուսակցություններ պահպանում են հստակ ռազմավարական դիրքավորում, որը հանրային քննարկումների վրա ազդեցություն է ունենում նույնիսկ այն պարագայում, երբ դրանց ընտրազանգվածն այս պահին դեռևս սահմանափակ է:

«Հանուն Հանրապետության» կուսակցությունը⁴¹, որը հիմնադրվել է 2020 թվականի սեպտեմբերի 20-ին՝ նախկին պատգամավոր Արման Բաբաջանյանի կողմից, դիրքավորվում է որպես պրոեվրոպական և աջ ցենտրիստական ուղղվածության ուժ, որի օրակարգը կենտրոնացած է ժողովրդավարական բարեփոխումների, մարդու իրավունքների և իրավունքի գերակայության, եվրատլանտյան ինտեգրման վրա, ինչպես նաև Հայաստանի՝ ՀԱՊԿ-ից և Եվրասիական տնտեսական միությունից դուրս գալու գործողությունների վրա:

«Հայաստանի եվրոպական կուսակցությունը»⁴² հիմնադրվել է 2018 թվականի նոյեմբերի 6-ին՝ հանրային գործիչ Տիգրան Խզմալյանի կողմից: Այս կուսակցությունը նույնպես արտահայտում է լիբերալ՝ պրոեվրոպական մոտեցումներ և, չնայած սահմանափակ ընտրական կշիռ ունի, պահպանում

41 «Հանուն Հանրապետության» կուսակցություն, Ֆեյսբուքյան էջ, առանց ամսաթվի՝ https://www.facebook.com/Hanunhanrapetutyancparty/?locale=hy_AM
42 Հայաստանի եվրոպական կուսակցություն, Ֆեյսբուքյան էջ, առանց ամսաթվի՝ <https://www.facebook.com/armeuroparty/>

է իր տեսանկյունից հանրային քննարկումներում: Նշված կուսակցությունները առաջ են մղում «ռազմավարական շրջադարձի» մոտեցումները, և այդպիսով ազդում են ավելի լայն հանրային խոսույթի վրա նույնիսկ այն դեպքում, երբ ինստիտուցիոնալ ներկայացվածություն չունեն խորհրդարանում կամ ՏԻՄ մարմիններում:

Քաղաքական դերակատարների մի առանձին խումբ ձևավորվել կամ ակտիվացել է 2020 թվականի պատերազմից հետո՝ առաջնորդվելով ինքնիշխանության, անվտանգության և հաշվետվողականության խոսույթներով: Այսպիսի քաղաքական միավորների շարքում էին «5165 ազգային պահպանողական շարժումը», որը հիմնադրվել է 2021 թվականին՝ Կարին Տոնոյանի կողմից, ինչպես նաև «Ինքնիշխան Հայաստան» կուսակցությունը, որը հիմնադրվել է 2021 թվականի ապրիլին՝ Դավիթ Սանասարյանի կողմից (Վարչապետի աշխատակազմի Պետական վերահսկողական ծառայության նախկին ղեկավար): Այս կազմավորումները գործել են քաղաքական խիտ միջավայրում, որտեղ «կոշտ անվտանգային» հարցերը բարձր հանրային զգայունություն ունեին: Այս կուսակցությունների համար դժվար էր ապահովել կազմակերպական կայունություն՝ առանց համապատասխան մարդկային ռեսուրսների, ֆինանսավորման, խորհրդարան մուտք գործելու գործունե հնարավորության կամ կայուն համայնքային հենարանների: Միաժամանակ, քաղաքացիական ակտիվիզմից և շարժումային տրամաբանությունից ի հայտ եկած կուսակցություններն էլ շարունակում են իրենց գործունեությունը: Որպես այս խմբի օրինակ նշենք «Քաղաքացու որոշումը», որը հիմնադրվել է 2018 թվականի նոյեմբերին՝ ձախակողմյան մի խումբ ակտիվիստների կողմից: Այս կուսակցությունն ունի քաղաքացիական ակունքներ և ներկայացնում է հետհեղափոխական քաղաքացիական էներգիան կուսակցական կազմակերպության վերածելու փորձ: Նման կուսակցությունները, ընդհանուր առմամբ, բախվում են մասշտաբի, ռեսուրսների և երկարաժամկետ ինստիտուցիոնալացման խնդիրների հետ:

Վերջին շրջանում արտախորհրդարանական դաշտը ընդլայնվել է նաև նոր քաղաքական ձևավորումների

և 2020 թվականից հետո ի հայտ եկած քաղաքական ակտիվիզմի շնորհիվ՝ արտացոլելով Հայաստանի կուսակցական միջավայրի շարունակական փոփոխականությունը, ինչպես նաև «իշխանություն-ավանդական ընդդիմություն» առանցքից դուրս այլընտրանքների պահանջարկը: Ակնառու օրինակ է «Նոր ուժ» կուսակցությունը⁴³, որը հիմնադրվել է 2024 թվականի մայիսին և ղեկավարվում է Երևանի նախկին քաղաքապետ Հայկ Մարությանի կողմից, ով նախկինում «Քաղաքացիական պայմանագիր» կուսակցության անդամ էր: Կուսակցությունը դիրքավորում է իրեն որպես սոցիալ-դեմոկրատական, պրոեվրոպական ուժ՝ պաշտպանելով արևմտյան արժեքները, սոցիալական արդարությունը, սոցիալական ապահովության համակարգի ընդլայնումը, հակակոռուպցիոն քայլերը, սփյուռքի ներգրավվածությունը և Հայաստանի ազատ շուկայական տնտեսության զարգացումը՝ միաժամանակ ազդարարելով պրագմատիկ հարաբերությունների անհրաժեշտություն Ռուսաստանի, Միացյալ Նահանգների, Հնդկաստանի և Չինաստանի հետ: Թեև կուսակցությունը ներկայումս չունի խորհրդարանական ներկայացվածություն, և առաջիկա ընտրություններին դրա մասնակցության ու ծրագրային փաստաթղթերի վերաբերյալ տեղեկատվությունը սահմանափակ է, այս կուսակցությունը փորձ է կատարելու քաղաքային մակարդակում գեներացված բողոքական տրամադրությունները և համայնքային մակարդակում ձեռք բերած տեսանկյունից վերածել ազգային ընտրական առաջարկի՝ դիրքավորվելով որպես կենտրոնամետ-առաջադեմ այլընտրանք թե՛ իշխող ուժին, թե՛ ավանդական ընդդիմադիր բլոկներին:

Վերջապես, որոշ կուսակցություններ ընտրում են աստիճանական զարգացման մոդելը՝ տեղական ընտրությունների և նպատակային ընտրազանգված ձևավորելու միջոցով: «Ապրելու երկիր» կուսակցությունը⁴⁴, որը ղեկավարում է նախկին պատգամավոր Մանե Թանդիլյանը, 2021 թվականից

43 Helix Consulting LLC. 2024. ««Նոր ուժ» ռեֆորմիստական քաղաքական կուսակցության կանոնադրություն և ծրագիր»: Azdarar.am. 2024՝ <https://personal-legal-old.azdarar.am/announcements/cat/505/01527894/>
44 «Ապրելու երկիր» կուսակցություն, պաշտոնական կայք, առանց ամսաթվի՝ <https://www.apreluyerkir.am/en/>

ակտիվ է տեղական ընտրություններում: Սա արտացոլում է այն մոտեցումը, երբ կուսակցությունը փորձում է կառուցել իր քաղաքական ընկալումը համայնքային ներգրավվածության և «թեմատիկ բրենդավորման» միջոցով՝ առանց ազգային մակարդակում անմիջապես բեկում ապահովելու ակնկալիքի:

Հայաստանի արտախորհրդարանական քաղաքական դաշտի մեկ այլ բնորոշ առանձնահատկություն են «հովանոցային» կոալիցիաները և «բևեռային» քաղաքական միավորների առկայությունը, որոնք գործում են որպես մոբիլիզացիոն հարթակներ և իրենցից ներկայացնում են փոքր դերակատարների միջև ուժերի համադրման ավելի լայն փորձեր: Այս ձևաչափի օրինակ է «Ազգային ժողովրդավարական բևեռը», որը ձևավորվել է 2020 թվականին և ներառում է «Սասնա ծռեր» համահայկական կուսակցությունն ու «Ազգային առաջընթաց» կուսակցությունը: Հանրային աղբյուրներում նշվում է նաև այս միավորման հետ առնչվող մեկ այլ ձևաչափ՝ «Ազգային ժողովրդավարական դաշինք/առանցք»-ը, որը ստեղծվել է 2020 թվականի մայիսի 4-ին՝ 16 քաղաքական գործիչների մասնակցությամբ, և որի հետագա գործունեությունը զգալիորեն պայմանավորվել է 2020 թվականի պատերազմի⁴⁵ շուրջ ձևավորված ընդդիմադիր նարատիվներով: Նման կոալիցիաները սովորաբար բախվում են արդյունավետ համակարգման բարդությունների, առաջնորդության շուրջ մրցակցությանը և այն խնդրին, թե ինչպես մոբիլիզացիան վերածել կայուն կուսակցաշինության և երկարաժամկետ կազմակերպական կառուցվածքի:

Ընդհանուր առմամբ, Հայաստանի արտախորհրդարանական դաշտը միաժամանակ «խիտ» է և տեսանելի. այն արտացոլում է քաղաքական առաջարկի ձևավորման ոլորտում բազմակարծություն, սակայն գործում է այնպիսի ինստիտուցիոնալ պայմաններում, որում խորհրդարանական ներկայացվածության շուրջ պայքարը հիմնականում ընթանում է մի քանի դերակատարների

45 «Ազգային ժողովրդավարական բևեռի հայտարարություն»: Ajbever. 30 դեկտեմբերի 2022 թ.՝ <https://ajbever.com/azgayin-zhog-hovrdavaran-bewerhi-khorhdi-haytararowt-yowne/>

միջև: Այդ պատճառով բազմաթիվ կուսակցություններ ազդեցության լծակներ են որոնում այլ ուղիներով՝ համայնքային քաղաքականության մեջ ակտիվ ներգրավվածությամբ, մեդիա ներկայությամբ, քաղաքացիական մոբիլիզացիայով և տարբեր դաշինքային փորձարկումներով՝ նպատակ հետապնդելով ստեղծել նախապայմաններ, որոնք թույլ կտան հաղթահարել խորհրդարան մտնելու շեղումը: Այս դերակատարների քարտեզագրումը կարևոր է ոչ միայն որպես սոսկ արտախորհրդարանական ուժերի արձանագրում, այլ նաև որպես ի հայտ եկող օրակարգերի, հնարավոր ապագա քաղաքական վերադասավորումների և Հայաստանի ժողովրդավարական վերափոխման փուլում քաղաքական այլընտրանքների և հանրային պահանջարկի փոփոխության կարևոր ցուցիչ:

Նոր քաղաքական շարժումները և այլ քաղաքական դերակատարները

2026 թվականի խորհրդարանական ընտրություններին նախորդող շրջանում Հայաստանի քաղաքական դաշտում նկատվում է նոր քաղաքական շարժումների ստեղծման ալիք: Զուգահեռաբար պահպանվում է նաև այն նորաստեղծ կուսակցությունների ակտիվությունը, որոնք հիմնականում աճ են արձանագրել մեդիակենտրոնացվածության արդյունքում առաջացած մոբիլիզացիայի և համայնքային քաղաքականության շնորհիվ: Այս զարգացումներն արտացոլում են երկու զուգահեռ միտում. (ա) կայուն պահանջարկ «նոր այլընտրանքների» նկատմամբ, որը դուրս է ձևավորված իշխանություն-ընդդիմություն ավանդական առանցքից, և (բ) կուսակցական միջավայրի բարձր փոփոխականություն, որի պայմաններում քաղաքական շարժումները հաճախ մեկնարկում են որպես քաղաքացիական նախաձեռնություն կամ ոչ ֆորմալ շարժում՝ նախքան կուսակցական ձև ստանալը:

Նոր և առավել տեսանելի մուտք ունեցած դերակատարներից մեկը «**ՄԵՐ ՃՆՈՎ**» շարժումն է, որը հանրային դաշտում կապվում է ռուսաստանահայ

գործարար **Սամվել Կարապետյանի**⁴⁶ հետ: Կարապետյանը ձեռքբերվել է 2025 թվականի հունիսին. նրա նկատմամբ որպես խափանման միջոց կիրառվել է կալանքը, որը 2025 թվականի դեկտեմբերի 30-ին փոխվել է տնային կալանքի: Շարժումը հանրային կերպով իրեն ներկայացնում է որպես կամավորական, ոչ ֆորմալ միավորում՝ շեշտադրելով հանրային ծառայությանը միտված գործելակերպը՝ ոչ թե դասական կուսակցական կառուցվածքը, միաժամանակ ընտրություններին ընդառաջ դիրքավորվելով որպես լուրջ քաղաքական հավակնորդ: 2026 թվականի հունվարի սկզբին շարժման աջակիցները փաստացիորեն ինստիտուցիոնալացրեցին այս շարժումը՝ գրանցելով «**Ուժեղ Հայաստան**»⁴⁷ քաղաքական կուսակցությունը, ինչը վկայում է հանրային մոբիլիզացիայից դեպի ինստիտուցիոնալ մասնակցության անցման մասին: Նոր կուսակցությունը սկսել է իր հանրային արշավը կառուցել տնտեսական վերականգնման և պետական կարողությունների ամրապնդման շուրջ՝ ներկայացնելով հինգ քայլերից բաղկացած տնտեսական ծրագիր, որը շեշտադրում է վերաարդյունաբերականացումը, աշխատատեղերի ստեղծումը և արտաքին վարկային կախվածության նվազեցումը: Այս դիրքավորումը փորձ է՝ համադրելու «տեխնոկրատական տնտեսական ուղեբանները» ավելի լայն՝ գործող իշխանության նկատմամբ քննադատական քաղաքական խոսույթի հետ, ինչը կարող է արձագանք գտնել այն ընտրողների շրջանում, որոնք տարիներ շարունակ անվտանգային ցնցումներով և քաղաքական բևեռացմամբ պայմանավորված միջավայրում առավելապես փնտրում են կառավարման կանխատեսելիություն և գործունակություն:

Երկրորդ բարձր տեսանելիություն ունեցող նախաձեռնությունը «**Միասնության թևեր**»-ն է, որը նախաձեռնվել է Մարդու իրավունքների նախկին պաշտպան Արման Թաթոյանի կողմից. նա հայտարարել է, որ մտադիր է մասնակցել 2026

46 «Մեր ձևով» շարժում, պաշտոնական կայք, առանց ամսաթվի՝ <https://merdzevov.org/>
47 Factor.am, «Հոդված. «Մեր ձևով» շարժման անդամները հիմնադրել են «Ուժեղ Հայաստան» կուսակցությունը. ովքեր են կառավարման մարմնի անդամները» <https://factor.am/974980.html>

թվականի ընտրություններին և հանդես է գալիս որպես վարչապետի թեկնածու⁴⁸: Նախաձեռնության մասնակիցների կազմում նշվում է նաև Պետական եկամուտների կոմիտեի նախկին նախագահ Դավիթ Անանյանը: Քաղաքական իմաստով Թաթոյանի քայլը նշանակալի է, քանի որ դա փորձ է մարդու իրավունքների պաշտպանության ոլորտում գործունեության հիմքի վրա կառուցված հանրային կերպարը փոխակերպել քաղաքական կերպարի: Նախաձեռնության ընտրական առումով կենսունակ լինելը կախված կլինի ոչ այնքան Թաթոյանի ճանաչելիությունից (որը նա ունի), որքան նրանից, թե արդյոք նախաձեռնությունը կկարողանա ներկայիս ներքաղաքական համակարգում ձևավորել կուսակցական ենթակառուցվածք, ապահովել վստահելի թեկնածուների հավաքագրում և ստեղծել տարածքային ներկայություն:

Երրորդ ուժը, որն օժտված է ավելի սահմանափակ ազդեցությամբ և տեսանելիությամբ, «**ՆԺԱՐ**» սահմանադրական շարժումն է⁴⁹, որը մեկնարկել է 2025 թվականին հանրային գործիչ Գարեգին Միսկարյանի, իրավապաշտպան Նինա Կարապետյանի և գործարար Արտաշես Իկոնոմովի կողմից: «ՆԺԱՐ»-ը վարչապետի թեկնածու է առաջադրել Նինա Կարապետյանին և դիրքավորվում է որպես ուժ, որը հանդես է գալիս «դեպի օրինականություն վերադարձի» և սահմանադրական կարգի վերականգնման օգտին՝ միաժամանակ հնչեցնելով քննադատական գնահատականներ գործող կառավարման և ինստիտուցիոնալ համակարգի վերաբերյալ: Վերլուծական տեսանկյունից «ՆԺԱՐ»-ը բնորոշում է որպես Հայաստանի հետպատերազմյան քաղաքականության ավելի լայն միտումներից մեկը՝ «սահմանադրականության վերականգնման» նարատիվների վերաակտիվացումը որպես քաղաքական բրենդավորման միջոց, հատկապես այն դերակատարների շրջանում, որոնք փորձում են տարբերակվել թե՛ գործող իշխանությունից, թե՛

48 PanARMENIAN.Net, «Հոդված. Թաթոյանը կզլխավորի «Միասնության թևեր»-ը 2026 թվականի ընտրությունում»՝ <https://panarmenian.net/m/eng/news/326944>
49 «Բոլորին դեմ եմ» շարժում, Ֆեյսբուքյան էջ, առանց ամսաթվի՝ <https://www.facebook.com/profile.php?id=61579767788247>

նախկին ռեժիմի հետ ասոցացվող ընդդիմությունից:

2026 թվականի սկզբին հանրային դաշտում ներկայացվեց ևս մեկ նախաձեռնություն՝ «**Բոլորին դեմ եմ**»-ը, որը հայտարարեց, որ նախատեսում է կուսակցություն գրանցել 2026 թվականի փետրվարի 1-ին և մասնակցել առաջիկա խորհրդարանական ընտրություններին⁵⁰: Շարժման ուղեբանները բացահայտ «հակահամակարգային» են. դրանց կենտրոնում դրված են ինստիտուցիոնալ բարեփոխումների առաջարկներ, օրինակ՝ խորհրդարան անցնելու շեղումը և քվեաթերթիկում «բոլորին դեմ» տարբերակի ներդրումը, որը թույլ կտա ընտրողներին պաշտոնապես մերժել ներկայացված ցուցակները: Անգամ եթե այս նախաձեռնությանը ընտրական աջակցությունը սահմանափակ լինի, այն ուշագրավ է այն պատճառով, որ քաղաքական մրցակցությունը ձևավորվում է ոչ թե առանձին ուժերի միջև ընտրության, այլ ողջ քաղաքական ընտրանու՝ «էլիտաների» նկատմամբ դժգոհության շուրջ: Սա, իր հերթին, կարող է դիտարկվել որպես ավելի խորքային ժողովրդավարական լեգիտիմության բաց և ներկայացվածության պակասի ընկալման ցուցիչ:

Այս նոր շարժումների և կուսակցությունների շարքում «**ԴՕԿ**» կուսակցությունը ներկայացնում է քաղաքական մեկ այլ մոդել՝ ձևավորված թվային մոբիլիզացիայի և հակահամակարգային առավել կոշտ ու առճակատող հռետորաբանության շուրջ: Կուսակցությունը հիմնադրվել է 2022 թվականին և սկզբնական շրջանում առաջնորդվել է Հայաստանի ոստիկանության նախկին սպա, վիդեոբլոգեր Վարդան Ղուկասյանի կողմից (հանրահայտ «DOG» մականվամբ), ով միգրացիոն վարույթի շրջանակում ներկայումս Միացյալ Նահանգներում պահվում է վարչական կալանքի տակ:

Ընդհանուր առմամբ նոր կուսակցությունների ու քաղաքական շարժումների, ինչպես նաև վերջին շրջանում հիմնադրված կուսակցությունների թվի աճը չպետք է մեկնաբանվի պարզապես որպես բազմակարծության դրսևորում: Հայաստանի

50 Ազատ Եվրոպա/Ազատություն ռադիոկայան (Azatutyun), «Հոդված. «Բոլորին դեմ եմ» շարժումը կուսակցություն է դառնում. կմասնակցի խորհրդարանական ընտրություններին»՝ <https://www.azatutyun.am/a/33662481.html>

ինստիտուցիոնալ միջավայրում, որտեղ ռեսուրսները, մեդիա էկոհամակարգերը և ընտրական խթանները նպաստում են խոշոր քաղաքական միավորների գաղափարների առաջնությունը, առանցքային հարցը այն է, թե այս նոր ի հայտ եկող նախաձեռնություններից որոնք կկարողանան մոբիլիզացիան վերածել կայուն կազմակերպվածության, վստահելի թեկնածուների ցուցակների, կայուն ֆինանսավորման և տարածքային ցանցերի: Նույնիսկ այն նախաձեռնությունները, որոնք կարող են չհաղթահարել խորհրդարան մտնելու շեղումը, կարող են մնալ ազդեցիկ: դրանք կարող են վերափոխվել օրակարգերը, ճնշում գործադրել խորհրդարանական դերակատարների վրա՝ նոր քաղաքական խոսույթներ որդեգրելու միջոցով, և տեղական մակարդակում ձևավորել կոալիցիաներ ու դառնալ կարևոր գործոններ՝ այդպիսով ազդելով Հայաստանի քաղաքական կյանքի ընթացքի վրա:

Կուսակցությունների գաղափարական դիրքավորումը, արտաքին քաղաքականության հիմնահարցեր և ծրագրային մրցակցություն

Գաղափարական մոտեցումներ և կուսակցությունների դիրքավորումներ

Սույն և հաջորդ գլուխների համար անհրաժեշտ տեղեկատվությունը հավաքագրելու նպատակով մշակվել և համապատասխան քաղաքական կուսակցություններին էր ուղարկվել նպատակային հարցաթերթիկ՝ միտված առաջնային աղբյուրից՝ կուսակցություններից ստանալու կառուցվածքային իմաստով համադրելի մանրամասն տվյալներ: Մի շարք հիշեցումներից և հետադարձ կապ հաստատելու փորձերից հետո, ցավոք պետք է արձանագրենք, որ կուսակցությունների մեծ մասը

հարցաթերթիկը չլրացրեց կամ չարձագանքեց մեր հարցումներին: Սա սահմանափակել է առաջնային աղբյուրից տեղեկատվության հասանելիությունը և նվազեցրել է ուսումնասիրության կիրառական հնարավորությունները՝ հետևողական ձևով արտացոլելու կուսակցությունների ձևակերպված առաջնահերթությունները, մոտեցումները և կարևորություն ներկայացնող հարցերի շուրջ ռազմավարական դիրքավորումները:

Հետազոտական գործընթացը հավելյալ սահմանափակվել է նաև պաշտոնական փաստաթղթերի անհավասար մատչելիության հետևանքով: Կուսակցությունների մի մասը կամ չի հրապարակում ամբողջական կանոնադրությունները, իր ծրագրերը և հստակ ձևակերպված քաղաքական մոտեցումները, կամ դրանք հրապարակում է դրվագային ձևով՝ չապահովելով շարունակականություն և այնպիսի կառուցվածքով, որը թույլ կտար դրանք հեշտությամբ համադրել: Արդյունքում՝ տվյալ գլխում ներկայացվող վերլուծությունը հիմնականում հիմնված է հանրայնորեն հասանելի նյութերի, պաշտոնական հայտարարությունների, մեդիա հարցազրույցների, հաղորդագրությունների և այլ բաց աղբյուրների ուսումնասիրության վրա, որոնց միջոցով փորձ է կատարվել իրականացնել կուսակցությունների գաղափարական դիրքավորման գնահատում: Թեև բաց աղբյուրներում առկա տեղեկությունները կարևոր պատկերացում են տալիս հանրային դաշտում կուսակցությունների կողմից ներկայացվող նարատիվների վերաբերյալ, դրանք չեն կարող փոխարինել կուսակցական համակարգված ծրագրերը և, հետևաբար, այս էական մեթոդաբանական սահմանափակումը պետք է դիտարկվի արդյունքների մեկնաբանման ընթացքում:

Նշված սահմանափակումների պայմաններում կուսակցական ծրագրերի և տարբեր քաղաքական հարցերի շուրջ հանրային դիրքավորումների ուսումնասիրությունը թույլ է տալիս կատարել գաղափարական կողմնորոշումների ընդհանուր քարտեզագրում՝ հաշվի առնելով, որ Հայաստանում գաղափարական հոսանքները հաճախ խաչաձևվում են առաջնորդակենտրոն մոբիլիզացիայի, անվտանգային խոսույթների և կուսակցությունների աշխարհաքաղաքական դիրքավորման հետ:

Աջ	Ձախ	Կենտրոնամետ	Կենտրոնամետ-աջ	Կենտրոնամետ-ձախ
Հայաստանի Հանրապետական Կուսակցություն	Հայաստանի դեմոկրատական կուսակցություն	Արդար Հայաստան կուսակցություն	Հայրենիք կուսակցություն	Հայ Հեղափոխական Դաշնակցություն
Միավորված Հայաստան կուսակցություն		Հայ Ազգային Կոնգրես	Բարգավաճ Հայաստան կուսակցություն	Նոր Ուժ կուսակցություն
“5165” ազգային պահպանողական շարժում	Հայաստանի Կոմունիստական Կուսակցություն	Քաղաքացիական պայմանագիր	Ապրելու երկիր	Ազգային առաջընթաց կուսակցություն
Սասնա Ծռեր	Հանրային Ձայն	Լուսավոր Հայաստան Կուսակցություն	Մայր Հայաստան կուսակցություն	Բոլորին դեմ եմ կուսակցություն
		Հանրապետություն կուսակցություն	Մեր ձեռք շարժում/ Ուժեղ Հայաստան կուսակցություն	
		Հայաստանի Եվրոպական Կուսակցություն		
		Հանուն Հանրապետության կուսակցություն		
		Մեկ Հայաստան		
		Ինքնիշխան Հայաստան		

Անկախությունից հետո Հայաստանում կուսակցությունների ձևավորումն ու քաղաքական մրցակցությունը մեծապես կառուցվել են աջակողմյան, պահպանողական և ընդգծված ազգայնական օրակարգերի շուրջ: Սա պայմանավորված էր թե՛ ստեղծված անվտանգային միջավայրով, թե՛ 1990-ականների սկզբի Ղարաբաղյան շարժման քաղաքական ժառանգությամբ: Ժամանակի ընթացքում «ազգային անվտանգությունը», ազգային ինքնության վերաբերյալ մոտեցումները և ավանդական արժեքները հաճախ ծառայել են որպես իշխող կոալիցիաների և խոշոր խորհրդարանական դերակատարների հիմնական լեգիտիմացման շրջանակ՝ երկրորդ պլան մղելով սոցիալ-տնտեսական քաղաքականության շուրջ ծրագրային կայուն տարբերակվածության ձևավորումը⁵¹: 2000-ականներին ձևավորվեցին

նաև ծախսակողմյան և սոցիալական ուղղվածություն ունեցող կուսակցություններ, սակայն դրանցից շատերը ևս պահպանեցին ազգայնական շեշտադրումներ՝ արտացոլելով անվտանգության թեմայի՝ որպես համատարած քաղաքական հենակետի գերակշռությունը:

2018 թվականից հետո հանրային և քաղաքական խոսույթում ավելի լայն դաշտ բացվեց կառավարման բարեփոխումների, հակակոռուպցիոն օրակարգի, սոցիալական արդարության և հանրային ծառայությունների որակի բարձրացման թեմաների համար: Միևնույն ժամանակ, 2020 թվականից հետո ձևավորված իրավիճակը՝ պայմանավորված պատերազմով, կորուստներով և խորքային անվտանգային անհանգստություններով, կրկին առաջնահերթ դարձրեց «կոշտ անվտանգության» խոսույթը և սրեց բևեռացումը՝ դժվարացնելով կայուն ծրագրային բաժանարար գծերի ձևավորումը: Գործնական առումով Հայաստանի կուսակցական համակարգում պահպանվում է գաղափարական որոշակի անհավասարակշռություն: Ազգայնական

51 Sten Gor Madoyan, «Դավիթն ու Գողիաթը. փոքր քաղաքական կուսակցությունները Հայաստանում», Heinrich Böll Stiftung (Թբիլիսի – Հարավային Կովկասի փարածաշրջան), առանց ամսաթվի՝ <https://ge.boell.org/en/2025/04/14/davitn-ow-gogiate-pokr-kowsaktsowtjownnere-hayastanowm>

ուղղվածության ուժերը հիմնականում կենտրոնացած են աջ հատվածում, մինչդեռ առավել խիտ և մրցակցային դաշտը ցենտրիստական-աջ հատվածն է, որտեղ մի քանի կուսակցություններ մրցակցում են ընդհանուր առմամբ լիբերալ և/կամ պրոեվոկական ընտրազանգվածի համար: Ձախ հատվածը թվաքանակով ավելի փոքր է, սակայն գաղափարական առումով բազմազան՝ ներառելով սոցիալիստական, սոցիալ-դեմոկրատական և սոցիալ-լիբերալ հոսանքներ: Այնուամենայնիվ, ձախ ուղղության ուժերի կազմակերպական համախմբումը և ընտրական ներկայացվածության «փոխակերպումը» շարունակում են մնալ անհամաչափ և ոչ կայուն:

Ավելի նոր նախաձեռնությունները սկսել են վերաձևավորել գաղափարական դաշտը՝ սոցիալ-տնտեսական ուղերձները համադրելով ազգային ինքնության և ինքնիշխանության խոսույթների հետ: Վերջին կարևոր զարգացումներից է «Մեր ձևով» շարժումը, որը հանրային դաշտ մուտք գործ 2025 թվականի օգոստոսի վերջին և հետագայում՝ 2026 թվականի հունվարին դարձավ «Ուժեղ Հայաստան» կուսակցություն: Շարժման հրապարակային խոսույթում շեշտադրվում են հայրենիքին ծառայելու և հասարակական նոր զարթոնքի գաղափարները, ինչպես նաև աջակցությունը Հայ Առաքելական եկեղեցու ղեկավարությանը: Միաժամանակ, շարժման քաղաքական հաղորդակցություններում աստիճանաբար առաջին պլան է մղվում տնտեսական «վերականգնման» շրջանակը՝ ներառյալ հինգ քայլերից բաղկացած ծրագիրը, որը կենտրոնացած է վերաարդյունաբերականացման և աշխատատեղերի ստեղծման վրա⁵²: Քաղաքական մրցակցության մակարդակում շարժումը դարձել է նաև Հայաստանի աշխարհաքաղաքական կողմնորոշման վերաբերյալ մրցակցող խոսույթներ գեներացնող առանցքային դերակատարներից մեկը: Կառավարությանը մոտ դիրքավորվող գործիչներն ու մեկնաբանները այն ներկայացնում են որպես հնարավոր «հարթակ»՝ Հայաստանում Մոսկվայի ազդեցությունը վեր-

52 *Stu Armenian Mirror-Spectator*, «Armenian Mirror-Spectator, 18 հոկտեմբերի, 2025», PDF, 18 հոկտեմբերի, 2025 թ., <https://mirrorspectator.com/wp-content/uploads/2025/10/Armenian-Mirror-Spectator-October-18-2025.pdf>

ականգնելու համար, մինչդեռ շարժման ներկայացուցիչները հրապարակային կերպով պնդել են ինքնիշխանության վրա հիմնված մոտեցման կարևորությունը՝ առաջնահերթ համարելով առանց քաղաքական կախվածության տնտեսական համագործակցությունը⁵³:

Ընդհանուր առմամբ Հայաստանում գաղափարական բաժանարար գծերը իրական են, սակայն հաճախ երկրորդական են դառնում առաջնորդության գործոնի, անվտանգային դիրքավորման և արտաքին ուղղվածության վերաբերյալ քննարկումների համատեքստում: Հետևաբար, կուսակցական դաշտում համատեղվում են ճանաչելի գաղափարական մոտեցումները, որոնք հիմնականում պայմանավորված են բարձր պրագմատիզմով, դաշինքների փոփոխականությամբ և քաղաքական խոսույթներով: Սա անմիջական նշանակություն ունի ուսումնասիրության հաջորդ գլուխների համար. կուսակցությունների դիրքավորումները գնահատելիս անհրաժեշտ է հստակ տարբերակել՝ (ա) ձևական գաղափարական հայտարարությունները, (բ) ժամանակի ընթացքում պահպանվող քաղաքականության բովանդակությունը, և (գ) իրավիճակային հոետորաբանությունը, որը ձևավորվում է անմիջական անվտանգային ճնշումների և բևեռացված քաղաքական մրցակցության ազդեցության արդյունքում:

Կուսակցությունների դիրքավորումները տարածաշրջանային հարցերի և ԵՄ հետ հարաբերությունների շուրջ

Հայաստանի կուսակցությունների տարածաշրջանային (աշխարհաքաղաքական) դիրքավորումն ավելի ու ավելի հաճախ արտահայտվում է բաժանարար գծերի միջոցով: Դրանք ներառում

53 Ազատ Եվրոպա/Ազատություն ռադիոկայան (Azatutyun), «Հողված. Սամվել Կարապետյանի կուսակցությունը ընտրել է ՀՀ վարչապետի թեկնածուին», առանց ամսաթվի, <https://www.azatutyun.am/a/33660554.html>

են մոտեցումներ Ռուսաստանի առաջնորդած անվտանգային և ինտեգրացիոն ձևաչափերի նկատմամբ (հատկապես՝ ՀԱՊԿ և ԵԱՏՄ), ակնկալիքներ Եվրոպական միությունից (և ընդհանրապես՝ արևմտյան գործընկերություններից), TRIPP-ի շուրջ վերջերս ձևավորված հայ-ամերիկյան պայմանավորվածությունների գնահատականներ, ինչպես նաև իրար հակադարձող ընկալումներ բարձր դիսկայնությամբ անվտանգային միջավայրում «ինքնիշխանության» մասին: Գործնականում կուսակցությունների մեծ մասը համախմբված է երեք հիմնական ուղղվածությունների շուրջ՝ պրոարևմտյան, պրոռուսական կամ «բազմակետոր/հավասարակշռված»: Այդուհանդերձ, այս որակումները հաճախ ավելի պայմանական են և խաչվում են առաջնորդակենտրոն մոբիլիզացիայի և անվտանգային նարատիվների հետ, քան հիմնվում են կայուն, լիարժեք հաշվարկված քաղաքական հարթակների ու ռազմավարությունների վրա:

Հարկավոր է նշել, որ այս գլխում ներկայացվող գնահատականները նույնպես անխուսափելիորեն սահմանափակված են նախորդիվ նկարագրված մեթոդաբանական սահմանափակումներով: Շատ կուսակցություններ հրապարակում են սահմանափակ ծրագրային փաստաթղթեր, իսկ մյուսները մեծապես ապավինում են հարցազրույցներին, մամուլի հայտարարություններին և քարոզչական ուղերձներին: Արդյունքում արտաքին քաղաքական դիրքավորումը հաճախ ներկայացվում է ոչ թե պաշտոնական հիմնավոր դոկտրինով, այլ ազդակներով՝ արձագանքներ կարևոր դիվանագիտական զարգացումներին, խորհրդարանում քվեարկությունների ընթացքում ցուցաբերված վարքագիծ, Ռուսաստանի/ՀԱՊԿ/ԵԱՏՄ թեմայով հանրային կարծիքներ, ինչպես նաև լեզվական ձևակերպումները, որոնք կիրառվում են Ադրբեջանի և Թուրքիայի հետ հարաբերությունների կարգավորման կամ ՀՀ-ԵՄ ինտեգրման մասին խոսելիս:

Իշխող «Քաղաքացիական պայմանագիր» կուսակցությունն իրեն ներկայացնում է որպես կշռադատված դիվերսիֆիկացման ռազմավարություն իրականացնող քաղաքական ուժ՝ նպատակ ունենալով նվազեցնել Հայաստանի

կախվածությունը որևէ մեկ արտաքին դերակատարից և գործընկերությունների շրջանակը ընդլայնել «քչից դեպի շատ» տրամաբանությամբ⁵⁴: Թեև կուսակցության կանոնադրությունն ու ծրագիրը միշտ չէ, որ առաջարկում են հստակ գաղափարական «ուղենիշներ», 2021 թվականից ի վեր կառավարման պրակտիկան գնալով ավելի ակնհայտ է դարձրել ինքնիշխանության ամրապնդումը դիվերսիֆիկացման միջոցով, ինչը, միաժամանակ, թուլացրել է Հայաստանի ավանդական անվտանգային կախվածությունը Ռուսաստանից: Այս վերադիրքավորումն առանձնապես արագացավ մի շարք ճգնաժամերից հետո, որոնց ընթացքում հայկական ղեկավարությունը հայտարարում էր, որ Ռուսաստանը և ՀԱՊԿ-ը չեն ապահովել համարժեք անվտանգային աջակցություն: Այս գործընթացի տրամաբանական հանգրվանը դարձավ Հայաստանի կողմից ՀԱՊԿ-ում մասնակցության սառեցումը և ֆինանսական հատկացումների դադարեցումը՝ 2024 թվականին մասնակցությունը «սառեցնելու» մասին հայտարարությունից հետո⁵⁵: Չուսուցանաբար կառավարությունը ավելի համակարգված և ինստիտուցիոնալ հիմքերի վրա դրեց Եվրամիության ուղղությամբ ջանքերը: 2025 թվականի սկզբին⁵⁶ քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունների և քաղաքացիների նախաձեռնությամբ (ժողովրդավարական ուժերի կոալիցիայի կողմից) խորհրդարան ներկայացվեց ԵՄ անդամակցության գործընթացի մեկնարկը նախատեսող օրինագիծը, իսկ օրենքն ընդունվեց և ուժի մեջ մտավ 2025 թվականի ապրիլին: «Քաղաքացիական պայմանագիր»-ը արտաքին քաղաքականության եվրոպական ուղղությունը ձևակերպում է որպես երկարաժամկետ՝ չափորոշիչների և ստանդարտների վրա հիմնված

54 «Քաղաքացիական պայմանագիր» կուսակցություն, «Ծրագիր», առանց ամսաթվի՝ <https://www.civilcontract.am/program>

55 Reuters, «Հայաստանը սառեցնում է մասնակցությունը Ռուսաստանի առաջնորդությամբ անվտանգության բլոկին, ասում է վարչապետը», 23 փետրվարի 2024 թ.՝ <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/armenia-freezes-participation-russia-led-security-bloc-prime-minister-2024-02-23/>

56 CivilNet, «Հանրային ստորագրահավաքից հետո Հայաստանի կառավարությունը ԵՄ անդամակցության նախաձեռնությունն ուղարկում է խորհրդարան», առանց ամսաթվի՝ <https://www.civilnet.am/en/news/811595/armenian-government-forwards-eu-membership-initiative-to-parliament-following-public-petition/>

ուղեգրի, այլ ոչ թե Ռուսաստանի հետ գործող տնտեսական պայմանավորվածությունների կտրուկ խզում: Նիկոլ Փաշինյանը հրապարակայնորեն նշել է, որ ԵՄ անդամակցությունը ռազմավարական նպատակ է, մինչդեռ ԵԱՏՄ-ից դուրս գալը չի ներկայացվում որպես անմիջական օրակարգային քայլ⁵⁷: Եվրամիության ուղղությամբ քաղաքական ներգրավվածությունը ամրապնդվել է նաև բարձր մակարդակի շփումներով, այդ թվում՝ 2025 թվականի հուլիսին կայացած ԵՄ-Հայաստան առաջնորդների հանդիպմամբ, ինչպես նաև հետագա ԵՄ-Հայաստան ձևաչափերում ստորագրված՝ համագործակցության նորացված օրակարգով:

Իշխող կուսակցությունից գատ ներկայումս առկա է կուսակցությունների պրոեվրոպական մեծ ընտրանի, սակայն դրանց ինստիտուցիոնալացվածություն մակարդակն անհավասար է: «Հանուն Հանրապետության» կուսակցությունը, «Հանրապետություն» կուսակցությունը և այլ դերակատարներ ԵՄ-ին ինտեգրումը ներկայացնում են ոչ միայն որպես նպատակակետ, այլ նաև որպես կառավարման բարեփոխումների, իրավունքի գերակայության ամրապնդման և տնտեսական արդիականացման գործիք: Նրանց դերը հատկապես տեսանելի դարձավ քաղաքացիական վերոնշյալ հանրային նախաձեռնության շրջանակում, երբ հավաքվեցին անհրաժեշտ ստորագրությունները և ԵՄ անդամակցության գործընթացի մեկնարկն ազդարարող օրինագիծը մտավ խորհրդարանի պաշտոնական օրակարգ՝ ցուցադրելով, թե ինչպես կարող են արտախորհրդարանական դերակատարները անգամ առանց խորհրդարանական ներկայացվածության ձևավորել օրակարգ և առաջ մղել քաղաքական նախաձեռնություններ:

«Հանուն Հանրապետության» կուսակցության ներկայացուցչի գնահատմամբ՝ Հայաստանի եվրոպական ինտեգրումը չափազանց կարևոր է ոչ միայն որպես Հայաստանի՝ ԵՄ անդամ պետություն դառնալու վերջնարդյունք, այլ առավելապես որպես այդ ճանապարհին անհրաժեշտ բարեփոխումների

57 ARKA News Agency, «ԵԱՏՄ-ից դուրս գալը Հայաստանի նպատակ է, սակայն ԵՄ անդամակցությունը՝ այո, ասում է վարչապետը», *առանց ամսաթվի՝* <https://arka.am/en/news/politics/leaving-eaeu-is-not-armenia-s-goal-but-eu-membership-is-prime-minister/>

իրականացում: Ինչ վերաբերում է Հայաստանի անդամակցությանը Եվրասիական տնտեսական միությանը, ընդգծվում է, որ միաժամանակ և՛ ԵԱՏՄ-ին, և՛ ԵՄ-ին անդամակցել հնարավոր չի լինի. հետևաբար Հայաստանը պետք է հստակ լուծի այս հարցը և, ինչն առավել կարևոր է, հաղթահարի ռուսական տնտեսությունից ունեցած կախվածությունը: Նշվել է, որ այդ նպատակով անհրաժեշտ է ավելի համակարգված աշխատանք իրականացնել գործարար հատվածի հետ և հայկական շուկան պատրաստել ԵՄ չափանիշներին ու պահանջներին համապատասխանեցնելու համար. նման քայլերն արդեն սկսվել են, սակայն դրանք բավարար չեն և պետք է էապես ակտիվացվեն: Հայաստան-Թուրքիա հարաբերությունների մասով կուսակցությունն առանձնակի կարևորություն է տալիս կարգավորման օրակարգին՝ ընդգծելով, որ դա խաղաղության պահպանման տեսանկյունից այլընտրանք չունեցող մոտեցում է: Այդ համատեքստում, նրանց գնահատմամբ, լրացուցիչ աշխատանք և ջանքեր են անհրաժեշտ թե՛ իշխանությունների, թե՛ ընդդիմության կողմից, սակայն վերջինս, ըստ ներկայացուցչի, ներկայումս ավելի շատ խոչընդոտներ է ստեղծում⁵⁸: Կուսակցության ներկայացուցիչը նաև ընդգծել է հանրային ընկալումների փոփոխության կարևորությունը, որը պահանջում է երկարատև ու հետևողական աշխատանք, ինչպես նաև ժամանակ:

«Հանրապետություն» կուսակցությունը ևս դասվում է պրոեվրոպական կուսակցությունների հոսքին, իսկ դրա տեղական մակարդակում ազդեցությունը՝ մասնավորապես Երևանի կառավարման ձևաչափերում, ցույց է տալիս, թե ինչպես համայնքային քաղաքականությունը կարող է դառնալ ազգային օրակարգի, նարատիվների և հնարավոր կոալիցիաների ձևավորման այլընտրանքային հարթակ: Նշենք, որ Ազգային ժողովի կողմից ԵՄ անդամակցության գործընթացի մեկնարկի մասին օրենքի ընդունումը նախաձեռնվեց հաջող քաղաքացիական գործընթացի շնորհիվ՝ խորհրդարանում չներկայացված քաղաքական ուժերի ակտիվ մասնակցությամբ: Մասնավորապես,

58 Տեղեկավորությունը վերցված է «Հանրապետության համար» կուսակցության ներկայացուցչի հետ հարցազրույցից:

ԵՄ անդամակցության նախաձեռնությունը պաշտոնապես մեկնարկեց քաղաքացիների օրենսդրական նախաձեռնության ձևաչափով՝ «Ժողովրդավարական ուժերի հարթակ» կոչվող արտախորհրդարանական ուժերի խմբի կողմից (ներառյալ՝ «Հանուն Հանրապետության», «Եվրոպական կուսակցություն», «Հանրապետություն» կուսակցություն), որը հավաքեց ավելի քան 50,000 ստորագրություն՝ ԵՄ անդամակցության գործընթացի մեկնարկի մասին օրենքի նախագիծ առաջարկելու համար, ինչից հետո նախաձեռնությունը ստացավ կառավարության և խորհրդարանի աջակցությունը⁵⁹:

Միննույն ժամանակ, կարևոր է չգերազանահատել «պրոեվրոպական ճամբարի» միասնականությունն ու գաղափարական համաչափությունը: Շատ կուսակցություններ չունեն պարբերաբար թարմացվող քաղաքական փաստաթղթեր, իսկ դիրքորոշումները հաճախ արտահայտվում են առանձին իրադարձությունների վերաբերյալ մեկնարանությունների միջոցով: Բացի այդ, մի շարք ուժերի համար ԵՄ օրակարգը ներկայացվում է ոչ այնքան որպես աշխարհաքաղաքական շրջադարձ, որքան որպես ներքին բարեփոխումների գործիք՝ արժեքավոր այն պատճառով, որ ապահովում է արդյունավետության չափորոշիչներ և արդիականացման «լծակներ», այլ ոչ թե այն պատճառով, որ դա ինքնին անվտանգության երաշխիք է ապահովում: Օրինակ, «Ինքնիշխան Հայաստան» կուսակցության ղեկավար Դ. Սանասարյանի գնահատմամբ՝ Հայաստանին անհրաժեշտ են ավելի շատ եվրոպական ռազմավարական գործընկերներ, օրինակ՝ Ֆրանսիան⁶⁰: «Հայաստանի Եվրոպական կուսակցությունը» վերջին շրջանում հետևողականորեն ցուցաբերել է բարձր ներգրավվածություն Հայաստանի՝ Եվրամիության հետ ինտեգրման խթանման ուղղությամբ, պաշտպանել է ԵՄ անդամակցության գաղափարը և

59 Հայաստանի հանրային հեռուստատեսություն (1lurer.am), «Ստորագրահավաքն ավարտվել է. «Եվրոպակ»-ի շտաբը հայրաքաղաքում է տարածել», 25 հոկտեմբերի 2024 թ.՝ <https://www.1lurer.am/en/2024/10/25/Collection-of-signatures-is-over-Eurovote-headquarters-issued-statement/1209945>

60 «Ինքնիշխան Հայաստան» կուսակցություն, Ֆեյսբուքյան էջ, *առանց ամսաթվի՝* <https://www.facebook.com/IHparty/>

լավատեսություն է հայտնել ՆԱՏՕ-ի հետ հնարավոր ինտեգրման հեռանկարների վերաբերյալ⁶¹:

Կուսակցությունների երկրորդ խմբավորումը պահպանում է առավել **ռուսամետ մոտեցում**՝ դա սովորաբար հիմնավորելով անվտանգության նկատառումներով: Ծրագրային մակարդակում **Հայաստանի Հանրապետական կուսակցությունը (ՀՀԿ)** արտաքին քաղաքականությունը ձևակերպում է համեմատաբար սահմանափակ նպատակների շրջանակում՝ հարևան պետությունների հետ կայուն հարաբերությունների պահպանում, միջազգային հանրությանը «բնական» ինտեգրում և փոխշահավետ քաղաքական, տնտեսական ու մշակութային կապերի զարգացում: Գործնականում կուսակցության անվտանգային դիրքավորման առանցքային հենասյունը մնում է ՀԱՊԿ-ի նկատմամբ խիստ ընդգծված շեշտադրումը՝ որպես հավաքական պաշտպանության կենտրոնական մեխանիզմ, որը, կուսակցության ընկալմամբ, պետք է հավասարակշռի Ադրբեյջանի կոնվենցիոնալ ռազմական առավելությունը: Այս ուղղվածությունը լրացուցիչ ամրապնդվում է ՀՀԿ հանրային հաղորդագրություններով, որտեղ Ռուսաստանը ներկայացվում է որպես Հայաստանի անվտանգության գլխավոր ապահովողը՝ ներառյալ 2023 թվականին նախկին նախագահ Սերժ Սարգսյանի լայնորեն տարածված հայտարարությունը, ըստ որի Հայաստանը Ռուսաստանից «ավելի լավ դաշնակից» չունի⁶²: Կուսակցությունը քննադատել է արևմտամետ նախաձեռնությունները՝ այդ թվում վերջին շրջանում առաջ քաշված TRIPP-ի մեկնարկը և Հայաստան-ԵՄ նոր գործընկերության շրջանակի ստորագրումը՝ դրանք դիտարկելով որպես Հայաստանի անվտանգության կարիքների հետ տեսականորեն անհամատեղելի քայլեր, և փոխարենը նախընտրել է սահմանափակ ներգրավվածություն, օրինակ՝ Եվրոպական ժողովրդական կուսակցությունում իր դիտորդի կարգավիճակի նման մեխանիզմների միջոցով: TRIPP-ի գործարքի ստորագրումից հետո

61 Հայաստանի եվրոպական կուսակցություն, Ֆեյսբուքյան էջ, *առանց ամսաթվի՝* <https://www.facebook.com/armeuroparty/>

62 Caucasus Watch, «Սերժ Սարգսյան. Հայաստանը Ռուսաստանից ավելի լավ դաշնակից չունի», *առանց ամսաթվի՝* <https://caucasuswatch.de/en/news/serzh-sargsyan-armenia-has-no-better-ally-than-russia.html>

ՀՀ փոխնախագահ Արմեն Աշոտյանը քննադատել է փաստաթուղթը՝ այն բնորոշելով որպես պանթո-րքիստական քայլ, որը սահմանափակում է Հայաստանի ինքնիշխանությունը⁶³:

«Հայաստան» դաշինքը (որն առաջնորդում է նախկին նախագահ Ռոբերտ Քոչարյանը և ներառում է նաև ՀՅԴ-ին) նույնպես Ռուսաստանի հետ ռազմավարական գործընկերությունը ներկայացնում է որպես հիմնարար առանցք՝ զգուշացնելով, որ ռուսաստանամետ կառույցներից հապճեպ, «կտրուկ դուրս գալը» շարունակական արտաքին ճնշումների պայմաններում կարող է թուլացնել Հայաստանի անվտանգությունը: Դաշինքի առաջնորդ Ռոբերտ Քոչարյանը բազմիցս կոչ է արել Հայաստանի և Ռուսաստանի Դաշնության միջև ապահովել «լիարժեք ինտեգրում»՝ շեշտելով, որ տարածաշրջանային սպառնալիքների՝ Թուրքիայից և Ադրբեջանից բխող ռիսկերի ֆոնին Մոսկվան շարունակում է մնալ Երևանի անվտանգության հիմնական երաշխավորը⁶⁴: Դաշինքը քննադատել է կառավարության վերջին շրջանի արտաքին քաղաքականությունը և զգուշացրել, որ տարածաշրջանից Ռուսաստանի հեռանալը կարող է վտանգել Հայաստանի ինքնիշխանությունը, օրինակ՝ նվազեցնելով ՀԱՊԿ-ի ազդեցությունը և թուլացնելով հնարավոր ազդեցության նկատմամբ պաշտպանական կարողությունները⁶⁵: Այսպիսով «Հայաստան» դաշինքը ինքն իրեն ներկայացնում է որպես այնպիսի արտաքին քաղաքական վեկտորին հավատարիմ ուժ, որի կենտրոնում Ռուսաստանի հետ ռազմավարական գործընկերությունն է, այլ ոչ թե արևմտյան ինստիտուտների հետ ներդաշնակեցումը կամ մոտարկումը:

«Բարգավաճ Հայաստան» կուսակցությունը, այն ժամանակաշրջաններում, երբ ակտիվ մասնակցություն է ունեցել խորհրդարանական և համայնքային քաղաքական կյանքին, նույնպես հակված է եղել համադրելու պահպանողական աշխարհայացքը և գործարարամետ ուղե-րձները ու աջակցել է Ռուսաստանի հետ սերտ հարաբերությունների պահպանմանը, ինչպես նաև ռուսաստանամետ տնտեսական ու անվտանգային ձևաչափերին մասնակցու-թյունը: Գագիկ Ծառուկյանի ղեկավարությամբ կուսակցությունը հետևողականորեն առաջ է մղել պրոռուսական արտաքին քաղաքական ուղղվածություն՝ պնդելով, որ Մոսկվայի հետ սերտ կապերը և ռուսական առաջնորդությամբ կառույցներին անդամակցությունը կենսական նշանակություն ունեն Հայաստանի անվտանգու-թյան և կայունության համար⁶⁶: Կուսակցությունը միավորում է տնտեսական լիբերալիզմը (շուկայ-ական քաղաքականության գերակայություն) պահպանողական դիրքավորումների («ավանդական արժեքներ») և ընդհանուր առմամբ պրոռուսական արտաքին քաղաքական գծի ու եվրոսկեպտիցիզմի հետ՝ միաժամանակ պաշտպանելով ազգային ինքնիշխանությունը հարգող մոտեցմամբ ԵՄ-ի հետ առևտրային հարաբերությունների պահպանումը⁶⁷: Ներկայումս Գագիկ Ծառուկյանը նախաձեռնել է «Առաջարկ Հայաստանին» շարժումը, որը, հավանաբար, առաջիկա խորհրդարանական ընտրություններին ընդառաջ կվերափոխվի այս ընդդիմադիր քաղաքական ուժի ծրագրի⁶⁸:

Երրորդ ուղղվածությունը, որը հաճախ բնորոշվում է որպես «բազմավեկտոր» կամ «հավասարակշռված», առկա է թե՛ որպես հստակ ձևակերպված քաղաքական դիրքորոշում, թե՛ որպես

63 Facebook, «Տեսույնիթ/Reel»՝ <https://www.facebook.com/reel/909520868131441>
64 OC Media, «Քոչարյանը պնդում է, որ Լեռնային Ղարաբաղի կորուստը պայմանավորված էր Հայաստանի՝ Ռուսաստանին «դավաճանելով», առանց ամսաթվի՝ <https://oc-media.org/kocharyan-insists-loss-of-nagorno-karabakh-was-due-to-armenias-betrayal-of-russia/>
65 OC Media, «Հայաստանի նախկին նախագահ Քոչարյանն ասում է, որ Հայաստանը պետք է խուսափի ԵՄ-ից, եթե ցանկանում է պահպանել ինքնիշխանությունը», առանց ամսաթվի, <https://oc-media.org/armenias-ex-president-kocharyan-says-armenia-must-avoid-the-eu-if-it-wants-sovereignty/>

66 Caucasus Watch, «Բարգավաճ Հայաստան» կուսակցության առաջնորդը հանդես է գալիս Հայաստան-Ռուսաստան կապերի ամրապնդման օգտին», առանց ամսաթվի՝ <https://caucasuswatch.de/en/news/prosperous-armenia-leader-advocates-for-strengthened-armenia-russia-ties.html>
67 «Բարգավաճ Հայաստան» կուսակցություն, պաշտոնական կայք, առանց ամսաթվի՝ <https://www.bhk.am/en>
68 «2026-ը պետք է լինի այն տարին, երբ մենք կհաղթահարենք դա. Գագիկ Ծառուկյան»: Tsarukyan Foundation. 15 հունվարի 2026 թ.՝ <https://tsarukyanfound.am/eng/news/684/2026-must-be-the-year-we-overcome-it-gagik-tsarukyan.html>

պրագմատիկ անհրաժեշտություն: «Լուսավոր Հայաստան» կուսակցությունը պատմականորեն իր արտաքին քաղաքականությունը նկարագրել է որպես բազմակողմանի և դիվերսիֆիկացման վրա հիմնված՝ ընդգծելով միաժամանակ մի քանի գլոբալ և տարածաշրջանային դերակատարների հետ համագործակցությունը և շեշտադրելով դիվանագիտական լայն ընդգրկումը՝ անվտանգության նկատառումներին համահունչ: Կուսակցության ծրագրի համաձայն⁶⁹ Հայաստանի արտաքին քաղաքականությունը պետք է հիմնված լինի բազմավեկտոր ռազմավարության վրա, որի նպատակն է հավասարակշռել հարաբերությունները խոշոր գլոբալ և տարածաշրջանային դերակատարների միջև: Ծրագրում մասնավորապես ընդգծվում է Մերձավոր Արևելքում դիվանագիտական և արտաքին քաղաքական գործիքների ակտիվացումը՝ մատնանշելով Հայաստանի տարածաշրջանային ներգրավվածությունն ընդ-այնելու մտադրությունը անմիջական հարևանությունից անդին: Քաղաքականության առանցքային հենասյուններից մեկը Ռուսաստանի Դաշնության հետ ռազմավարական և դաշնակցային հարաբերությունների «պարզաբանումն» ու հետագա զարգացումն է, ինչն արտացոլում է Ռուսաստանի շարունակական կարևորությունը Հայաստանի անվտանգային և աշխարհաքաղաքական հաշվարկներում: Դրան զուգահեռ ծրագիրը կոչ է անում խորացնել հարաբերությունները Եվրամիության հետ՝ համապարփակ գործընկերության հստակեցման և ընդլայնման միջոցով՝ հատուկ ընդգծելով Համապարփակ և ընդլայնված գործընկերության համաձայնագրի (ՀԸԳՀ/CEPA) իրականացումը՝ ըստ համաձայնեցված ճանապարհային քարտեզի: Սա առավելապես մատնանշում է ինստիտուցիոնալ և աստիճանական զարգացման մոտեցում, այլ ոչ թե արագ ինտեգրման ուղի: Չնայած Եվրոպական քաղաքական ցանցերի հետ պաշտոնական կապերին՝ մասնավորապես Եվրոպայի լիբերալների և դեմոկրատների այլա-նսին (ALDE) անդամակցությանը, «Լուսավոր

Հայաստան»-ը վերջին շրջանում որդեգրել է ավելի թերահավատ դիրքորոշում ԵՄ-ի հետ խորացված համագործակցության նկատմամբ: Կուսակցությունը ԵՄ անդամակցության օրակարգին առնչվող ստորագրահավաք նախաձեռնությունները բնորոշել է որպես Հայաստանի «ուկրաինացում»՝ մատնանշելով աշխարհաքաղաքական ապակայունացման և արտաքին ճնշումների վերաբերյալ իր մտահոգությունները⁷⁰: Վերջապես, կարևոր է նշել, որ «Լուսավոր Հայաստան»-ը ներկայումս չունի քաղաքական ներկայացվածություն որևէ մակարդակում. կուսակցությունը մանդատներ չունի Ազգային ժողովում և ներկայացված չէ որևէ քաղաքային ավագանու կազմում: Սա սահմանափակում է նրա անմիջական ազդեցությունը արտաքին քաղաքական որոշումների կայացման վրա՝ կուսակցության տեսակետները հիմնականում տեղավորելով քաղաքական բանավեճի դաշտում, այլ ոչ թե քաղաքականության մշակման և իրականացման մակարդակում:

Հայ ազգային կոնգրեսի արտաքին քաղաքական ծրագրում առաջ է քաշվում հավասարակշռված, բազմավեկտոր դիվանագիտական մոտեցում՝ որպես հիմնական ռազմավարական սկզբունք՝ ընդգծելով համագործակցությունը թե՛ Ռուսաստանի, թե՛ Եվրոպայի հետ: Ծրագիրը որպես արտաքին քաղաքական նպատակ սահմանում է տարածաշրջանային և գլոբալ մակարդակներում կայուն խաղաղության և տնտեսական համագործակցության խթանումը: Այս մոտեցման առանցքում ազգային շահերի վրա հիմնված կառուցողական դիվանագիտության վերականգնումն է: Կուսակցությունը շեշտում է բոլոր պետությունների հետ բարեկամական հարաբերությունների և փոխշահավետ համագործակցության վարումը՝ պահպանելով «բոլոր ուղղություններով» ներգրավվածությունը ի հակադրություն մեկ աշխարհաքաղաքական բլոկի հետ միակողմանի համադրման⁷¹: Թեև ՀԱԿ-ի պաշտոնական արտաքին քաղաքական ծրագիրը շարունակաբար շեշտադրում

69 «Լուսավոր Հայաստան» կուսակցություն, «Լուսավոր Հայաստան» կուսակցության քաղաքական ծրագիր, PDF, առանց ամսաթվի՝ <https://www.brightarmenia.am/gallery/files/2487%20BRIGHT%20ARMENIA%20PARTY%20POLITICAL%20PROGRAM.pdf>

70 CivilNet, «Անհրաժեշտ է անել ամեն ինչ, որպեսզի Հայաստանը չդառնա երկրորդ Ուկրաինա — Էդմոն Մարտիչյան»:
71 Հայ ազգային կոնգրես, «Ծրագիր», առանց ամսաթվի՝ <https://anc.am/about/program/>

է հավասարակշռությունը, բազմավեկտոր դիվանագիտությունը և համագործակցությունը թե՛ Ռուսաստանի, թե՛ Արևմուտքի հետ, վերջին շրջանում կուսակցության ղեկավարության հանրային քայլերն ու հռետորաբանությունը կարող են մատնանշել որոշ փոփոխություններ և գործնական քաղաքական ուղղվածության հնարավոր վերափոխում ազդարարել: Դրա նկատելի ցուցիչներից մեկը կուսակցության առանցքային դերակատար Լևոն Զուրաբյանի հրապարակային արձագանքն էր ԵՄ բարձր հանձնակատար Կայա Կալասի վերջին հայտարարությանը⁷²: Քաղաքական խոսքի այսպիսի փոփոխությունը կարող է արտացոլել ՀԱԿ ղեկավարության ներսում աճող թերահավատությունը՝ Հարավային Կովկասում Արևմուտքի քաղաքական և անվտանգային հանձնառությունների իրագործելիության կամ անկեղծության հարցում, հատկապես 2020 թվականից հետո ձևավորված տարածաշրջանային միջավայրում: Մինևույն ժամանակ վերջին շրջանում առանձնակի նշանակություն են ստացել Լևոն Տեր-Պետրոսյանի հանդիպումները Հայաստանում Ռուսաստանի դեսպանի հետ⁷³: Թեև ֆորմալ առումով նման հանդիպումները կարող են մեկնաբանվել որպես սովորական դիվանագիտական շփումներ, ներկայիս աշխարհաքաղաքական համատեքստում դրանք դիտարկվում են նաև որպես քաղաքական ազդակներ, առավել ևս՝ երբ դրանք ուղեկցվում են հարակից հարթակներում ՀԱԿ-ի որոշ ներկայացուցիչների Ռուսաստանի նկատմամբ հռետորաբանության ընդհանուր մեղմացմամբ:

Հավասարակշռված արտաքին քաղաքական մոտեցումը նկատելի է նաև «Ապրելու երկիր» կուսակցության դիրքորոշումներում: Կուսակցության արտաքին քաղաքական տեսլականը բազմավեկտոր և համապարփակ քաղաքականությունն է, որը Հայաստանին հնարավորություն կտա տնտեսական, անվտանգային, դիվանագիտական և մշակութային հարթություններում արդյունավետորեն

դիմակայել վերաբնակային և տարածաշրջանային մարտահրավերներին: Միաժամանակ, հաշվի առնելով աշխարհաքաղաքական և տարածաշրջանային իրողությունները՝ կուսակցությունը պաշտպանում է ԵԱՏՄ-ի հետ պրագմատիկ և ոչ ագրեսիվ քաղաքականությունը՝ նպատակ ունենալով խոսափել կտրուկ սոցիալ-տնտեսական ցնցումներից (ներմուծման-արտահանման սահմանափակումներ, երկկողմ աշխատանքային միգրացիա, երկարաժամկետ կայուն գործարար կապեր) և պահպանել տնտեսական հնարավորությունների իրացումը՝ ի շահ Հայաստանի քաղաքացիների և երկրի պետական շահերի: Կուսակցությունը դեմ է քաղաքական և տնտեսական սահմանափակումների պարտադրմանը այն դեպքում, երբ դրանք կարող են տեղի ունենալ ի հաշիվ գործող ու նոր գործընկերությունների զարգացման ներուժի, այդ թվում՝ բարձրացնելով մեկ աշխարհաքաղաքական կենտրոնից միակողմանի կախվածությանը դիսկրիմինացիայի, ֆինանսների, ստանդարտների բարելավման և իրավական համագործակցության ոլորտներում): Կուսակցությունը համոզված է, որ Ռուսաստանի Դաշնության հետ դիվանագիտական հարաբերությունները կարիք ունեն խորքային վերանայման: Նրանց գնահատմամբ՝ այդ հարաբերությունների նախորդ փորձը, հատկապես վերջին հինգ տարիների դրսևորումները և դրանցից բխած գործողությունները և/կամ անգործությունը (ներառյալ՝ Արցախի պատերազմի և դրան հաջորդած իրադարձությունների համատեքստում), չեն համապատասխանել ռազմավարական գործընկերության մշտապես հայտարարվող չափանիշներին: Հետևաբար, Ռուսաստանի Դաշնության հետ ապագա հարաբերություններն ու համագործակցությունը չեն կարող և չպետք է կառուցվեն նախկին տրամաբանությամբ: Դրանք պետք է ձևավորվեն պրագմատիկ, ճշգրիտ դիվանագիտական և տնտեսական հաշվարկների ու կառուցողական մոտեցումների հիման վրա՝ որևէ դեպքում չդարձնելով Հայաստանի Հանրապետության ինքնիշխանությունն ու պետական շահերը քննարկման առարկա, ինչպես նաև խուսափելով պատրանքային և անիրատեսական ակնկալիքներից⁷⁴:

72 Panorama.am, «Ընդդիմություն/Փաշինյան/ընդդիմություններ», 16 դեկտեմբերի 2025 թ.՝ <https://www.panorama.am/en/news/2025/12/16/opposition-Pashinyan-elections/3147624>

73 Լևոն Տեր-Պետրոսյան, պաշտոնական Ֆեյսբուքյան էջ, առանց ամսաթվի, <https://www.facebook.com/TerPetrosyanLevon>

74 Տեղեկատվությունը վերցված է կուսակցության կողմից լրացված հարցաշարից:

«Մեր ձևով» շարժման ղեկավար Նարեկ Կարապետյանը ևս վերջերս ներկայացրել է շարժման տարածաշրջանային դիրքավորումն ու արտաքին քաղաքական մոտեցումները⁷⁵: Կարապետյանի ձևակերպմամբ՝ շարժումը հակված է մրցունակ ու ճկուն արտաքին քաղաքական տեսլականի, որը կարևորություն է տալիս ԱՄՆ-ի հետ հարաբերությունների լավարկմանը՝ ողջունելով նաև TRIPP նախաձեռնության ստորագրումը: Միաժամանակ, նա այդ համագործակցությունը հիմնականում հիմնավորում է տնտեսական և կառավարման տրամաբանությամբ՝ զերծ մնալով ԱՄՆ-ի հետ բացահայտ անվտանգային, քաղաքական կամ աշխարհաքաղաքական շեշտադրումներից: Հայաստան-Ռուսաստան հարաբերությունների մասով Կարապետյանը նշել է, որ Հայաստանի ապագա ցանկացած ղեկավարություն պետք է ձգտի վերականգնել կապերը տարածաշրջանային դաշնակիցների հետ՝ միաժամանակ արձագանքելով հասարակության կուտակված կասկածներին՝ Ռուսաստանի առաջնորդությամբ գործող ՀԱՊԿ-ի անարդյունավետության վերաբերյալ, որոնք սրվել են 2022 թվականի սեպտեմբերին Ջերմուկի հատվածում տեղի ունեցած անվտանգային միջադեպերից հետո: Կարապետյանի խոսքով՝ «բանակցությունների միջոցով ՀԱՊԿ անդամ պետությունները պետք է մեր հարևանին ցույց տան, որ անեքսիան՝ հատկապես ՀԱՊԿ անդամ պետության տարածքի նկատմամբ, անընդունելի է: Միայն այդ դեպքում հայկական հասարակությունը ՀԱՊԿ-ը կընդունի որպես դաշնակից»⁷⁶:

Հայկ Մարությանի ղեկավարած նորաստեղծ «Նոր ուժ» կուսակցությունը ևս առանձնահատուկ կարևորություն է տալիս արտաքին քաղաքական հարաբերությունների ռազմավարական զարգացմանը՝ ընդգծելով Հայաստանի անմիջական հարևանների և բարեկամ երկրների՝ Վրաստանի և Իրանի հետ կապերի խորացումը, ինչպես նաև հնարավոր բոլոր ուղղություններով և մակար-

դակներում Եվրամիության և Եվրոպական երկրների հետ ինտեգրացիոն ծրագրերի ընդլայնումն ու խորացումը: Միաժամանակ, կուսակցությունը կարևորում է Ռուսաստանի Դաշնության հետ բարեկամական հարաբերությունների պահպանումը, ԱՄՆ-ի, Հնդկաստանի, Չինաստանի և արաբական աշխարհի բարեկամ երկրների հետ սերտ քաղաքական, տնտեսական ու մշակութային կապերի ամրապնդումը, տարբեր տարածաշրջաններում նոր կապերի ձևավորումն ու ուժեղացումը, ինչպես նաև Ադրբեջանի և Թուրքիայի հետ արժանապատիվ երկխոսության վերականգնումը՝ հարաբերությունների կարգավորման և խաղաղ համակցության օրակարգով⁷⁷:

«Միասնության թևեր» շարժման ղեկավար Արման Թաթոյանը վերջերս ներկայացրել է իր քաղաքական ուժի մոտեցումները Հարավային Կովկասում դիվանագիտական նախաձեռնությունների վերաբերյալ՝ դրանք բնութագրելով որպես պրագմատիկ: Նրա գնահատմամբ՝ Օգոստոսի 8-ի համաձայնությունների շրջանակը և դրա հետ կապված՝ ԱՄՆ աջակցությամբ առաջ մղվող ջանքերը, որոշակիորեն նվազեցրել են հետագա տարածաշրջանային էսկալացիայի անմիջական դիսկրիմինացիան, մասնավորապես՝ Ադրբեջանի կողմից Հայաստանի Սյունիքի մարզի նկատմամբ վերահսկողություն հաստատելու հավանականությունը: Թեև սա ներկայացվում է որպես մասնակի հաջողություն, Թաթոյանը շեշտում է, որ այս լուծումը ձեռք է բերվել արդեն գոյություն ունեցող հայկական տարածքի օկուպացիայի չլուծված մնալու գնով, ինչը, նրա կարծիքով, խաթարում է համաձայնության լեգիտիմությունը⁷⁸:

Եզրափակելով այս բաժինը՝ հարկ է նշել, որ անգամ Եվրոպական քաղաքական ընտանիքի հետ կապ ունեցող կամ լիբերալ բրենդավորում ունեցող կուսակցությունների շրջանակում հետպատերազմյան

77 Aravot.am, «Հայկ Մարությանը հիմնադրել է «Նոր ուժ» կուսակցությունը», 1 մայիսի 2024 թ.՝ <https://www.aravot.am/2024/05/01/1416193/>

78 Arman Tatoyan, «Թրամփ, թույլ մի քվեք Ադրբեջանին օկուպացնել Հայաստանի որոշ հարվածներ», The Washington Times, 28 դեկտեմբերի 2025 թ.՝ <https://www.washingtontimes.com/news/2025/dec/28/trump-let-azerbaijan-occupy-parts-armenia/>

(2020-ից հետո) անվտանգային միջավայրը ձևավորել է զգուշավոր հոետորաբանություն ԵՄ-ին առնչվող նախաձեռնությունների նկատմամբ: Սա արտացոլում է էսկալացիայի ռիսկերի և արտաքին, մասնավորապես արևմտյան, անվտանգության երաշխիքների վստահելիության վերաբերյալ մտահոգությունները: Այս միտումը վկայում է նաև ավելի լայն օրինաչափության մասին. կուսակցությունները կարող են սկզբունքորեն աջակցել ԵՄ-ի հետ ավելի սերտ համագործակցությունը, սակայն միաժամանակ դրանք անվտանգության իրողությունները դիտարկում են որպես այն հիմնական սահմանափակող գործոնը, որը պայմանավորում է գործընթացի տեմպը, գործողությունների հաջողականությունը և «կարմիր գծերը»:

Վերջին շրջանի դիվանագիտական զարգացումները հավելյալ բարդացրել են կուսակցությունների արտաքին քաղաքական դիրքավորումները՝ ի հայտ բերելով նոր «փորձաքարեր»: 2026 թվականի հունվարին հրապարակված՝ **TRIPP-ի**⁷⁹ իրականացման Հայաստան-ԱՄՆ շրջանակը արտաքին քաղաքական քննարկումների համար ձևավորել է նոր առանցք՝ կապակցվածության (connectivity), ինքնիշխանության և անվտանգային դեֆսկալացիայի ու տարածաշրջանային տրանզիտների մասին պայմանավորվածությունների և առկա փոխզիջումների շուրջ: Քաղաքական որոշ դերակատարներ այս նախաձեռնությունը ողջունել են որպես տնտեսական և աշխարհաքաղաքական դիվերսիֆիկացման հնարավորություն, մինչդեռ մյուսներն այն ներկայացրել են որպես ռազմավարական առումով ռիսկային կամ ոչ ամբողջական լուծում, քանի դեռ տարածքային օկուպացիայի և անվտանգության երաշխիքների հարցերը մնում են չլուծված: Այս իմաստով TRIPP-ին առնչվող բանավեճը լրացուցիչ ամրապնդում է սույն հետազոտության առանցքային եզրահանգումներից

մեկը. Հայաստանում արտաքին քաղաքական դիրքավորումն այլևս միայն «ԵՄ-ն ընդդեմ Ռուսաստանի» երկբևեռ տրամաբանությամբ չի սահմանափակվում, այլ գնալով առավել վերածվում է ինքնիշխանության գործնական գործիքների շուրջ քննարկման՝ ներառյալ կապակցվածությունը, անվտանգային գործընկերությունները և արտաքին հանձնառությունների վստահելիությունը:

Ընդհանուր առմամբ, Հայաստանի կուսակցական դաշտում առկա է նկատելի աշխարհաքաղաքական բաժանում, սակայն այն առավել ճիշտ է ընկալել որպես սահմանափակումներով ձևավորված դաշտ, այլ ոչ թե որպես բաժանում երկու հստակ և ներքուստ միասեռ ճամբարների: Պրոտարևմտյան ուժերը առաջնահերթություն են տալիս ԵՄ ինտեգրմանն ու կառավարման բարեփոխումներին, պրոռուսական ուժերը՝ անվտանգային կախվածությանը և ռազմավարական կայունությանը, իսկ բազմավեկտոր մոտեցում որդեգրած ուժերը փորձում են համատեղել պետության արդիականացման նպատակները կտրուկ աշխարհաքաղաքական խզման ռիսկերի կառավարման հետ: Այս գործընթացում որոշիչ հանգամանքն այն է, որ այս դիրքորոշումները հաճախ հաղորդակցվում են քաղաքական ազդակների, ինչպես նաև արագ փոփոխվող դիվանագիտական իրադարձություններին տրվող արձագանքների միջոցով: Հետևաբար կուսակցությունների ուղղվածությունը պետք է գնահատել ոչ միայն ծրագրային փաստաթղթերով, այլև նրանց վարքագծով, կազմած դաշինքներով և այն նարատիվներով, որոնք նրանք որդեգրում են այն իրավիճակներում, երբ քննարկման կենտրոնում են անվտանգությունն ու ինքնիշխանությունը:

Ծրագրային զարգացման հիմնական մարտահրավերները

Ծրագրային զարգացումը, այսինքն՝ քաղաքական կուսակցությունների կարողությունը հստակ ձևակերպելու համահունչ քաղաքական առաջնահերթություններ, դրանք վերածելու վստահելի բարեփոխումների օրակարգերի և հետևողականորեն հաղորդակցելու ընտրողներին, շարունակում է մնալ Հայաստանի կուսակցական համակարգի

79 ԱՄՆ Պետքարտի միջազգային խաղաղության և բարօրության երթուղու (TRIPP) իրականացման ԱՄՆ-Հայաստան շրջանակի հրապարակման վերաբերյալ, հունվար 2026, <https://www.state.gov/releases/office-of-the-spokesperson/2026/01/joint-statement-on-the-publication-of-the-u-s-armenia-implementation-framework-for-the-trump-route-for-international-peace-and-prosperity-tripp>

առավել քրոնիկ և խորքային թուլություններից մեկը: Խորհրդարանական կառավարման պայմաններում, որտեղ կուսակցություններից ակնկալվում է մրցակցել ոչ միայն ձայների, այլև կառավարման լեգիտիմության համար, հստակ բարեփոխումների օրակարգը պարզապես ընտրական գործիք չէ. այն մեխանիզմ է, որի միջոցով կուսակցությունները ցույց են տալիս իրենց կարողունակությունը, հաշվետվողականությունը և քաղաքական նպատակադրումների լրջությունը: Իդեալական պայմաններում բարեփոխումների առաջնահերթությունները պետք է ներկայացվեն հասանելի և ընթացիկ կուսակցական մանիֆեստներում ու պարբերաբար թարմացվող քաղաքական փաստաթղթերում՝ ուղեկցվելով իրականացման քայլերով, փուլայնությամբ (sequencing) և, հնարավորության դեպքում, չափելի ցուցիչներով: Ժամանակակից քաղաքական պրակտիկայում սա առնվազն ենթադրում է գործունակ պաշտոնական կայքերի և հանրության համար հասանելի ծրագրային նյութերի առկայություն, որոնք ընտրողներին, մեդիային և քաղաքացիական հասարակությանը հնարավորություն կտան գնահատելու՝ արդյոք կուսակցությունների ներկայացրած հավակնությունները կոնկրետ են, իրատեսական և ներքին առումով իրագործելի:

Հայաստանի քաղաքական դաշտի զգալի հատվածում այս ակնկալիքները բավարարվում են միայն մասնակիորեն: Շատ կուսակցություններ չունեն գործող կայքեր, իսկ նույնիսկ այն կուսակցությունների պարագայում, որոնք նման կայքեր ունեն, համապարփակ բարեփոխումների ծրագրերը հաճախ բացակայում են, հնացած են կամ ձևակերպված են ընդհանուր, նպատակադրումների լեզվով՝ ոչ թե որպես գործնականում իրագործելի քաղաքական ճանապարհային քարտեզներ: Արդյունքում ձևավորվում է տեղեկատվական միջավայր, որտեղ կուսակցությունները հիմնականում մրցակցում են անհատականություններով, կարգախոսներով և իրադարձություններին, հատկապես անվտանգային և արտաքին քաղաքական ցնցումներին արձագանքներով, այլ ոչ թե կայուն ու ծրագրահեն քաղաքական մրցակցությամբ: Սրա հետևանքով առաջանում է կառուցվածքային անհավասարակշռություն.

ընտրական մոբիլիզացիան հաճախ ավելի ուժեղ է, քան քաղաքականությունների բովանդակային ձևակերպումը, իսկ քաղաքական լեգիտիմությունը ավելի հաճախ ներկայացվում է ազգային ինքնության կամ ճգնաժամային կառավարման նարատիվների միջոցով, քան մանրամասն և իրագործելի կառավարման առաջարկներով:

Այս խնդիրը տեսանելի է նույնիսկ խորհրդարանական դերակատարների պարագայում: Իշխող «Քաղաքացիական պայմանագիր» կուսակցությունն իր ծրագրում անդրադառնում է մի շարք քաղաքական ոլորտների, սակայն ծրագրային փաստաթղթերը հաճախ մնում են ընդհանուր հանձնառությունների մակարդակում՝ հանրային տիրույթում սահմանափակ ներկայացմամբ այնպիսի կարևոր բաղադրիչների վերաբերյալ, ինչպիսիք են բարեփոխումների փուլայնությունը, ինստիտուցիոնալ պատասխանատվությունների բաշխումը և իրականացման ճանապարհային քարտեզները⁸⁰: Այս բացը էական նշանակություն ունի, քանի որ իշխող կուսակցության գործունեությունը պետք է գնահատվի ոչ միայն իր մտադրություններով, այլև արդյունքներով, իսկ ծրագրային ոչ հստակ ձևակերպումները դժվարացնում են առաջնահերթությունների նկատմամբ առաջընթացի օբյեկտիվ գնահատումը: Նմանատիպ իրավիճակ է նաև ընդդիմադիր կուսակցությունների պարագայում. դրանք սովորաբար ձևակերպում են լայն քաղաքական և հասարակական նպատակներ, սակայն ոչ միշտ են ներկայացնում հստակ գործնական ճանապարհային քարտեզ, որն արտաքին դիտորդներին հնարավորություն կտա հետևելու, թե ինչպես պետք է այդ նպատակները կյանքի կոչվեն գործնականում: Երկու դեպքում էլ քաղաքական ծրագրերի ընդհանուր ուղղվածության առկայությունը լիարժեք չի փոխարինում մանրամասն ծրագրային նախագծմանը, հատկապես այն ոլորտներում, որտեղ բարեփոխումները վերաբերում են բարդ համակարգային հարցերի՝ օրինակ, արդարադատությանը, հակակոռուպցիոն քաղաքականությանը, հանրային կառավարման և անվտանգության հարցերին:

80 «Քաղաքացիական պայմանագիր» կուսակցություն, «Ծրագիր», առանց ամսաթվի՝ <https://www.civilcontract.am/program>

Մեկ այլ առանձին խնդիր է նաև հնացած ծրագրային փաստաթղթերի պահպանվող հասանելիությունը: Օրինակ՝ ՀՀ-ի կայքում առկա ծրագրային նյութերի մի մասը վերաբերում է ավելի վաղ ժամանակահատվածների (այդ թվում՝ 2008 և 2013 թվականներին⁸¹), ինչի հետևանքով հանրության համար սահմանափակ է ընկալումը, թե ինչպիսին են տվյալ կուսակցության մոտեցումները ներկայիս բարեփոխումների առաջնահերթությունների, 2018 թվականից ի վեր քաղաքական արդյունքների կամ հետպատերազմյան (2020-ից հետո) անվտանգային և ինստիտուցիոնալ միջավայրում ռազմավարական վերադասավորման վերաբերյալ: Այս մասնավոր օրինակը պարզապես հաղորդակցային բաց չէ. քաղաքացիների ու հետազոտողների մոտ այն առավել ի ցույց է դնում է տվյալ կուսակցության կողմից ծրագրային արձագանքման ցածր մակարդակը և քաղաքականությունների նորացման թուլության ընկալումը, ինչը կարող է լրացուցիչ նվազեցնել կուսակցության հետագա վստահելիության մակարդակը՝ որպես բարեփոխումներին վերաբերելի հարցերում լուրջ դերակատարի:

Շատ այլ կուսակցությունների, հատկապես արտախորհրդարանական ուժերի կամ դաշինքների դաշտում գործող քաղաքական դերակատարների դեպքում, ծրագրային տեսանելիության սահմանափակվածությունը պայմանավորված է ավելի հիմնարար կազմակերպական խնդիրներով: Մի շարք կուսակցություններ կամ ընդհանրապես չունեն գործունակ կայքեր, կամ չեն հրապարակում կառուցվածքային և համակարգված ծրագրեր: Սա վերաբերում է, օրինակ, «Հանուն Հանրապետության», «Հանրապետություն» կուսակցություններին և մի շարք այլ քաղաքական ուժերի: Այն դեպքերում, երբ ծրագրային նյութերը հասանելի չեն, ընտրողները ստիպված են կուսակցության դիրքորոշումներին ծանոթանալ բաց աղբյուրներից՝ հարցազրույցներից, սոցիալական մեդիայի գրառումներից և նախընտրական հոետորաբանությունից: Սա թուլացնում է թափանցիկության մակարդակը և դժվարացնում համեմատական գնահատումը, հատկապես առաջին անգամ ընտրողների կամ

81 Հայաստանի Հանրապետական կուսակցություն, «Ընտրական ծրագիր», առանց ամսաթվի, <http://hhk.am/hy/election-program/>

այն քաղաքացիների համար, որոնք ցանկանում են փաստահեն հիմքերով ընտրություն կատարել:

Միևնույն ժամանակ, կան նաև բացառություններ, որոնք ցույց են տալիս թե՛ կազմակերպական կարողունակություն, թե՛ ծրագրերի ներկայացման այլ քաղաքական մշակույթ: «Լուսավոր Հայաստան»-ը⁸², օրինակ, ավանդաբար առցանց հարթակներում ներկայացրել է համեմատաբար մանրամասն քաղաքական փաստաթղթեր՝ հաճախ կառուցվածքային բաժանմամբ ըստ ոլորտների և ձևակերպված բարեփոխումների նպատակներով ու առաջարկվող միջոցառումներով՝ պաշտպանության և անվտանգության կառավարման, շրջակա միջավայրի քաղաքականության, առողջապահության և իրավապահ համակարգի ոլորտներում: Հայ ազգային կոնգրեսը⁸³ ևս հակված է առանձնացնելու կոնկրետ բարեփոխումների ուղղություններ՝ դրանք ձևակերպելով խնդիրների նկարագրությունների և քաղաքական նպատակների միջոցով, ինչը թույլ է տալիս առնվազն մասնակի գնահատել կուսակցության նպատակների հետ դրանց ներքին համահունչությունը ու առաջնահերթությունների տրամաբանությունը: Այս օրինակները ցույց են տալիս, որ ծրագրային զարգացումը Հայաստանի քաղաքական միջավայրում հնարավոր է, սակայն այն անհավասարաչափ է և հաճախ կախված է տվյալ կուսակցության կազմակերպական կարողություններից, քաղաքական փորձից և ղեկավարության հանձնառությունից՝ իրականացնելու մրցակցությունը այլ կուսակցությունների հետ քաղաքական բովանդակության հիման վրա:

Նոր և փոքր կուսակցությունները ցույց են տալիս ծրագրային ձևակերպումների աստիճանական բարելավման հնարավոր ուղին: Օրինակ, «Ապրելու երկիր»⁸⁴ կուսակցությունը փորձել է իր ծրագիրը կազմակերպել հիմնական քաղաքական

82 «Լուսավոր Հայաստան» կուսակցություն, «Լուսավոր Հայաստան» կուսակցության քաղաքական ծրագիր, PDF, առանց ամսաթվի՝ <https://www.brightarmenia.am/gallery/files/2487%20BRIGHT%20ARMENIA%20PARTY%20POLITICAL%20PROGRAM.pdf>

83 Հայ ազգային կոնգրես, «Ծրագիր», առանց ամսաթվի՝ <https://anc.am/about/program/>

84 «Երկիր ապրելու» կուսակցություն, «Ծրագրեր», առանց ամսաթվի՝ <https://www.apreluyerkir.am/hy/programms/31/>

ուղորտներով՝ տնտեսություն, առողջապահություն, անվտանգություն, կրթություն և արդարադատություն՝ դրանով ազդարարելով ավելի կառուցվածքային հիմքով մրցակցելու մտադրություն, նույնիսկ եթե բովանդակության զգալի մասը դեռևս զարգացման փուլում է, իսկ մշակվածության խորությունը տարբեր բաժիններում մնում է անհավասար:

Պետք է նշել, որ նոր ձևավորվող կուսակցությունների համար ծրագրային զարգացման գործընթացը սովորաբար կաշկանդվում է մարդկային ռեսուրսների սղությանը, թույլ տարածքային կառույցներով և բևեռացված քաղաքական միջավայրում շարունակական հաղորդակցման գործնական անհրաժեշտությամբ:

Ընդհանուր առմամբ, Հայաստանում կուսակցությունների ծրագրային զարգացման խնդիրները կարելի է ամփոփել երեք փոխկապակցված խնդիրների շրջանակում՝ **հասանելիություն, որոշակիություն և վստահելիություն**: Հասանելիությունը սահմանափակվում է քաղաքական կուսակցությունների կողմից գործունակ հանրության համար հասանելի հարթակների և փաստաթղթերի բացակայությամբ: Որոշակիությունը թուլանում է կուսակցությունների կողմից կիրառվող լայն և ընդհանուր քաղաքական լեզվի հետևանքով, իսկ վստահելիությունը նվազում է այն դեպքերում, երբ հիմնարար բարեփոխումների համար չեն ներկայացվում գործողությունների իրատեսական փուլայնություն և իրականացման հստակ ուղիներ: Այս բացերը նպաստում են այնպիսի քաղաքական մշակույթի վերարտադրմանը, որտեղ ընտրողները կուսակցություններին գնահատում են հիմնականում դրանց առաջնորդների հանրային կերպարների և ճգնաժամային իրավիճակներում արտահայտած կարծիքներով միջոցով, այլ ոչ թե դրանց քաղաքական հանձնառությունների հիման վրա: Միևնույն ժամանակ այս խնդիրները բարդացնում են նաև կուսակցությունների հաշվետվողականության չափումները, քանի որ առանց հստակ ծրագրային չափանիշների դժվար է գնահատել՝ արդյոք կուսակցություններն իրականացնում են այն, ինչ խոստանում են:

Եզրափակելով նշենք, որ թեև որոշ կուսակցություններ ներկայացնում են հստակ և համեմատաբար

մանրամասն բարեփոխումների ծրագրեր, քաղաքական դաշտի զգալի հատվածը շարունակում է բնութագրվել ոչ ամբողջական, հնացած կամ հանրության համար անհասանելի ծրագրերով: Սա երկրորդական կամ զուտ տեխնիկական խնդիր չէ. այն անմիջական ազդեցություն ունի ընտրողների տեղեկացվածության, հանրային վստահության և ժողովրդավարական մրցակցության որակի վրա: Հետևաբար ծրագրային կարողունակության բարձրացումը՝ ավելի որակյալ փաստաթղթավորման, հստակեցված քաղաքական պլանավորման, ավելի պարզ ու գործնական բարեփոխումների ճանապարհային քարտեզների և շարունակական քաղաքական հաղորդակցության միջոցով, կարող է կարևոր քայլ լինել դեպի ավելի հասուն և հաշվետու կուսակցական համակարգ, հատկապես խորհրդարանական ընտրությունների նախաշեմին:

Առկա մարտահրավերները և հիմնական եզրակացությունները

Սույն հետազոտության արդյունքները հանգեցնում են առանցքային եզրակացության. Հայաստանի քաղաքական համակարգը շարունակում է մնալ ժողովրդավարական, սակայն բովանդակային առումով խոցելի և կառուցվածքային սահմանափակվածությունով պայմանավորված: Սահմանադրական անցումը խորհրդարանական կառավարման մոդելի սկզբունքորեն միտված էր պետական իշխանության վերաբաշխմանը և կոլեգիալ կառավարման ինստիտուցիոնալացմանը: Սակայն գործնականում խորհրդարանում «կայուն մեծամասնության» կանոնների, ինստիտուցիոնալ առումով թույլ կուսակցական մշակույթի և ճգնաժամերով պայմանավորված որոշումների կայացման համադրությունը հանգեցրել է հակառակ արդյունքի: Իշխանությունը աստիճանաբար կենտրոնացել է գործադիրի և իշխող քաղաքական ղեկավարության շուրջ, մինչդեռ իշխանության ճյուղերի տարանջատումը գործնականում շարունակում է մնալ զգալիորեն խոցելի: Ազգային

Ժողովը շատ դեպքերում շարունակում է գործել հիմնականում որպես մեծամասնության իշխանության ծրագրերի իրացման հարթակ, այլ ոչ թե որպես վերահսկողություն և հաշվետվողականություն իրականացնող ինքնուրույն ինստիտուտ, իսկ ընդդիմության կարողությունը՝ ազդելու քաղաքական որոշումների կամ ինստիտուցիոնալ նշանակումների վրա, սահմանափակ է:

Վերջին տասնամյակի ընտրական բարեփոխումները բերել են շոշափելի առաջընթաց ընտրությունների տեխնիկական կազմակերպման ոլորտում և ներդաշնակեցվել են մի շարք միջազգային հանձնարարականների հետ՝ այդ թվում ապահովվել է ընթացակարգային ավելի մեծ հստակություն և դիտորդության իրականացման մեխանիզմների ամրապնդում: Այդուհանդերձ, ընտրական կարգավորումների հիմնական ճարտարապետությունը շարունակում է նպաստել գերիշխող դերակատարների դիրքերի ամրապնդմանը: Խորհրդարան անցնելու համար բարձր շեմերը, կայուն մեծամասնության ձևավորմանը նպաստող մեխանիզմները և արդյունավետ գաղափարական մրցակցության սահմանափակ հնարավորությունները նեղացնում են բովանդակային բազմակարծության հնարավորությունները: Երբ այս հանգամանքները գույժորդվում են պետական ինստիտուտների նկատմամբ հանրային վստահության շարունակաբար ցածր մակարդակի հետ, ձևավորվում է մի շրջափուլ, որում ընտրություններն ապահովում են ժողովրդավարական լեգիտիմություն, սակայն ոչ միշտ են ամրապնդում ժողովրդավարական հաշվետվողականությունը կամ քաղաքացիների վստահությունը կառավարման նկատմամբ:

2018 թվականից հետո ձևավորված բարեփոխումների օրակարգը, որը սկզբնապես ներկայացվում էր իրավունքի գերակայության, հակակոռուպցիոն պայքարի և ինստիտուցիոնալ վերականգնման շուրջ հավակնոտ շեշտադրումներով, բերել է խառը արդյունքներ և արտաքին ցնցումների ու ներքին սահմանափակումների ճնշման ներքո աստիճանաբար դանդաղեցրել է իր ընթացքը: COVID-19-ի շրջանը և 2020 թվականի պատերազմը հիմնովին փոխեցին կառավարման առաջնահերթությունները՝ քաղաքական էներգիան

տեղափոխելով անվտանգության և ճգնաժամային արձագանքման դաշտ: Ինստիտուցիոնալ իներտությունը, վարչական սահմանափակ կարողությունները և խորքային քաղաքական բևեռացումը հավելյալ կերպով սահմանափակել են նոր բարեփոխումների իրականացումը: Դատական բարեփոխումները շարունակում են մնալ խնդրահարույց, իսկ հակակոռուպցիոն ջանքերը, թեև ինստիտուցիոնալ մակարդակում մեկնարկել են, շատ շահագրգիռ կողմերի և քաղաքացիների աչքում կորցրել են նախկին թափը: Բարեփոխումների նկատմամբ հոգնածությունը գնալով ավելի տեսանելի է թե՛ պետական կառույցներում, թե՛ հասարակության մեջ, և այդ հոգնածությունն ուժեղանում է այն ընկալմամբ, որ բարեփոխումները կամ իրականացվում են ընտրովի կերպով, կամ բավարար չափով մեկուսացված չեն քաղաքական շահերից: Դատական իշխանությունը շարունակում է մնալ հատկապես զգայուն ոլորտ. դրա նկատմամբ վստահության պակասը և քաղաքական ազդեցությունների նկատմամբ խոցելիությունը շարունակում են խաթարել ինստիտուցիոնալ և ժողովրդավարական ընդհանուր համակարգի նկատմամբ վստահությունը:

Այս համակարգային թուլությունները հստակ արտացոլվում են նաև Հայաստանի կուսակցական դաշտում: Թեև առկա չեն խոչընդոտներ կուսակցությունների գրանցման և ընտրական մասնակցության հարցերում, բազմաթիվ կուսակցություններ շարունակում են մնալ թույլ ինստիտուցիոնալացված և առաջնորդակենտրոն՝ սահմանափակ քաղաքական բովանդակությամբ, քաղաքական մշակույթի և երկխոսության մեխանիզմների ոչ բավարար ընկալմամբ, ինչպես նաև ընտրական փուլերից դուրս անհետևողական ներգրավվածությամբ: Հետազոտությունը բացահայտել է համահունչ գաղափարական դիրքորոշումների, նորացված և ընտրազանգվածների կողմից աջակցություն վայելող ծրագրերի, ինչպես նաև վստահելի բարեփոխումների ճանապարհային քարտեզների պակաս: Այս խնդիրը խորանում է նաև նրանով, որ բազմաթիվ կուսակցություններ չունեն իրենց քաղաքական հանձնառությունները հաղորդակցելու համար գործող հանրային հարթակներ կամ կայքեր: Արդյունքում սահմա-

նափակվում է ընտրողների բովանդակային ընտրության հնարավորությունը, քարոզարշավի փուլում խրախուսվում է անհատականություններով պայմանավորված մրցակցությունը, և բարդանում է հաշվետվողականության գնահատումը, քանի որ քաղաքացիներն ու դիտորդները հաճախ չունեն հստակ չափանիշներ կուսակցությունների գործունեության ու արդյունքների վերաբերյալ:

Միևնույն ժամանակ, հետազոտությունը ցույց է տալիս, որ Հայաստանի քաղաքական խոսույթը ենթարկվում է աստիճանական, բայց կարևոր փոխակերպման: Լեռնային Ղարաբաղի կորուստը և հետպատերազմյան միջավայրը նվազեցրել են հին ազգայնական նարատիվների քաղաքական գերակայությունը և դաշտ են բացել այլընտրանքային օրակարգերի համար, որոնք ավելի հստակ ձևակերպվում են կառավարման որակի, խաղաղության, տարածաշրջանային կապակցվածության, բարեփոխումների և սոցիալ-տնտեսական հիմնահարցերի շուրջ, հատկապես այն կուսակցությունների և շարժումների շրջանակում, որոնք իրենց մոտ են համարում պրոեվրոպական չափանիշներին և կարևորում են պետական համակարգի արդիականացումը: Սա ստեղծում է հնարավորությունների պատուհան. նպատակային ներգրավմամբ քաղաքական կուսակցությունները կարող են ամրապնդել իրենց ծրագրային կարողունակությունը, բարձրացնել քաղաքականության որակը և մշակել ավելի իրատեսական ու իրագործելի օրակարգեր: Կարողությունների զարգացման միջոցառումները, օրինակ՝ քաղաքականության մշակման, ռազմավարական պլանավորման, ընտրազանգվածի հետ աշխատանքի և թեմատիկ/ ոլորտային փորձագիտության վերաբերյալ վերապատրաստումները, կարող են նպաստել ավելի կայուն, ծրագրահեն ժողովրդավարական մրցակցության մոդելի ի հայտ գալուն: Կարևոր է, սակայն, որ նման աջակցությունը ձևավորվի մրցակցության որակը բարձրացնելու նպատակով, այլ ոչ թե որոշակի քաղաքական դերակատարների առավելություն տալու համար, և խթանի թափանցիկությունը, ներկուսակցական կառավարումը և ընտրողների հետ շարունակական հաղորդակցությունը:

Վերջապես, Հայաստանի ընթացող աշխարհաքաղաքական վերադիրքավորումը ազդում է նաև նրա ժողովրդավարական փոխակերպման վրա: Կառավարության ջանքերը՝ դիվերսիֆիկացնելու արտաքին գործընկերությունները, ընդլայնելու համագործակցությունը Եվրամիության և Միացյալ Նահանգների հետ և նվազեցնելու անվտանգային կախվածությունը Ռուսաստանից, բախվում են Ռուսաստանից շարունակական տնտեսական փոխկախվածությանը, չլուծված տարածաշրջանային անվտանգային խոցելիություններին (օրինակ՝ Թուրքիայի հետ փակ սահմաններ, Իրանի շուրջ միջազգային իրավիճակ և այլն), ինչպես նաև Կրեմլից եկող հիբրիդային միջամտության փորձերին: Այս գործոնները ձևավորում են ներքաղաքական բանավեճը, սահմանափակում բարեփոխումների հնարավոր այլընտրանքները և ուժեղացնում քաղաքական բևեռացումը, հատկապես այն դեպքերում, երբ արտաքին քաղաքական որոշումներն ընկալվում են որպես ինքնիշխանությանը, ազգային ինքնությանը և տարածաշրջանային խաղաղությանն անմիջականորեն առնչվող գործընթացներ: Հետևաբար, ներքին բարեփոխումները չեն կարող ընկալվել արտաքին միջավայրից կտրված. կառավարման ներքին մոդելները պարբերաբար անցնում են աշխարհաքաղաքական ռիսկերի հաշվարկների և միջազգային գործընկերների մրցակցող ակնկալիքների ֆիլտրով:

Եզրափակելով նշենք, որ Հայաստանը շարունակում է գտնվել իր ժողովրդավարացման գործընթացի երկարատև անցումային փուլում՝ կանգնած երկակի մարտահրավերի առջև. մի կողմից՝ ներքին մակարդակում ամրապնդել ժողովրդավարական ինստիտուտները, մյուս կողմից՝ կողմնորոշվել օր օրի ավելի բարդ և անբարենպաստ արտաքին ու տարածաշրջանային միջավայրում: Ժողովրդավարական կայուն առաջընթացը կախված կլինի ոչ միայն սահմանադրական ճարտարապետությունից և քաղաքական երկխոսության որակից, այլև ինստիտուցիոնալ վստահության վերականգնումից, զսպումների և հակակշիռների համակարգի ամրապնդումից, վստահելի բարեփոխումների օրակարգերի վերակենդանացումից և ավելի ծրագրահեն, թափանցիկ ու հաշվետու կուսակցական համա-

կարգի ձևավորումից: Առանց այս ուղղութ-
յուններով առաջընթացի արձանագրման, ֆորմալ
ժողովրդավարական կառուցվածքների և արդյու-
նավետ ժողովրդավարական կառավարման
միջև եղած բացը, հավանաբար, կպահպանվի՝
շարունակելով թուլացնել պետական համակարգի
դիմակայունությունը, խորացնել քաղաքական
բևեռացումը և սահմանափակել Հայաստանի
ժողովրդավարական զարգացման երկարաժամկետ
կայունությունը:

